
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 89

(ЧАСТИНА I)

КИЇВ – 2010

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 89. Частина I (у двох частинах).

К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2010. –158 с.

У збірнику вміщені матеріали Сьомої міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку», яка відбулася 26 березня 2009 року в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія:

Губерський Л. В.,	д-р філософ. наук, проф., академік НАН України (головний редактор);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Копійка В. В.,	д-р політ. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р. екон. наук, проф. (заст. головного редактора).

Відповідальний редактор: **Римська Т.Ю.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 481-44-14.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Мішин О.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБРЕГІОНАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ БЕЗПЕКИ В АФРИЦІ

В статті розглядаються особливості формування безпекової складової в межах африканських субрегіональних інтеграційних інститутів на сучасному етапі. Зазначена проблема розглядається в контексті зростання ролі багатостороннього співробітництва в сфері безпеки, як ключового фактора стабілізації військово-політичної ситуації на Африканському континенті.

Ключові слова: субрегіональні організації, безпекове співробітництво, міжафриканські відносини, механізми багатосторонньої безпекової співпраці.

Основною тенденцією останніх двох десятиліть в політичному житті країн Африки виступає збільшення кількості міждержавних та внутрішньодержавних конфліктних взаємодій, які призводять до зростання ступеня дестабілізації на континенті. В той же час, варто відзначити появу якісно нового явища, яке знаходить вираження в інтенсифікації міждержавного співробітництва в галузі забезпечення безпеки між африканськими країнами в межах субрегіональних інтеграційних організацій з метою розв'язання вже існуючих кризових ситуацій, попередження нових конфліктів, а також розробки сталих моделей спільних дій при реагуванні на потенційні загрози безпеки. З огляду на це, актуальності набирає проблема дослідження специфіки африканських підходів до самостійного вирішення широкого комплексу безпекових питань на субрегіональному рівні, що і ставить собі на меті автор в запропонованій роботі. За для цього автором були сформульовані наступні завдання дослідження:

- З'ясування мотивів появи безпекової складової в межах африканських субрегіональних організацій та її місце в їх інституційній структурі;
- Аналіз сутності міждержавних безпекових механізмів та ефективності їх функціонування на субрегіональному рівні;
- Проведення класифікації субрегіональних інтеграційних організацій Африки через призму взаємодій в галузі безпеки;
- Виявлення проблемних сторін субрегіональної безпекової інтеграції на Африканському континенті.

За для реалізації поставленої автором мети та завдань використані теоретичні напрацювання з даної проблематики Мейса Т., О'Хеллон М., Мбайє С., Матуту М., Андрущенко С., Павлової В., фактичний матеріал для аналізу предмету статті застосований з періодичних видань The Journal of Conflict Studies, Africa Research Bulletin, The Economist, Project Syndicate та The Zimbabwean Independent.

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Перепелиця Г.М.

Деколонізована Африка являла собою конгломерат держав з надзвичайно низьким рівнем взаємозалежності між різними субрегіонами континенту, причинами цього виступала істотна залежність колишніх колоній від метрополій, на яких були замкнені фактично всі сфери їх існування. Отримавши незалежність, молоді африканські країни де-факто зберігали зовнішньополітичну орієнтацію на держави-метрополії при цьому міжафриканські відносини довгий час лишалися на надзвичайно низькому рівні. Ситуація зазнала еволюції з початком поляризації відносин між ключовими центрами впливу біполярного світу СРСР та США, які розпочали відкриту боротьбу за домінування на теренах Чорного континенту. Обидві ворогуючі сторони прагнули сформувати в Африці блоки держав власних прибічників для розширення впливу на міжнародні відносини в світі. Політико-ідеологічний розкол континенту на сфери впливу між двома світовими гегемонами протягом 1950-1970-х рр. заблокував нормальний процес інтеграційних взаємодій між африканськими державами на субрегіональних рівнях, викликавши їх фрагментованість, коли відносини між сусідніми державами ставали полярними з огляду на антагоністичність відносин між світовими центрами сили, внаслідок цього відбувалася руйнація інтеграційних організацій першої хвилі, яскравим прикладом чого, може слугувати розпад 1977 року Східноафриканської спільноти, яка саморозпустилася через політико-ідеологічні розбіжності між керівниками Танзанії, Кенії та Уганди [1]. Позасистемним явищем на цьому тлі виступила інтенсифікація взаємодії між державами Західної Африки, тієї частини Африки, де сильними лишалися позиції Франції, яка зберегла тут свої потужні впливи та активно протидіяла переорієнтації своїх колишніх колоній на нових гегемонів. В середині 1970-х років, у підсумку складних політичних переговорів, була підписана угода про створення Економічної Спільноти Західноафриканських держав (ECOWAS), яка поставила на меті інтенсифікацію економічної кооперації та сприяння зростанню політичних взаємодій [2].

Докорінні зміни у міжафриканських відносинах почали відбуватися з початку 1980-х рр., коли намітився поступовий відхід СРСР від активного втручання в африканські справи через війну в Афганістані. Коли ж у відносинах між СРСР та США наміталася розрядка, яка завершилася денонсацією 1991 року союзної угоди та зникненням СРСР, як гравця міжнародних відносин, американська адміністрація відчула вакуум конкурентної сили в Африці, що спричинило відчуття тотального домінування над африканськими справами, яке згодом переросло в стан «афropесимізму» та «декадансом інтересу Вашингтону до проблемного континенту» [3].

Вище окреслені тенденції сприяли посиленню в Африці субрегіональних гегемонів, які отримали карт-бланш в своїх діях та почали формувати навколо себе інтеграційні утворення локального характеру [4]. У 1980 р. на саміті в Лусаці під егідою Південно-Африканської республіки було укладено угоду про створення Спільноти розвитку держав Південної Африки (SADC), 1985 року було підписано договір про створення Економічної спільноти держав Центральної Африки (ECCAS), 1986 року держави Африканського рогу утворили Міжурядовий орган з розвитку (IGAD). Наступним кроком до субрегіональної інтеграції стало відновлення економічної кооперації між державами Східної Африки – Кенією, Танзанією та Угандою, які створили Тресторонню комісію держав Східної Африки, яка згідно договору Аруші (Кенія) 1999 року була трансформована в Східноафриканську спільноту (EAC). 1993 року 20 держав Східної та Південної Африки на конференції в м. Кампала (Уганда) сформували Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA). Апогеєм субрегіональної інтеграції в Африці стало утворення 1998 року Спільноти держав Сахари та Сахелю (CEN-SAD), до лав якої влилися 28 держав, і провідні позиції в межах якої розпочала відігравати Лівійська Джамагірія, що вступила до активної боротьби за домінування в Африці.

Аналізуючи хід інтеграційних процесів в різних субрегіонах Африки, варто відзначити, що первинною формою інтеграції між державами виступає економічна інтеграція. Зростання взаємозалежності між гравцями регіону в економічній сфері викликає потребу розробки механізмів захисту здобутків торгівельно-економічної кооперації та формує базу для укріплення взаємної довіри, внаслідок чого держави стають готовими передати частину свого суверенітету в сфері забезпечення безпеки наддержавним органам. Розглядаючи сценарії, за якими розвивалися процеси формування багатосторонніх механізмів безпекової взаємодії на Африканському континенті, стає можливим проведення паралелей з інтеграційними процесами в державах Західної Європи в повоєнні роки, характерною рисою яких було налагодження системи тісної взаємозалежності економік держав регіону, на базі якої в подальшому розгорталася співпраця по інших напрямках, в тому числі і в сфері безпеки [5]. Ключовим поштовхом до активізації субрегіональної безпекової інтеграції в Африці стала неспроможність Організації Африканської Єдності (ОАЄ) гарантувати безпеку шляхом самостійного проведення ефективних миротворчих операцій. Свідченням цього став провал першої миротворчої операції ОАЄ в Чаді в 1981-1982 рр., тоді, не зважаючи на «словесну підтримку» дуже незначна кількість членів організації надала реальну фінансову допомогу, через це фонд фінансування операції формувалася за рахунок коштів та технічної допомоги держав Заходу. Франція, США та Великобританія, які брали участь в підтримці миротворчих зусиль ОАЄ в Чаді, активно втручалися в хід операції, що нівелювало принцип «примату самостійного пошуку африканських рецептів подолання кризи» («Try African First») та викликало різко негативну реакцію окремих держав, які уgliedили в діях великих держав риси неокolonіальної політики та спробу посилити контроль над регіоном. Окрім того, військова місія ОАЄ виявилася неспроможною забезпечити досягнення перемир'я між ворогуючими фракціями в Чаді, що поставило на межу ризику життя африканських миротворців, після того, як війська вороже налаштованих повстанців із Збройних сил Півночі (FAN) на чолі з Хіссеном Хабре захопили столицю держави – м. Нджамена, на території якої був розгорнутий штаб командування миротворчого корпусу. В результаті, загони ОАЄ були змушені залишити Чад та передати мандат на проведення миротворчої операції мультинаціональним силам, в межах яких участь держав ОАЄ обмежилася місією спостерігачів у складі 100 осіб [6].

Провал миротворчої операції ОАЄ в Чаді став шоковим для держав континенту. Їхньою реакцією на це стало поширення практики укладання безпекових протоколів в межах субрегіональних організацій, які надавали цим міжнародним організаціям право на отримання мандату з проведення миротворчих операцій. Флагманами в реалізації даної ініціативи виступили такі субрегіональні організації, як ECOWAS, SADC та COMESA. В межах організації ECOWAS з метою нормалізації положення в «гарячих точках» була створена 1990 році Група моніторингу ECOWAS – ECOMOG з метою стабілізації військово-політичної ситуації в Ліберії, яка згодом була трансформована в постійно діючу структуру. 1999 року було прийнято Протокол про створення субрегіонального Механізму з попередження, розв'язання та врегулювання конфліктів, підтримці миру та безпеки. ECOMOG показав свою ефективність в проведенні миротворчих операцій в Сьєрра-Леоне та Гвінеї-Бісау [7]. 2002 року держави-учасники організації SADC, здійснили спробу ратифікувати Безпековий пакт, проте вона зазнала поразки через наявність політичної конфронтації між ПАР та Зімбабве. Документ включав в себе можливість колективних дій у випадку загострення внутрішньополітичної кризи в будь-якій з держав-членів і потребував проведення зовнішньої інтервенції для стабілізації ситуації. Не зважаючи на відмову від ратифікації Безпекового пакту, SADC дала дозвіл на проведення спільної інтервенції ПАР та Ботсвани з метою запобігання громадянської війни в Лесото 1998 року [8].

В грудні 2001 року 16 держав-членів COMESA надали мандат лівійським військам на проведення миротворчої операції в ЦАР, де відбулася спроба державного перевороту. Не зважаючи на протести Африканського Союзу, збройні сили Лівії та Судану прибули до Бангі для захисту законного уряду країни.

Таким чином, починаючи з кінця 80-х рр. XX століття, субрегіональні інтеграційні організації в Африці почали набувати нових рис, головна з яких полягає у формуванні безпекової складової в їхній діяльності.

Розглядаючи ступінь інтенсивності безпекової взаємодії, субрегіональні інститути Африки можна поділити на наступні категорії:

а) організації, члени яких делегували значний обсяг повноважень наднаціональним інститутами для розв'язання широкого кола питань, що належать, в основному, до сфери військової безпеки (здійснення інтервенцій для відновлення політичного status quo, проведення миротворчих операцій, контроль над постконфліктним врегулюванням, боротьба з асиметричними загрозами, контроль над оборотом легкої стрілецької зброї).

До цієї категорії можна віднести такі організації як ECOWAS, SADC, ECCAS та CEN-SAD;

б) організації, які в значній мірі координують свою безпекову діяльність з Африканським Союзом та концентруються на розв'язанні проблем невійськової безпеки – забезпечення продовольчої безпеки, боротьба з наслідками посух, захист довколишнього середовища, розв'язання проблем біженців. В найбільш повній мірі цим критеріям відповідає організація субрегіону Східної Африки – IGAD;

в) організації, для яких безпекова складова діяльності виступає допоміжною, з метою гарантування стабільної співпраці в економічній сфері та задля захисту торгівлі. За таким принципом розвивається безпекове співробітництво в межах EAC, COMESA;

г) організації, які являють собою класичні оборонні союзи. Даний тип співробітництва на сучасному етапі в Африці є непоширеним та представлений субституціональною структурою ECOWAS - ANAD (Non-Aggression and Assistance Accord, Угода про взаємний не-напад та допомогу), яка була створена 1977 року і до лав якої входять держави члени Західноафриканського економічного співтовариства.

Щодо функціональної сторони діяльності безпекових структур регіонального рівня, треба відзначити, що в межах кожної окремої організації розроблені власні механізми з підтримання безпеки, які з одного боку віддзеркалюють ступінь наднаціональності цих організацій та самостійності дій щодо реагування на різного роду загрози, з іншого боку практично всі субрегіональні інститути безпеки формують власні структурні механізми в розрізі їх компліментарності з відповідними органами Африканського союзу та ООН. Задля формування чіткого розуміння сутності цих механізмів та компетенції субрегіональних безпекових структур необхідно провести окремий розгляд організацій кожного з вище означених блоків.

В межах найбільш потужної субрегіональної безпекової організації ECOWAS між державами-членами безпекова співпраця розвивається за наступними напрямками: проведення операцій з підтримання миру, контроль над ступенем конфліктності в середині держав субрегіону Західної Африки, проведення роботи з попередження розгортання конфліктів, боротьба з транскордонною злочинністю та з розповсюдженням легкої стрілецької зброї. Найважливішим безпековим механізмом організації виступає Група моніторингу – ECOMOG, яка постійно функціонує з 1990 року та має наступні мандати: 1) моніторинг військово-політичної ситуації; 2) превентивне розгортання сил безпеки; 3) контроль над дотриманням режиму припинення вогню; 4) роззброєння та демобілізація учасників конфліктів; 5) постконфліктна розбудова та проведення гуманітарних опера-

цій; 6) підтримка режимів санкцій та ембарго; 7) спільні поліцейні операції, спрямовані на боротьбу з контрабандою.

1999 року ухвалено Протокол про створення субрегіонального Механізму з попередження, розв'язання, врегулювання конфліктів та підтримці миру та безпеки в рамках ECOWAS [9]. Ключовими органами цього механізму виступають Рада з посередництва та безпеки, Комісія з оборони та безпеки, Рада старійшин, Комітет з антитерористичної діяльності.

В межах компетенції ECOWAS передбачено можливість проведення зовнішніх інтервенцій задля стабілізації внутрішньополітичної ситуації, при цьому на зустрічі міністрів оборони організації в 2004 році було досягнуто домовленостей про створення до 2010 року боездатного миротворчого контингенту ECOWAS, який має складатися з двох компонентів: сил швидкого реагування та основної миротворчої бригади (до 5 тис. осіб). Миротворчий контингент ECOWAS має проходити вишкіл на базі військових програм ООН та АС з метою швидкої координації дій з цими двома організаціями в разі виникнення кризових ситуацій.

В червні 2006 року держави члени ECOWAS з метою посилення дії мораторію на імпорт, експорт та виробництво легкої та стрілецької зброї в Західній Африці прийняли Конвенцію про заборону виробництва та торгівлі легкою та стрілецькою зброєю (ЛСЗ).

Загалом ефективність діяльності ECOWAS забезпечуються розумінням державами-членами організації непохитності принципу «економічне процвітання можливе лише за умов миру та стабільності», за рахунок дотримання цього принципу спільними діями держав-членів вдалося врегулювати кризи в Ліберії (1992), Гвінеї-Бісау (1998-1999) та Сьєра-Леоне (1999).

Особливостями співпраці між членами SADC виступає створення 1996 року наднаціонального органу з питань політики, оборони та безпеки (ОПОБ), який розпочав свою роботу після того, як вступив в силу Пакт про спільну оборону укладений 1999 року в м. Мбабане (Свазіленд). Згідно положень Пакту, співробітництво держав має розвиватися за наступними напрямками: спільна політика оборони (міждержавна військова кооперація, механізм з превентивного реагування на конфліктні ситуації), спільна політика в сфері публічної безпеки (обмін інформацією щодо контрабандних операцій та обігу наркотиків, співпраця між поліцейними відомствами), спільна політика в сфері державної безпеки (аналіз політичної інформації, ідентифікація безпекових загроз, контроль за діяльністю екстремістських сил та організованих злочинних формувань).

Окрім того, 1996 року розпочав свою роботу Регіональний миротворчий центр SADC в м. Лілонгве (Малаві), головною метою роботи якого визначено створення Південноафриканських сил швидкого реагування за зразком аналогічного інституту ECOWAS.

В практичному вимірі діяльність SADC відзначилася діями по роззброєнню повстанської групи УНІТА в Анголі 1998-1999 рр., видачею мандату на спільну інтервенцію ПАР та Ботсвани до Лесото з метою відновлення законного уряду 1998 року, а також перманентне реагування та протидія державним переворотам, зразком чого став категоричний осуд військового перевороту на Мадагаскарі в березні 2009 року та призупинення членства держави в лавах організації до моменту відновлення законного уряду в країні [10].

В субрегіоні Центральної Африки, який протягом 90-х рр. минулого століття відзначався вкрай складною військово-політичною ситуацією в межах організації ECCAS відбувається активне нарощування співробітництва по лінії формування стабільного простору безпеки. На конференції в м. Яунде (Камерун) 1994 року держави-члени організації за ініціативи Габону, Конго (Браззавіль) та Анголи уклали Пакт про взаємне утри-

мання від агресії. На підставі цього документу була сформована Рада з миру та безпеки в Центральній Африці (СОРАХ), до компетенції якої увійшли наступні питання:

1) проведення спільних військово-політичних консультацій; 2) формування нерегулярних багатонаціональних сил швидкого реагування Центральної Африки (ФОМАС) загальною чисельністю 1,400 осіб; 3) створення Механізму моніторингу та раннього попередження конфліктів (МАРАС).

Держави регіону ініціювали ідею створення в межах АС бригади швидкого реагування (ECCAS Standby Brigade), яка має стати опорою Загальноафриканського військового командування.

Щодо практичних сторін роботи організації, то її учасники регулярно проводять спільні військові навчання, останні з яких під кодовою назвою «Б'йонго» (Byongo) відбулись 2003 року в Габоні. В той же час 2005 року в столиці Чад м. Нджамена було відкрито Центр з проведення тренінгів для миротворців.

Найбільш молода субрегіональна організація Африки – Спільнота держав Сахари та Сахелю (CEN-SAD), окрім дій по розв'язанню широкого кола питань економічної проблематики активно опікується безпековими проблемами. В Угоді про створення організації чітко зазначено про неприпустимість використання території держав-членів для проведення недружніх дій щодо інших учасників організації, а також прописано можливість надання взаємної допомоги в безпекових питаннях. 2000 року держави члени CEN-SAD підписали Ніамейську хартію про превентивне реагування на конфлікти та їх врегулювання. В світлі реалізації положень Хартії, 2004 року в межах CEN-SAD розпочав функціонувати Механізм з превентивного запобігання, управління та розв'язання конфліктів, який уможливив створення миротворчих контингентів CEN-SAD шляхом координації їх дій з АС та ООН. До структури органів Механізму входять: Комітет з безпеки та оборони, Сахаро-Сахельські інтервенційні сили, Комітет спостерігачів, Відділи швидкого розгортання в державах-членах. Реальні кроки, які були здійснені CEN-SAD стосувалися введення 2001 року обмеженого контингенту до ЦАР з метою відновлення миру в державі, а також надання посередницьких послуг з врегулювання конфліктів між Ефіопією та Еритреєю, Суданом та Чад, криз в Кот д'Івуарі та Ліберії.

Серед організації, безпековий мандат яких перебуває у прямій залежності від рішень Африканського союзу, потрібно відзначити IGAD, яка в первісному вигляді функціонувала з метою протидії природним загрозам, що виникали перед її державами-членами. Проте 1996 року відбулася реструктуризація сфери її компетенції і Міжурядовий орган з розвитку отримав право на вирішення безпекових проблем та врегулювання кризових ситуацій в регіоні Східної Африки. 2002 року в межах IGAD було створено Механізм з попередження та врегулювання внутрішньодержавних конфліктів (CEWARN), а згодом 2006 року після саміту в м. Найробі було прийнято програму ICPAT (Програма IGAD по створенню потенціалу задля боротьби з тероризмом) щодо розробки міждержавного механізму координації спільних дій в боротьбі з терористичною загрозою.

Координуючи свою роботу з ОАЄ, а згодом з АС, IGAD отримала мандати на проведення миротворчої діяльності в Судані (2000 р.) та Сомалі (1998 р.). Постійний Секретаріат IGAD з питань Судану виступав посередником у переговорному процесі між центральним урядом Судану та повстанцями з Народної Визвольної Армії Судану (SPLA) на чолі з бригадним генералом Дж.Гарангом. В підсумку діяльності Секретаріату IGAD 2005 року було підписано Всеохоплюючу мирну угоду, яка поклала край війні Півночі та Півдня Судану.

IGAD в своїй структурі також має орган з розв'язання політичної кризи на Африканському Розі - Комітет сприяння мирного процесу в Сомалі, який проводить регулярні зустрічі між представниками ворогуючих фракцій та кланів в цій державі.

В сфері боротьби з терористичною загрозою IGAD 2003 року провела конференцію з попередження терористичної активності в субрегіоні та створила базу даних осіб, причетних до екстремістських груп [11].

Такі африканські субрегіональні організацій, як ЕАС та COMESA здебільшого сконцентровані на боротьбі із загрозами, які можуть нанести шкоду торгівельно-економічній діяльності, в межах організацій не передбачені мандати на проведення миротворчих операцій.

Як ЕАС, так й COMESA, визнають, що безпека є базовим чинником для стабільного розвитку, залучення інвестицій та сталої економічної кооперації. 2003 року в межах ЕАС було сформовано Міждержавний орган з безпеки, в компетенції якого перебувають питання контролю над розповсюдженням ЛСЗ, а також координація дії по захисту прав біженців та насильницьки переміщених осіб. 2007 року Рада міністрів ЕАС ухвалила рішення про формування Механізму раннього попередження конфліктів, який має займатися збором та обробкою інформації щодо потенційних конфліктних взаємодій.

Аналогічно, в межах COMESA на саміті в м. Лусаці (Замбія) 2008 року керівниками держав та урядів організації була схвалена ідея формування органу з раннього попередження конфліктів, який виступив би гарантом виконання Програми миру та безпеки COMESA, яка була ухвалена ще 1991 року.

Специфічною стороною діяльності ЕАС та COMESA виступають їхня тісна кооперація з державами Заходу, які виступають фінансовими донорами цих організацій та надають їм технічну допомогу. Так лише з боку ЄС, згідно Програми допомоги на 2008-2013 рр., COMESA має отримати 465 млн. євро. Стосовно ЕАС, то держави-члени організації Кенія, Уганда та Танзанія виступають бенефіціантами військової допомоги США, гарантуючи американцям свою політичну лояльність [12].

Підсумовуючи розгляд питання розвитку безпекового співробітництва в Африці на субрегіональному рівні, варто відзначити, як наявні прогресивні здобутки від діяльності цих організацій, так і очевидні проблеми.

Сильними сторонами субрегіональних інститутів є посилення довіри між державами - географічними сусідами, чітке та адекватне розуміння локальних проблем та спроможність оперативно на них реагувати, субрегіональні інститути надають африканським урядам відшукати найбільш оптимальні шляхи розв'язання проблем, що стоять перед ними, без істотного зовнішнього втручання. Водночас миротворчі дії субрегіональних організацій за умов їх співпраці з АС та ООН виступають гарантом найбільш ефективної миротворчості та постконфліктної розбудови.

В той же час субрегіональні африканського інститути зіткнулися з наступним комплексом безпекових проблем:

1. Можливість використання субрегіональних органів безпеки в інтересах субрегіональних гегемонів (Нігерія, Південна Африка, Буркіна-Фасо, Ефіопія) використовувати безпекові інститути для просування власних інтересів;

2. зіткнення інтересів субрегіональних гегемонів може заблокувати діяльність організацій, наприклад «тихий конфлікт» Південна Африка – Зімбабве ускладнює роботу SADC;

3. складності імплементації рішень субрегіональних інститутів та можливе існування правових колізій з рішеннями АС та ООН;

4. недостатня політична культура виконання досягнутих домовленостей (протягом 2006-2008 рр. уряди Судану та Чад шість разів порушували домовленості, досягнуті за посередництвом CEN-SAD);

5. внутрішня політична нестабільність африканських держав (дестабілізація в державі гегемоні здатна привести до розвалу субрегіональної безпекової структури);

6. обмеженість сфер компетенції в галузі безпеки в більшості субрегіональних організацій;

7. брак кваліфікованих фахівців в галузі гарантування безпеки;

8. дефіцит фінансування та наявність залежності від позарегіональних гравців.

Перелік проблем не претендує на вичерпність, проте протягом останніх 20 років безпекова інтеграція в Африці триває, і поступово африканські держави наближаються до тих принципів, які на початку 60-х рр. висловив К.Нкрума, а саме стану спроможності африканцями самостійно розв'язувати проблеми, які стоять перед ними [13].

Література

1. Павлова В.В. Африка в лабіринтах глобалізації. – М.: Видавнича фірма «Східна література», 2001. – С.8-9.
2. Mbaye S. How the French Plunder Africa, Project Syndicate. – 2004// режим доступу <http://www.project-syndicate.org/commentary/mbaye2>
3. O'Hanlon M. Help Africa: Help Itself Military// режим доступу www.globalpolicy.org
4. Peacekeeping Force//Africa Research Bulletin. – 1997. –Vol.1. – №5. – P.12676.
5. Африка в 70-80-е гг. Становление национальной экономики и стратегия развития. – М.: «Наука», 1980. – С.78.
6. Mays Terry M. Africa's First Peacekeeping Operation: The OAU in Chad, 1981-1982/ Westport, CT: Praeger. – 2002. – P.42-43.
7. Mays Terry M. African Solutions for African Problems: The Changing Face of African-Mandated Peace Operations// The Journal of Conflict Studies. – 2003 Spring. – P.114-116
8. Mthulisi M. Another blow to Mugabe in Luanda//The Zimbabwe Independent. – 2002. – №13. – P.8.
9. Protocol relation to the mechanism for conflict prevention, management, resolution, peacekeeping and security, 10.12.1999// режим доступу <http://www.oecd.org/dataoecd/55/62/38873520.pdf>
10. A coup that is not yet irreversible//The Economist. – 2009. – №12 // режим доступу http://www.economist.com/world/mideast-africa/displaystory.cfm?story_id=13381488&fsrc=rss
11. Див. www.issafrica.org
12. El Madany Sherine. Arab investments in the region «insufficient,» say officials at Egypt conference// Daily News Egypt. – 2008. – № 144 // режим доступу <http://www.thedailynews-egypt.com/printerfriendly.aspx?ArticleID=17834>
13. Нкрума К. Африка должна объединиться. – М.: ИПЛ, 1964. – С.26

Осташ Н.*

АСИМЕТРИЯ ДВОСТОРОННІХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Категорія асиметрії у політичному аналізі міжнародних відносин особливо активно почала застосовуватися у постбіполярну епоху, яка прийшла на зміну відносно стабільній, гомогенній та симетричній біполярній системі. Для сучасної багатопольярної системи міжнародних відносин за умов лідерства Сполучених Штатів асиметрія є однією із домінуючих характеристик. Асиметричними є відносини усіх країн із США, двосторонні стосунки окремих держав різного розміру та потенціалу, відносини між державами та недержавними утвореннями.

У аналізі двосторонніх відносин характеристика асиметрії вводиться при дослідженні міждержавних конфліктів, процесу ведення переговорів, відносин між малими та великими державами, явища взаємозалежності.

Так, асиметрична взаємозалежність розглядається у якості джерела сили, що особливо широко описано американськими вченими Р.Кеохейном та Дж.Наєм.

Проте, як зазначає професор політології Університету Вірджинії Б.Уомек у своїх працях з теорії асиметрії, більшість робіт зі згаданої тематики розглядають явище асиметрії як ситуацію порушення рівноваги, аніж як сталу умову. На його думку, традиційні погляди на відносини між малими та великими державами не можуть пояснити увесь спектр асиметричних двосторонніх стосунків. Таким чином, Б.Уомек розробив теорію асиметрії, яка базується на двох основних постулатах:

1. Наявність у країн різних потенціалів створює системні відмінності між інтересами та сприйняттям сильнішої та слабшої сторони у відносинах.
2. Незважаючи на певну проблематичність, асиметричні відносини тяжіють до сталості.

Б.Уомек визначає асиметричні відносини як такі, в яких нерівність є достатньо значною, щоб визначати структуру взаємин. Проте, асиметричність не є передумовою домінування більшої держави – А, над меншою – Б. В таких взаєминах можна встановити рівновагу, якщо враховуються взаємні інтереси обох сторін і підтримуються мирні стосунки: асиметричні відносини можуть бути «нормальними».

Очевидно, що для країн, які значно відрізняються за розміром, можливості та ризики також будуть різними. Для більшої держави відносини з меншою займатимуть порівняно невеликий сектор з усього кола міжнародних зв'язків, а також будуть другорядними по відношенню до внутрішньої політики. Для країни ж Б, через невелику «внутрішню масу» міжнародні зв'язки будуть в принципі важливішими, і найсуттєвіше місце серед них належатиме саме державі А. Отже, менша країна, вбачаючи більші потенційні можливості та ризики, приділятиме значнішу увагу відносинам з країною А, аніж навпаки. Це призводить до так званого явища «асиметрії уваги». Більша держава схильна до помилок «недостатньої уваги» (under-attention), тоді як менша – до помилок «надмірної уваги» (over-attention). Помилки асиметрії уваги з обох сторін можуть, в свою чергу, призвести

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Перепелиця Г.М.

до ситуації «системного помилкового сприйняття» (systemic misperception), коли помилкові висновки та дії обох сторін лише підсилюють одне одного.

Проте, правильне управління асиметричними відносинами допомагає уникнути конфліктів та помилок «системного помилкового сприйняття». Згідно з теорією асиметрії однією із передумов успішності асиметричних відносин є дотримання хисткого балансу поваги меншої країни до авторитету більшої та поваги останньої до автономії першої. Повага держави Б не означає підкорення сильнішій стороні - в сучасному світі повага, як правило, виражається у стриманості, яку проявляють менші країни в діях, до яких можуть бути чутливі їхні більші партнери.

За Б.Уомеком, двома головними завданнями управління асиметричними відносинами є: нейтралізація можливих сфер конфлікту шляхом створення нейтральної зони у відносинах; та контроль ескалації непорозуміння чи конфлікту шляхом створення «коридору нормальних відносин» (sleeve of normalcy).

Дослідження двосторонніх відносин між державами неможливе без врахування асиметричності, як системної характеристики. Різниця у розмірі, силі та потенціалах держав відкладає відбиток на їхнє сприйняття відносин, взаємних інтересів, на поведінку у двосторонніх взаєминах. Використання категорії асиметричності дає змогу виокремити певні типові позиції, стратегії та помилки сторін у двосторонніх стосунках, окреслити можливі сценарії розвитку та запобігання конфліктів, визначити моделі та засоби ефективного управління асиметричними відносинами. Важливим в умовах глобалізації є також розуміння взаємодії таких відносин із міжнародною системою та процесами, що відбуваються в ній.

Література

1. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М.Перепелиці, О.М.Субтельного. - К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.
2. Keohane R.O., Nye J.S. Power and Interdependence. 3rd Edition. – New York: Longman, 2000. – 352 p.
3. Womack B. Asymmetry and Systemic Misperception: China, Vietnam and Cambodia during the 1970s // The Journal of Strategic Studies. – June 2003. – Vol.26, No.2. – P.92 - 119.
4. Womack B. China and Vietnam: the Politics of Asymmetry. – New York: Cambridge University Press, 2006. – 281 p.
5. Womack B. How Size Matters: The United States, China and Asymmetry // Future Trends in East Asian International Relations: Security, Politics, and Economics in the 21st Century / Ed. by Quansheng Zhao. - Portland, Oregon: Frank Cass Publishers, - 2002. – P.123-150.

Слабоус-Луценко А.О.*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУВЕРЕНІТЕТ

В останні десятиріччя суверенітет як невід’ємна властивість інституту державності під дією процесів глобалізації зазнає значних трансформацій. Сьогодні уявлення про державний суверенітет суттєво відрізняються від розуміння і міжнародної практики історичної епохи часів підписання Вестфальських угод 1648 р. Згідно з традиційними (Вестфальськими) уявленнями державний суверенітет означав найвищу і виняткову законодавчу і виконавчу владу держави на її території.

Активізувавшись у другій половині ХХ ст., передусім в економічній сфері, в якій вона і набула найбільшого поширення, наприкінці століття глобалізація вийшла за межі економіки, ставши визначальною політичною домінантою світового розвитку. Саме глобалізацію більшість дослідників «звинувачують» у трансформаціях державного управління та самої держави. Глобалізація є водночас найбільш дискусійною [1] та найменш вивченою тенденцією сучасного світу. Існують різні підходи до визначення того, що розуміти під глобалізацією. Суттєвий внесок у розуміння феномена глобалізації зробили праці багатьох вчених, таких як Р. Робертсон, Ім. Валлерстайн, Е. Гідденс.

Чимало вчених різних шкіл і напрямків стверджують, що сучасна глобалізація звела нанівець, знищила суверенну державу [2, с. 62–63]. Одна частина науковців пов’язує зростання мережі глобальних відносин з «обмеженою державою-нацією», «занепадом національної держави» та «відходом держави» [3, с. 29]. Інші дослідники навіть проголошують «кризу держави-нації» та «відмирання національних держав» [4, с. 36]. Деякі автори вважають, що глобалізація нічого не зробила із суверенною державністю [5]. Згідно з їх поглядами, держава може, в разі необхідності, самоізолюватися від глобальних відносин. Стверджується, що глобальні транскордонні рухи (в сфері комунікацій, екології тощо) необов’язково послаблюють державний суверенітет, а насправді можуть навіть сприяти його зміцненню.

Незважаючи на надзвичайну важливість національних урядів, управління стало більш багатоплановим. Влада розподіляється між субдержавними (муніципальними та субнаціональними) і наддержавними (регіональними та транскордонними) агенціями та державними органами. Внаслідок принципово іншого інформаційного та технологічного рівня розвитку світу міждержавні кордони стають дедалі прозорішими. Процеси глобалізації поступово послаблюють колись нерозривний зв’язок між соціальними відносинами та територією. В багатьох життєво важливих аспектах міжнародних відносин розташування країн та кордони між територіальними державами більш не відіграють ключової ролі. Безумовно, територіальні простори зберігають своє першорядне значення, але географія світової політики зовсім не обмежується категорією території.

В контексті глобалізації утримання нерозривного зв’язку між територіальністю та основними функціями держави стає більш проблематичним. Важливою темою сьогодення є позатериторіальність, тобто дисоціювання суверенітету від територіального фактора. Дійсно, суверенітет держави ніколи не обмежувався територіальними кордонами.

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: проф. Коппель О.А.

Глобалізація спричиняє появу та розповсюдження четвертого виміру глобального простору, внаслідок чого глобальні відносини втрачають територіальний вимір.

Глобалізація й суверенітет не є протилежними, суперечливими силами, а скоріше складовими одного потоку світових трансформацій. За своєю природою вони не антагоністичні. Глобалізація не є якоюсь зовнішньою силою, її скоріше можна розглядати як один із шляхів змін, що відбуваються. Якщо суверенітет не протистоїть глобалізації, а є її частиною, то він ніяк не може сформувати незалежну оборону проти глобалізації. Заклики щодо посилення суверенітету для зупинення розвитку глобалізації не мають сенсу, оскільки суверенітет не є якимось окремим бар'єром, який може бути виставлений перед глобалізацією. Твердження, що суверенітет є «вирішенням» глобалізації, – таке ж хибне, як і твердження, що глобалізація є «проблемою» для суверенітету.

В контексті глобалізації суверенітет проходить процес нового визначення, з новим співвідношенням його внутрішніх та зовнішніх аспектів. Сутність трансформацій, що відбуваються з суверенітетом, полягає в тому, що вони викликані як зовнішніми впливами, так і внутрішніми перетвореннями держави.

Суверенітет часто зображується як такий, що виражається двозначно: як формальна компетенція та реальна, фактична здатність.

Трансформація формального виміру суверенітету створює помилкове враження, що негативних змін зазнала сутнісна компетенція держави. Проте слід усвідомлювати, що подібне обмеження компетенції є як добровільним, так і вимушеним.

Державний суверенітет не є сталим інститутом. Навпаки, це динамічний інститут, і він продовжує змінюватися.

Глобалізація це процес всесвітньої економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації. В XXI столітті глобалізація йде поруч з процесами регіоналізації та детериторіальності.

Література

1. Кузнецов В. Что такое глобализация? // Мировая экономика и международные отношения. 1998. №2. С.1221; №3. С. 1419;
2. Camilleri J.A., Falk J. The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World. – Aldershot, 1992 – 170 p.;
3. Cable V. What is International Economic Security? // International Affairs. – 1995. – № 71 (2) p. 2834.;
4. Marshall D.D. Understanding Late-twentieth century Capitalism: Reassessing the Globalization Theme // Government and Opposition. – 1996. – № 31(2). P. 3542;
5. Thomson J.E., Krasner S. Global Transactions and the Consolidation of Sovereignty. – Cambridge, 1989. – 230 p.

Ястремська І.*

ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ В РАМКАХ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

З 27 грудня 2008р. по 18 січня 2009р. тривала ізраїльська військова операція «Литий свинець» в Секторі Газа, що мала на меті зруйнування військової інфраструктури палестинської фундаменталістської ісламістської терористичної організації ХАМАС та відвернення ракетних обстрілів території Ізраїлю. Що стосується загальної оцінки операції, то більш доцільним видався б короткий, обмежений наступ, впродовж одного-двох днів; схоже, що затримка бойових дій до 22 днів пояснюється тим, що рішення про вторгнення зумовлено не так військовими, як політичними міркуваннями. Є всі підстави вважати, що Ізраїль розв'язав військову операцію з метою підвищення шансів правлячої партії Кадіма на дострокових парламентських виборах, що відбулися в лютому 2009р., продемонструвавши виборцям здатність керівництва країни чинити рішучий та ефективний опір тероризму.

Що стосується зовнішньополітичних аспектів інциденту, то вирішальну роль в досягненні домовленості щодо припинення вогню відіграв Єгипет, який знову продемонстрував, що він є провідним регіональним гравцем на близькосхідній арені і здатний досягати поставлених цілей. Вміло виступивши посередником між ХАМАС та Ізраїлем, єгиптяни змогли переконати сторони конфлікту прийняти вироблений Каїром план припинення вогню, виведення ізраїльських військ, укладення домовленості про перемир'я та відкриття КПК. Більш того, вони змогли заручитися згодою за своєю ініціативою і інших радикальних угруповань - «Ісламського джихаду», Народного фронту звільнення Палестини і Демократичного фронту звільнення Палестини. У даному контексті представляється симптоматичним зроблене главою ПНА М. Аббасом 19 січня заява, що припинення Ізраїлем вогню в Газі стало відповіддю на вимогу президента АРІ Х. Мубарака. Безумовною заслугою Каїра з'явилося і те, що йому вдалося в цій у край складній обстановці добитися відновлення контактів між Рухом за звільнення Палестини (ФАТХ) і ХАМАС.

Разом з тим очевидно, що якби єгипетські демарші не були підкріплені зусиллями інших країн, досягти успіху Єгипту, швидше за все, не вдалося б. Помітний внесок до врегулювання кризи внесли держави Європейського союзу, в першу чергу Італія, а також Норвегія. Вельми активно діяла російська дипломатія: відбулися телефонні бесіди президента Росії Д.А. Медведева з Е. Ольмертом і міністром закордонних справ С.В. Лаврова з Ц. Лівні, заступник міністра закордонних справ РФ А.В. Салтанов провів в самий розпал конфлікту два тижні на Близькому Сході, а 15-17 лютого С.В. Лавров відвідав Ізраїль, Західний берег і АРС. В той же час Сполучені Штати трималися в стороні від того, що відбувається; спеціальний представник президента на Близькому Сході Дж. Мітчелл прибув в регіон лише в кінці січня 2009 р. Пасивність Вашингтона неабиякою мірою пояснюється передачею влади, що проходила у той час, від Дж. Буша Б. Обамі. У той же час не виключено, що новий президент США вважаючи за краще не ризикувати своїм авто-

* студентка 6 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Константинов В.Ю.

ритетом, утриматися від втручання у вельми складну і таку, що до того ж не обіцяє дипломатичних лаврів, ситуацію і вичікувати слушного моменту. Держсекретар США Г. Клінтон в ході візиту Близьким Сходом в березні 2009р. підтвердила прихильність США тезі: Ізраїль - для євреїв, Палестина - для арабів. Клінтон також засудила обстріл ізраїльських територій з боку Гази бойовиками Хамаса, визнавши право Ізраїлю на самозахист, тобто фактично підтримала проведення операції «Литий свинець». Держсекретар відзначила, що вона особисто і США, зокрема, не відступляться від принципів захисту і допомоги Ізраїлю, але з іншого боку, «зусилля по дозволу ситуації з двома державами неминучі», дала вона. Клінтон вважає, що перший крок до цього рішення - тривале перемир'я Ізраїлю з палестинцями, і воно повинне бути для Ізраїлю «основним інтересом». «Це буде можливо лише у разі припинення Хамасом ракетного обстрілу ізраїльської території», - підкреслила вона. Представник Хамаса Тахер аль-Нуну у відповідь на цей вислів заявив, що «Гіларі Клінтон захищає ізраїльську окупацію».

У свою чергу, колишній прем'єр Ехуд Ольмерт передав підрозділу Держдепу подробиці непрямих переговорів Ізраїлю і Сирії, які проходять за посередництва Туреччини. Мова також зайшла про Іран. По словах Ольмерта, «у держсекретаря чудові дружні відносини з Ізраїлем. Я упевнений, що вона знає, як використовувати досвід і знання, щоб створити стабільність і спокій в регіоні - це мета, яку ми всі розділяємо. Ізраїль не потерпить ядерний Іран, і я почув від президента США Барака Обами і держсекретаря, що вони рішуче заперечують проти ядерного Ірану».

Голова МЗС Лівні також розповіла Клінтон про позицію Ізраїлю в питаннях іранського атома. Зокрема, Клінтон був представлений план «червоних прапорців», який відзначає принципи, якими Ізраїль не готовий буде поступитися на переговорах США з Іраном. За підсумками розмови Лівні відзначила, що Клінтон «хороший друг Ізраїлю», вона показала «глибоке розуміння потреб» країни, а зв'язок між США і Ізраїлем «виходить за межі партій і урядів»

Міністр оборони Ехуд Барак на зустрічі з Клінтон запропонував демонтувати КПП в Іудееві і Самарієві (Західний берег), на що єврейські поселенці висловили протест у контрольно-пропускного пункту Таркумія (недалеко від Хеврона). Крім цього йшлося про КПП в секторі Гази. Розділ Держдепу США також попросив Барака «розширити відкриття прикордонних з сектором Гази терміналів».

Серед заяв Клінтон за підсумками зустрічей як з Ольмертом, так і з Лівні, Бараком і Нетаніягу найбільший інтерес викликає репліка, яку Клінтон кинула після розмови з останнім у форматі «три плюс три». Як відзначає ізраїльська газета Jerusalem Post в своєму п'ятничному випуску, нова адміністрація США не хотіла б ставити віз попереду коня, тобто «критику» раніше «політики». Барак Обама збирається дочекатися, коли в Ізраїлі з'явиться новий уряд, і вже після цього обговорюватиме конкретні кроки ізраїльтян, тільки тоді Вашингтон зможе виразити своє задоволення або незадоволення тими або іншими рішеннями.

Повторимося, але напередодні свого візиту на Близький Схід підрозділ Держдепу США заявив, що політика Білого дому не зазнала змін: Вашингтон як і раніше вірний принципу «дві держави для двох народів». Після цього в інтерв'ю Voice of America і на переговорах з ізраїльськими політиками Клінтон знов підтвердила цю тезу. Проте вже під час самого візиту в ході зустрічі з Біньяміном Нетаніягу Гіларі Клінтон сказала дослівно наступне: Вашингтон не хоче бути прив'язаним до «old formulas». У такому разі відмова від старих формулювань може означати наступне:

- США більше не нав'язуватимуть Ізраїлю тезу «дві держави для двох народів»;
- у новій адміністрації готове нове рішення по врегулюванню арабо-ізраїльського конфлікту;

- у Вашингтоні перефразували старі тези, подавши їх під новим соусом, але по суті нічого не міняючи.

Нарешті, криза в черговий раз продемонструвала відсутність єдності в арабських рядах, свідченням чого стали спроби Дохи скликати власний загальноарабський саміт буквально напередодні проведення в Ель-Кувейті засідання Ради ЛАД на вищому рівні, а також протиріччя між поміркованою позицією Єгипту та Саудівської Аравії та радикально налаштованими Сирією та Катаром, які проявилися під час цього засідання й так і не були до кінця узгоджені.

Сьогоднішній саудівський регіональний курс (у цьому ж напрямі діє і Єгипет) направлений, в першу чергу, на те, щоб створити умови для реалізації його найважливішого зовнішньополітичного завдання - втілення в життя основних положень тих пропозицій короля Абдалли, що нині називають «арабською мирною ініціативою», яка виглядає як основний інструмент забезпечення підтримуваного єгипетською дипломатією регіонального домінування арабських «консервативних» держав Близького Сходу. Зрозуміло, щоб здійснити це завдання на практиці, необхідний акцент, перш за все, на такому рішенні питання про внутрішньопалестинські суперечності, яке найбільшою мірою враховувало б інтереси глави Палестинської Національної Адміністрації і його (хоч і далекого від єдності) найближчого оточення. Проте, досягнення найбільшого успіху в рішенні цього питання неможливе без зниження рівня присутності Ірану на палестинській арені. Власне, саме про це 3 березня 2009 р. в ході роботи міністерської ради ЛАД, що засідала в Каїрі, вів мову саудівський міністр закордонних справ принц Сауд Аль-фейсал, що наполягаючи на необхідності «вироблення загальноарабського бачення взаємодії з викликом Ірану».

Суть цього «виклику» визначалася їм як наявність «іранського ядерного досє», наявність домагань на «арабський» Бахрейн, що періодично нагнітається іранськими політичними лідерами, а також «іранське втручання» в палестинські, ліванські і іракські справи, що проголошувалися їм чи не «заповідним полем внутрішньоарабської політики. Проста логіка саудівської «взаємодії» (коли ставиться наголос на тому, що воно виражає «загальноарабські» інтереси) з іранським «викликом» вимагає уваги до Сирії (а сьогодні і до Катару), що давно вже розглядається саудівським політичним істеблішментом як провідник іранського регіонального впливу. Якщо саудівський монарх оголосив в Ель-Кувейті про початок саудівсько-сирійського «примирення», то подальші кроки саудівського політичного істеблішменту виявлялися більш ніж передбаченими, - на початку березня 2009 р. глава саудівського політичного істеблішменту відвідав Дамаск, де передав особисте запрошення короля Абдалли президентові Б. Асаду відвідати з офіційним візитом Ер-Ріяд і «остаточно врегулювати саудівсько-сирійські відносини». Прямим підсумком змін у сфері саудівської регіональної політики стало обмеження сирійської присутності в Тегерані на «міжнародній конференції, що проходила там, «Палестина - символ опору і мучеництво Гази» до рівня спікера парламенту - Народної ради.

Одноточасний зміст ідеї, що висувалася саудівською стороною щодо внутрішньоарабського «примирення» виглядало як досягнення консенсусної угоди, перш за все, Саудівської Аравії, Єгипту і Сирії, по трьом основним пунктам. Це, по-перше, дії у напрямі скорочення вогнищ напруженості і конфліктних зон в арабському світі. Другий пункт «примирення» був пов'язаний з «приборканням агресивної ізраїльської політики» при опорі на «арабську мирну ініціативу». Нарешті, її третім пунктом було вироблення «загальноарабської лінії відносно іранського втручання» в справі арабського миру. Іншими словами, пропоноване Саудівською Аравією бачення внутрішньоарабського консенсусу виткане з суперечливих пропозицій, - їх обговорення повинне було викликати відмінності (і, мабуть, серйозні) в позиціях сторін, що брали участь в ер-ріядському саміті. Більш того, навіть сама можливість ухвалення короткої заяви саміту не могла не визначатися до-

брою волею глав держав, присутніх в саудівській столиці, серед яких сирійській президент повинен був грати провідну роль, ретельно враховуючи всі аспекти ідеї «примирення», що пропонувалася йому.

Сирія, що завжди кваліфікувала себе (як за часів Хафеза Асада, так і його сина) як «цитадель арабізму», вирішувала свою найважливішу зовнішньополітичну задачу - розширення своєї «центросилової» ролі в регіоні за рахунок, зокрема, і залучення на свою сторону «малих» гравців на полі близькосхідної політики. Цими гравцями (все залежало тільки від часу дії драми) могли бути світські опозиціонери з руху ФАТХ, саудівські комуністи, Народний і Демократичний фронти звільнення Палестини або ж прихильники «Ісламського ФАТХ», «Хізбалла», ХАМАС і «Ісламський джихад». Більш того, прагнучи розширити (або, принаймні, не допустити її звуження) «центросилову» роль своєї країни, сирійське керівництво завжди прагнуло опертися на ту або іншу могутню позарегіональну зовнішню силу, - знов залежно від обставин часу дії драми такою силою міг бути Радянський Союз (але в сьогоднішній Сирії не заперечували б, якби нею стала і Росія) або Іран. Обидва інструменти сирійської регіональної політики допомагали сирійському керівництву успішно протистояти Іраку епохи правління Саддама Хусейна, як і здійснювати відкрите втручання у внутрішньоліванські справи, - що коштує хоч би те, що Сирія і її ліванські прихильники протягом шести місяців перешкоджали обранню нинішнього ліванського президента (але раніше майже рік і вісім місяців ці її прихильники могли блокувати, зокрема, і за допомогою барикад, роботу ліванського парламенту і ради міністрів). Не менш істотне і те, що Сирія має в своєму розпорядженні чималий вплив в палестинських таборах в межах суміжних країн, де бойовики, що діють в них, отримують необхідне озброєння при опорі на сирійські військові і політичні структури.

Але, разом з тим, Сирія потребує відновлення власного суверенітету над втраченими нею в ході арабо-ізраїльської війни в червні 1967 р. Голанськими висотами. Перед своїм від'їздом в Ер-Ріяд Б. Асад говорило про «побоювання», що існували у нього, у зв'язку з можливою «політизацією» роботи Міжнародного трибуналу, що розглядає обставини вбивства колишнього ліванського прем'єр-міністра Рафіка Харірі. Точно також напередодні поїздки в саудівську столицю він висловлював «побоювання» у зв'язку з тим, як проходять ліванські парламентські вибори, вважаючи необхідним підкреслити, що він не хотів би зіткнутися з можливістю нового спалаху напруженості в Лівані. Сирійський президент ніколи не заявляв, що непрямі сирійсько-ізраїльські переговори перервані, - якщо ідея продовження цих переговорів кимось і дезавуювалася, то це були представники турецької сторони-посередника в проведенні цих переговорів. Нарешті, не дивлячись на публічно виражену пропозицію відмовитися від саудівської «арабської мирної ініціативи» в січні 2009 р. в катарській Досі, Б.Асад, враховуючи позицію світових «центрів сили» - представлених новою президентською адміністрацією Сполучених Штатів і Європейського Союзу, усвідомлює те, що його тісні контакти з Іраном не тільки дозволяють звинувачувати Сірію в сприянні «розпалюванню» міжконфесійних тертя в Іраку і прилеглому до цієї країни регіоні, але і багато в чому віддаляють його від вирішення проблеми Голанських висот. У свою чергу, «арабська мирна ініціатива» в її якості, якщо використовувати вираз принца Аль-Фейсала, «засоби тиску на Ізраїль і його союзників», пропонує Сірію можливість такого рішення, хоч би тому, що ця «ініціатива» жорстко прив'язує арабо-ізраїльське врегулювання, зокрема, і до питання повного і безумовного виведення ізраїльських військ зі всіх окупованих в червні 1967 р. територій сусідніх країн. У числі цих територій, зрозуміло, і Голанські висоти.

Наскільки ер-ріядський саміт зміг «примирити» його учасників, маючи на увазі досягнення гармонізації їх «інтересів»?

Зрозуміло, Сирія не могла відмовитися і не відмовилася від співпраці з Іраном, перш за все, тому, що без (хоч би частковою) опори на цю внутрішньо регіональну силу вона більш не зможе зберегти свої позиції як регіональний «центр сили». Оцінюючи результати зустрічі у верхах в саудівській столиці, Б. Шаабан говорила 12 березня 2009 р., що «в самому найближчому майбутньому арабо-іранські відносини почнуть розвиватися в посправжньому позитивному напрямі». Цей висновок політичний радник Б. Асада робила на основі підсумків тих, що відбувалися в Ер-Ріяде «чітких, відвертих і відкритих дискусій». Вона ж підкреслювала, що Іран «залишається принципово важливою країною-сусідом» арабського миру, що, зокрема, означає, за її словами, що «досягнуті в Ер-Ріяде домовленості далі розвиватимуться в Досі, а, можливо, і раніше, чим в Досі». Втім, Б. Шаабан проводила і ідею того, що і Туреччина є «важливим чинником регіональних і позарегіональних зв'язків» арабського світу». Проте, тон її висловів був набагато м'якший, ніж до зустрічі в Ер-Ріяді. Для політичного радника сирійського президента Ізраїль, звичайно ж, залишається «супротивником» і «узурпатором» арабської території, але вона зовсім не виключала і використання «політичних методів» в «протистоянні» ізраїльській агресії (що, по суті справи, означає позитивне відношення сирійської сторони до продовження непрямих контактів з єврейською державою). При цьому «арабська підтримка» антиізраїльського «опору» повинна бути обумовлена завданням «звільнення арабських земель», що може трактуватися і як підтвердження Сирією ідеї підтримки «арабському мирної ініціативи», тим паче, що, по словах Б. Шаабан, «основоположні проблеми арабської нації повинні вирішуватися на основі об'єднання зусиль всіх арабських держав».

Власне, це мав на увазі і сам Б. Асад, що заявив перед від'їздом з Ер-Ріяда, що «ХАМАС і «Хізбалла» повинні брати участь в майбутніх переговорах», відповідно, у зв'язку з палестинським і ліванським «примиренням». Ці слова вже спеціально виділені в саудівській столиці, де їх негайно оцінили як готовність Сирії чинити тиск, зокрема, на ХАМАС з тим, щоб примусити цю організацію взяти активнішу участь в процесі палестино-палестинського діалогу заради створення палестинського «уряду національної єдності», а надалі ж - підштовхнути ХАМАС до вступу до рядів Організації звільнення Палестини і визнання, на цій основі, угод Осло і інших документів, пов'язаних з палестино-ізраїльським врегулюванням. Власне цього і чекали в Саудівській Аравії від Сирії, зовсім не будуючи ілюзій відносно того, що сирійське керівництво піде на повний розрив зв'язків з Іраном. Іншими словами, в Ер-Ріяді був зроблений максимум можливого з погляду досягнення «примирення» без жорсткої вимоги відмови від «інтересів».

Знов виникла ситуація, звичайно ж, не означає, з іншого боку, що зустріч в Ер-Ріяді ліквідувала ті блокові об'єднання регіону, які стали реальністю після тієї зустрічі, що відбулася в січні 2009 р. в катарській столиці, що «сумнівалися» в необхідності «арабської мирної ініціативи», серед яких були Катар, Сирія, Іран і палестинські супротивники Махмуда Аббаса. В той час, як і зараз, про ці блоки багато і відкрито говорять, - якщо один з них - Доха-Дамаск-Тегеран, то другою - Ер-Ріяд-Каїр. Якщо перший блок залишається незмінним (Б. Шаабан після завершення Ер-Ріядського саміту категорично виключала яку-небудь можливість «виключення Катару» з «процесу примирення, що почався»), то другою має тенденцію до розширення. По дорозі з Ер-Ріяда Х. Мубарак зробило зупинку в Аммані, де «обговорив з йорданським монархом результати зустрічі» в саудівській столиці, а король Абдалла II знов підтвердив своє прагнення «брати участь в оздоровленні атмосфери в арабському світі». Його слова були, по суті справи, цитатою з виступу його саудівського колеги на саміті в Ер-Ріяді.

2 березня 2009 р. в єгипетському Шарм-ель-шейху (і за ініціативою Єгипту) відбулася міжнародна конференція, присвячена питанням відновлення сектора Газу після проведеної в січні поточного року військової операції ізраїльської армії на території цього

палестинського регіону. Його підсумки для палестинської сторони виглядають як більш ніж позитивні.

Якщо, виступаючи на відкритті конференції, прем'єр-міністр Палестинської Національної Адміністрації (ПНА) Саям Файяд поведився із закликом до держав, що взяли в ній участь, з проханням про надання 1,33 млрд. доларів Сполучених Штатів, то кінцевим висновком конференції, що відбулася, стала офіційно оголошена сума пожертвувань - 5 млрд. доларів, які будуть вкладені в економіку сектора протягом найближчих двох років. Основними фінансовими донорами стануть Саудівська Аравія (1 млрд. доларів), Сполучений Штати (900 млн.), Катар (250 млн.), Європейський Союз (552 млн.), Кувейт (200 млн.), Об'єднані Арабські Емірати (174 млн.), Алжир (100 млн.) і Італія (100 млн.). Крім того, до створюваного фонду реконструкції Гази свій фінансовий внесок внесли і інші країни - Японія (20 млн.), Великобританія (43 млн.), Фінляндія (40 млн.), Китай (15 млн.), Ірландія (9 млн.), Греція (5 млн.), Австрія (3,5 млн.), Голландія (2,5 млн.), Кіпр (1,6 млн.), Сінгапур (1 млн.) і, нарешті, Ліван (1 млн.).

З іншого боку – як це не парадоксально – криза могла б сприяти активізації процесу врегулювання. На користь такого припущення говорить перелом в настроях жителів Гази. Хоча, за даними Близькосхідного агентства з інвестицій, лише 10% населення анклаву вважає, що ХАМАС зазнав поразки, а 40% переконано, що бої завершилися «перемогою палестинського народу», ейфорії це не викликає. Навпаки, жителі сектора, що пережили жахи війни, вихід з ситуації, що створилася, бачать в політичному рішенні. 60% населення вважає, що ракетний обстріл повинен бути припинений, і ісламізму слід переглянути свою позицію невизнанні Ізраїлю. 70% палестинців Гази виступають за укладення мирної угоди з Ізраїлем і лише 10% - за продовження озброєного опору. Різко - з 52% в листопаді 2008 р. до 28% в даний час - впав рівень підтримки Ісламського руху, тоді як підтримка ФАТХ зросла з 31 до 41%. При цьому 62% жителів анклаву переконано, що М. Аббас повинен і далі очолювати Палестинську національну адміністрацію, і лише 18% віддає перевагу главі уряду ХАМАС І. Ханії.

Спеціальний емісар ООН з проблем дітей і озброєних конфліктів Радіка Кумарасвами заявила, що ООН готова визнати використання дітей з боку ХАМАС як живий щит. Свідectва ізраїльських військових будуть включені в офіційний звіт. Випадки використання шкільних складів зброї зафіксовані і до проведення операції «Литий свинець». Є також цілий ряд свідectв про використання бойовиками ХАМАС машин швидкої допомоги і медичних установ для укриття, евакуації і ведення бойових дій. ООН вперше визнала той факт, що ХАМАС займається розграбуванням гуманітарних вантажів і конфіскує гуманітарну допомогу для цивільного населення Гази. У цій ситуації прогрес в ізраїльсько-палестинських переговорах ще більше зміцнив би позиції М. Аббаса і ФАТХ та призвів до подальшого послаблення впливу екстремістів, підсиливши демонстраційний ефект від контрасту між рівнем життя населення Західного берега, що користувався перевагами миру, який помітно підвищився за минулий рік, і умовами існування жителів Гази. Ізраїлю ж просування вперед в переговорному процесі дозволило б поліпшити свій зіпсований вторгненням в Газу «імідж». Для реалізації подібного сценарію необхідно, перш за все, щоб ізраїльські керівники зважилися піти на розумні компроміси і взаємні поступки, без чого неможливий прогрес на переговорах. Поки ознак готовності до цього немає. Навпаки, озвучені плани будівництва ще 2,5 тис. поселень на Західному березі. Продовження мирного процесу, констатував 17 лютого генеральний секретар ЛІАГ А. Муса, - «стоїть під великим питанням». За його словами, за минулі три роки не було досягнуто ніякого прогресу в мирному процесі, який «не може продовжуватися одночасно з будівництвом поселень на окупованих територіях». І без того непросто ситуацію може ще більш ускладнити призначення прем'єр-міністром Ізраїлю лідера Лікуда Б. Нетаньяху, виступаю-

чого проти створення Палестинської держави, як такого. Іншою проблемою залишається можливість - або неможливість - залучення до політичного врегулювання Ісламського руху, який, не дивлячись на падіння його авторитету в очах палестинців, зберігає контроль над Газою, користується певним впливом на Західному березі і, отже, залишається реальною політичною силою. Ісламізм як і раніше дотримується радикальних позицій, відмовляючись визнати право Ізраїлю на існування і заявляючи, що «шлях озброєної боротьби - єдиний спосіб повернення окупованих територій Це, проте, не означає, що вони повністю відкидають можливість знаходження модус вівенді. За словами голови Політбюро ХАМАС Х. Машала, «існує безліч прикладів, коли невизнання не означає війни. Китай і Тайвань, наприклад, не визнають один одного, але вони торгують і співробітничать один з одним. Ми готові прийняти статус Ізраїлю, не визнаючи його». В той же час, для ізраїльтян подібний «китайсько-тайваньський» варіант неприйнятний. Всі ведучі політичні сили цієї країни виступають - принаймні на даний момент - з жорстких позицій. З погляду Ц. Лівні, «єдина можливість змінити реальність полягає в боротьбі з тероризмом за допомогою військової сили, поки ми не повернемо стримуючу силу». Ще далі йде Б. Нетаньяху, що заявляє: «Альтернативи немає - ми повинні повалити режим ХАМАС в Газі». Нарешті, на думку А. Лібермана, керівника партії «Наш Будинок-Ізраїль», що зайняла третє місце (15 місць) на парламентських виборах, слід взагалі відмовитися від перемир'я з ісламізмом. Такого роду підхід, що ґрунтується на принципі «все або нічого», по суті заводить ситуацію в безвихідь. Тим часом, як констатує А. Сафія, в ХАМАС є «нормальний перебіг прагматизму», контакти з яким ізраїльтян - зовсім не обов'язково глосні - могли б сприяти зміцненню його позицій. На зміцнення позицій поміркованого крила Ісламського руху спрямовані, судячи з усього, зусилля єгиптян, сприяти чому покликане залучення ісламізму до «примирливого діалогу» з ФАТХ. Представляє в даному контексті інтерес і підкинута М. Аббасом 9 лютого в ході візиту до Туреччини ідея про бажаність входження в Організацію звільнення Палестини «раніше не представлених в ній груп». Якби дійсно вдалося добитися реальної інтеграції ХАМАС ООП, то це означало б і визнання їм статусу зобов'язань цієї Організації, включаючи відмову від тероризму і визнання резолюцій 242 і 338 Ради Безпеки, права Ізраїлю на існування і необхідності вирішенні палестинської проблеми шляхом переговорів.

Активну роль в зусиллях з нормалізації міжпалестинських відносин грає Росія, що підтримує контакти як з ФАТХ, так і з ХАМАС, і що знаходиться через це в унікальному положенні серед міжнародних посередників. У даному контексті симптоматично, що питання про примирення між цими угрупованнями стало однією з основних тем переговорів в ході поїздки С.В. Лаврова на Близький Схід.

Тим часом ситуація навколо Гази продовжує залишатися напруженою. Вже після завершення операції «Литий свинець», палестинські бойовики продовжують періодично обстрілювати ракетами територію Ізраїлю, а ізраїльська авіація бомбити анклав. Як констатував, виступаючи 18 лютого перед членами РБ, спеціальний координатор ООН по близькосхідному мирному процесу Р. Серрі, «через місяць після односторонніх заяв про припинення бойових дій належний режим припинення вогню ще не створений, і існує постійна небезпека повернення до нестабільної обстановки, яка мала місце минулого року, або навіть небезпека відновлення насильства, яке може виявитися ще більш руйнівним».

На зустрічі палестинських рухів і угруповань в Каїрі була узгоджена дата проведення виборів глави Палестинської національної адміністрації і депутатів Законодавчих зборів (парламенту). Вони повинні відбутися 25 січня 2010 р. одночасно в секторі Гази і на Західному березі ріки Йордан. Також досягнута домовленість про те, що майбутній палестинський кабінет міністрів назвуть «урядом національної згоди». Його сформує та фракція, яка має в своєму розпорядженні більшість місць в парламенті, тобто ХАМАС.

Представники ХАМАСа заявили, що майбутній уряд займеться питаннями організації виборів, а ісламізм «відкриває двері» для участі в нім «всіх незалежних політиків і представників фракцій». Разом з тим, переговори між двома провідними палестинськими політичними силами - рухами ФАТХ і ХАМАС про створення коаліційного кабінету міністрів успіху не мали. Крім того, гострі розбіжності між ФАТХом і ХАМАСом зберігаються з питання про визнання і дотримання домовленостей, підписаних між Ізраїлем і ООП (ХАМАС відмовляється це зробити), і проблемам, пов'язаним з реформуванням Організації визволення Палестини (ФАТХ відкидає «будь-які спроби зменшити представництво ООП»).

В цілому, таким чином, ситуація в ізраїльсько-палестинських відносинах може розвиватися по одному з двох сценаріїв. Існує вірогідність - хоч і невелика - що операція «Литий свинець» дозволить зрушити з мертвої точки переговорний процес. В той же час, ймовірніше, що можливості добитися прогресу на переговорах будуть знов упущені, і тоді «маятник» гойднеться у зворотний бік, населення Палестинських територій розчарується в можливості виходу на політичне врегулювання, симпатії до екстремістів зростуть, і Ізраїль, Газа, а, можливо, і Західний берег знов опиняться втягнуті в нескінченну вендету терактів і контртерористичних операцій.

Колесникова В.*

НЕПРИЄДНАННЯ ЯК РІЗНОВИД ПОЛІТИКИ НЕЙТРАЛІТЕТУ

Після закінчення «холодної війни» поступово складається нове уявлення про права та обов'язки нейтральних держав, зокрема обов'язки активного співробітництва з ООН, вираховуються механізми кооперації з військово-політичними структурами (НАТО) тощо. Отримала розповсюдження така зовнішньополітична поведінка держави у міжнародних відносинах як позаблоковість, що за своїми ознаками є близькою до політики неприєднання.

Здебільшого неприєднання (позаблоковість) розглядається науковцями як різновид нейтралітету і називається квазінейтралітет. Однак, позаблоковий статус відрізняється від нейтралітету як за своїми правовим закріпленням, так і за формами реалізації в зовнішній політиці.

Неприєднання - це принцип, який був сформований Дж. Неру у 1947 році, та за змістом є зовнішньополітичним принципом, що передбачає відмову держави від участі у військово-політичних блоках та угрупованнях та неприпустимість надання своєї території під військові бази іноземних держав. Очевидним стимулом для поширення в біполярній міжнародній системі політики неприєднання було прагнення сторони, що не приєдналася, здобути у такий спосіб максимум переваг з усіх учасників протистояння. Тобто, на відміну від нейтралітету неприєднання є феноменом біполярного світу та блокового протистояння.

Аналізуючи даний феномен міжнародних відносин через його конкретні прояви у зовнішній політиці та законодавстві держав, що його дотримуються, можна сказати, що за своїми ознаками неприєднання є тотожним позаблоковості. Курс на позаблоковість (неприєднання) може бути викликаний як внутрішніми причинами (економічні та політичні негаразди, відсутність внутрішнього консенсусу в країні), так і зовнішніми (сильною економічною залежністю від певної держави чи групи держав, страхом втратити джерела постачання стратегічної сировини, можливістю зовнішнього політичного чи військового тиску тощо).

При цьому характерно, що з огляду на вищевказані обставини, геополітичне розташування, інтереси безпеки і процвітання, країна сама визначає, чи бути їй нейтральною або позаблоковою. Набуття такого статусу можна назвати актом «доброї волі» (наприклад, Швеція). Однак історія свідчить, що здебільшого статус нейтралітету чи позаблоковості країнам нав'язували ззовні (наприклад, Фінляндія, Швейцарія, Австрія).

Успішне проведення політики неприєднання, так само як і випадку нейтралітету, потребує позитивного сприйняття такого політичного курсу з тих чи інших причин усіма конкуруючими сторонами чи блоками. Одночасно позаблоковість і нейтралітет можливі лише за відсутності будь-яких явних чи імпліційних територіальних претензій до держави, що проводить таку політику. Але на відміну від нейтралітету позаблоковий статус не потребує міжнародноправового закріплення. Крім того, позаблокові держави самі визначають для себе обсяг «нейтральності».

* студентка 5 курсу Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ряд радянських політологів називали рух неприєднання «позитивним нейтралітетом», вважаючи його «новим міжнародно-правовим положенням суб'єкта міжнародного права». Французький юрист Берг Е. визначив неприєднання як міжнародно-політичний рух, який можна розглядати як «інтегральну частину міжнародної системи з визначеними кордонами». Тускоз Ж. визначив, що неприєднання, на відміну від статусу постійного нейтралітету, є політикою, а не юридичною концепцією.

Існує ряд принципів неприєднання, які були сформульовані на Белградській конференції 1961 року, а саме: неучасть у військових союзах; заборона на створення іноземних військових баз; мирне співіснування з усіма дежавами світу незалежно від їхніх політичних, соціальних і економічних систем.

Хронологічно концепція неприєднання розвивалася таким чином: 1940-ві – 50-ті роки – період зародження, розробки і розповсюдження концепції, становлення політики неприєднання країн, що звільнилися; початок розвитку Руху неприєднання як нової політичної течії в міжнародних відносинах. 1960-ті роки характеризувала організація співробітництва держав, що не приєдналися, спільна розробка й визначення основних цілей, принципів і напрямків Руху неприєднання. На 1970-ті – 1980-ті роки припав період становлення й розвитку Руху неприєднання як об'єднання країн, що не приєдналися, - одного з постійних інститутів в системі міжнародних відносин. Розпад біполярної системи міжнародних відносин негативно позначився на Руху неприєднання, поставивши під сумнів доцільність його подальшого існування як суб'єкту міжнародних відносин.

Слід звернути увагу, що з огляду на світову історію, застосування нейтралітету в своїй політиці робилося державами як з прагнення зробити безпечним життя своїх народів, так і було зумовлено зростанням суперечностей між сусідніми, а особливо великими державами, що брутально порушували нейтралітет, який проголошували; а коли це їм було вигідно й можливо, намагалися використати його в своїх інтересах.

Слід відзначити, що нейтральні країни Європи (Австрія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія) в період «холодної війни» разом із державами, що не приєдналися, утворили широку «буферну зону» між військово-політичними супротивниками (НАТО та ОВД), що тягнулася від Північного полюсу до Середземномор'я. Особливе положення європейських нейтральних країн дозволило їм претендувати на стабілізаційні та миротворчі функції у взаємовідносинах між Заходом та Сходом. Відома їхня позитивна роль у розвитку загальноєвропейського процесу та особливо в успішному просуванні гельсінкського процесу (в рамках НБСЄ функціонував Комітет «Н+Н», до якого входили нейтральні країни та ті, що не приєдналися). Потрібно відзначити, що обидві наддержави, США та СРСР, протягом всього повоєнного періоду не надавали своїм відносинам з ними пріоритетного значення.

Нейтралітет був та лишається здебільшого європейським явищем, яке укорінилося в міждержавній практиці як цінний засіб, що дає групі так званих малих держав зберегти своє обличчя та певний ступінь самостійності, на який вони тільки й можуть бути здатні у оточенні більш великих сусідів та міцних угруповань. Однак сьогодні зрозуміло, що процес поглиблення глобальної взаємозалежності і тим більше розвиток європейської інтеграції в кожному конкретному випадку диктують умови, що обмежують тлумачення поняття «нейтралітет», якого дотримуються в тій чи іншій країні, і врешті-решт здатні змусити її правлячі кола взагалі відмовитися від продовження нейтрального курсу.

Сьогодні стає зрозумілим, що Східна Європа та Росія для діалогу із Західною Європою не потребують вже посередництва та здатні діяти без участі нейтральних європейських країн. Тому, вірним є твердження про те, що «міжнародна важливість цих держав значною мірою залежала від конфронтації Схід – Захід, набуваючи оптимальних параметрів за середнього чи трохи більше середнього рівня міжнародної напруги».

Якщо раніше нейтральні країни супроводжував ореол беззаперечного морального авторитету, та вони могли відчувати себе певною мірою кращими за «решту Європи», демонструючи їй взірці більш цивілізованого, демократичного життя, то тепер цю роль починає відігравати ЄС. Значна частина політичної еліти європейських нейтральних і позаблокових країн почала побоюватися, що вони будуть ізольовані від найважливіших подій та процесів та основних джерел економічного, технологічного та наукового динамізму в світі. Примітно, що всі нейтральні країни Європи підписали Програму НАТО «Партнерство заради миру», оскільки не розглядають сьогодні співробітництво з військово-політичними блоками як таке, що суперечить нейтралітету. Адже нейтралітет не накладає заборони на військово-технічне співробітництво з іншими державами, навіть якщо ці держави об'єднані в блок.

В умовах зростаючої взаємозалежності держав у різних сферах (глобалізації) та появи наднаціональних органів управління в Європі, формування в рамках ЄС спільної зовнішньої політики, що передбачає делегування наднаціональним органам ЄС повноважень в цій «делікатній» сфері, спричинили появу в науковій політологічній думці твердження, що нейтралітет як атрибут зовнішньої політики держави вже себе вичерпує. Така думка живиться від прагнень світового співтовариства нарешті встановити всезагальний мир, справедливий міжнародний порядок та взаємовигідне співробітництво.

Але в сучасному багатогранному світі, як і раніше, існує велика кількість суперечливих інтересів та інтересів, які переплітаються. І їх потрібно співставляти й узгоджувати. Однак при цьому важливо уникнути конфронтації між Заходом і Сходом, запобігти посиленню розколу між Північчю та Півднем. І тут для держав з нейтральним статусом відкриваються широкі можливості для виконання їх традиційної місії посередництва. Тому в умовах формування багатополярного, плюралістичного світу нейтралітет, на думку деяких вчених покликаний стати одним з найсуттєвіших елементів чіткого функціонування найскладнішого механізму міжнародних відносин.

Таким чином, можна сказати, що сьогодні феномен нейтралітету значно послаблений порівняно з попередніми роками. Проте нейтралітет має право на існування в сучасному світі, оскільки лишається ефективним засобом ведення політики в умовах нестабільності міжнародної системи та може використовуватися новоствореними державами, яким необхідно визначитися з власними орієнтирами в зовнішній політиці, владнати внутрішні справи.

Отже, сумуючи вищевикладене, потрібно вказати на основні засади політики нейтралітету та позаблоковості та, відповідно, зазначити, в чому та за яких обставин полягає їх спільність та відмінність.

Нейтралітет:

- Обов'язково має бути визнаним міжнародним співтовариством на рівні міжнародного договору чи закріпленій у законодавстві країни.

- При цьому декларація нейтралітету сама по собі такого статусу не принесе. Одночасно нейтралітет вирізняється за способом та умовами набуття. Наприклад, в історичному плані нейтралітет виник в науці гуманітарного права у збройних конфліктах (точніше, «права війни», що було розроблено Гуго Гроцієм) і довгий час розглядався як спосіб неучасті країни у збройному конфлікті. Таким чином, нейтралітет має гарантуватися офіційно.

- Нейтральна держава повинна дотримуватися правил поведінки відповідно до норм міжнародного права.

Мається на увазі, що нейтральна держава зобов'язана не починати військові конфлікти; не вступати у військові блоки або союзи, що спрямовані проти інших держав; не допускати створення іноземних військових баз на своїй території; дотримуватися

міжнародноправових норм нейтралітету у війні в період збройних конфліктів; дотримуватися «ідеологічного нейтралітету» (не допускати на своїй території пропаганду проти іншої держави); не пропускати через свою територію зброю та боєприпаси, призначені для конфлікуючих сторін у збройному конфлікті, або у громадянській війні; проводити миролюбну зовнішню політику у відношенні до всіх держав, намагаючись уникати всього, що може втягнути її в конфлікт з ними.

- Право на самооборону.

Для захисту нейтралітету нейтральна держава має право на збройні сили. Одночасно, у випадку військової агресії проти неї нейтральна країна має право звертатися за допомогою до інших держав або ООН.

- Не розовсюджується на економічне співробітництво.

Так, нейтральна держава має право на вступ в економічні союзи та укласти договори про економічну інтеграцію. Це було саме спірне питання в практиці нейтралітету.

Неприєднання (позаблоковість):

- Не потребує міжнародно-правового закріплення, оскільки є одностороннім актом.
- Позаблокова держава не обов'язково є нейтральною.

Це означає, що статус позаблоковості (неприєднання) не виключає участі в оборонних угодах та союзах самих країн, що не приєдналися. Позаблокова держава може розпочати війну, виступити на боці держави, що розпочала війну або підтримати державу, яка стала об'єктом зазіхань. При цьому ця позаблокова держава не порушує свого статусу - не належить до блоку. Крім того, військові союзницькі відносини позаблокової країни з однією державою не є блоком, зокрема коли держава-союзниця сама не входить у блок.

• Передбачає невступ у військові блоки як вихідну засаду дотримання такої політики.

- Право на самооборону.

На відміну від держав, які є членами певного блоку та можуть розраховувати у випадку агресії на колективну допомогу інших держав-членів, позаблокова держава для захисту своєї території повинна розраховувати на власні сили.

• Не розовсюджується на економічне співробітництво, оскільки передбачає виключно невступ у військово-політичні блоки та союзи.

Потрібно зазначити, що нейтралітет накладає на державу, яка його дотримується, більше обмежень, ніж позаблоковість (мається на увазі обмеження у поведінці під час війни). Тому, сьогодні можна констатувати, що, незважаючи на те, що позаблоковість виникла з нейтралітету, в теперішній час цей феномен міжнародних відносин має ширше тлумачення, ніж нейтральний статус і його набуття не вимагає ані жорсткого міжнародноправового або конституційного закріплення, ані дотримання міжнародноправових норм права нейтралітету під час війни чи військового конфлікту, як у випадку із нейтралітетом. Більше того, міжнародним правом не регламентується позаблоковий статус держави і не прописані засади і принципи поведінки позаблокової країни на міжнародній арені.

Отже, нейтралітет зумовлюється відповідними міжнародно-правовими договорами чи на рівні національного закону, тоді як свій позаблоковий статус країни визначають самостійно без будь-яких гарантій чи міжнародних підтверджень його поваги з боку інших держав. Крім того, позаблоковість фактично не передбачає ніяких зобов'язань щодо дотримання міжнародноправових норм нейтралітету, тільки лишає для цього можливість. В мирний час вона співпадає з нейтралітетом. Тому країни, які дотримуються позаблокового статусу, часто називають нейтральними.

Вишньов В.*

ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ДОГОВІРНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ У СФЕРІ СКОРОЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОЗБРОЄНЬ

В статті розглядаються перспективи укладання нового договору у сфері скорочення стратегічних ядерних озброєнь після завершення терміну дії СНО-1. Аналізуються можливі параметри нового договору та перспективи розширення учасників переговорного процесу за рахунок інших офіційних ядерних держав.

Ключові слова: стратегічні озброєння, «резервний потенціал», боезаряди, система верифікації, ядерна тріада.

Під час «холодної війни» у відносинах двох наддержав - Сполучених Штатів Америки та Радянського Союзу - ядерна зброя безумовно відігравала стримуючу роль як на двосторонні відносини між країнами, так і на міжнародну систему в умовах блокового протистояння. Обидві держави на початковому етапі розвитку ядерної зброї вбачали головним завданням кількісне нарощування ядерних озброєнь та їхнє якісне вдосконалення. Фактично, гонка ядерних озброєнь підпорядковувалась логіці дилеми безпеки, відповідно до якої в разі, якщо одна сторона нарощує/вдосконалює свій військовий потенціал, інша сторона має, заради підтримання власної безпеки на належному рівні, наздогнати супротивника за кількісними і якісними показниками. На кінець 1960-х років ситуація ускладнилася через досягнення обома сторонами рівня взаємного гарантованого знищення (власне, сумарного ядерного потенціалу США та СРСР було достатньо, щоб декілька разів знищити планету). За таких умов було прийнято рішення про початок переговорів щодо взаємного скорочення ядерних озброєнь.

З розпадом біполярної системи міжнародних відносин утворюється принципово новий баланс сил на міжнародній арені. Де-факто, США залишається єдиною наддержавою. Однак, у сфері стратегічних ядерних озброєнь зберігся паритет між США та Російською Федерацією. За таких умов, США та РФ продовжили процес скорочення стратегічних ядерних озброєнь на двосторонній основі (адже їхній сукупний потенціал приблизно складає 90% від загальносвітового, що дає їм можливість не залучати до цього процесу інші ядерні держави, чий ядерні арсенали є неспівставними за кількістю). Договір-правова база цього періоду складається з договорів СНО-1, СНО-2 та СНП. [1, с.4-10]

Договір про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1, START-1) було підписано 31 липня 1991 року, а 5 грудня 1994 року він вступив в силу. Відповідно до договору, СРСР та США протягом 7 років мали скоротити свої ядерні арсенали таким чином, щоб вони склали не більше 6000 боезарядів. [2] У зв'язку із роз-

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Галака С.П.

падом СРСР у 1992 році було підписано додатковий Лісабонський протокол, за яким до договору приєдналися Україна, Казахстан та Білорусь, на території яких розміщувалася частина радянського ядерного арсеналу.

Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2, START-2) було підписано 3 січня 1993 року. Хоча цей договір було ратифіковано парламентами обох країн, він так і не вступив в силу. За його умовами, кількість ядерних боєзарядів мала бути в діапазоні від 3800 до 4250 або менше. Також, на розгорнутих міжконтинентальних балістичних ракетах заборонялося використовувати більше одного боєзаряду (тобто, заборонялися РГЧ). [3] Договір мав вступити в силу після вивезення ядерних арсеналів з території України, Казахстану та Білорусі, та приєднання цих країн до ДНЯЗ в якості без'ядерних.

Після виходу США із договору про ПРО у 2002 році та виходу Росії з СНО-2 у відповідь, 24 травня 2002 року у Москві було підписано договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів. Відповідно до положень договору, на 31 грудня 2012 року сторони мають скоротити кількість своїх ядерних боєзарядів до рівня 1700-2200 одиниць. Структуру ядерних сил кожна сторона договору могла визначити самостійно. В той же час, в дії залишався договір СНО-1.[4]

Основна увага в даній статті буде приділена тому факту, що 5 грудня 2009 року спливає термін дії договору СНО-1. Обидві сторони ще задовго до цього терміну почали готувати свої проекти нового договору. Власне, перші ідеї з'явилися ще у 2000 році, але вони були більше схожі на спроби замінити недіючий СНО-2. Російський проект передбачав скорочення ядерних арсеналів до рівня 1500 боєзарядів, при чому кількість боєзарядів на кожному із видів носіїв не мала перевищувати 700, а кількість боєзарядів на МБР та БРПЛ не мала перевищувати 1200. [5] Проект США був менш масштабним і передбачав скорочення до рівня 2000-2500 боєзарядів із резервуванням залишити БРПЛ та до 85 боєзарядів на МБР в якості «резервного потенціалу». [6] Однак обидва проекти передбачали обмеження їхнього строку дії лише терміном дії СНО-1, тому їх можна розглядати лише в якості проектів подальшого скорочення стратегічних озброєнь.

Початок обговорення про варіанти заміни договору СНО-1 на більш сучасний припадають на середину 2006 року. Це було спричинено тим фактом, що договір СНО-1 не влаштував жодну сторону. Російське керівництво наполягало на необхідності подальшого скорочення ядерної зброї із збереженням системи верифікації, прописаної у СНО-1. Однак, адміністрація Дж. Буша-молодшого навпаки виступала за розширення спектру процедур моніторингу дотримання договору.

У грудні 2006 року Росія запропонувала I проект СНО-3, який за скороченнями та системою верифікації був дуже подібний на СНО-1. У липні 2007 року Держсекретар США Кондоліза Райс та Міністр закордонних справ Сергій Лавров заявили, що у новому договорі кількість ядерних боєзарядів буде складати мінімально достатній рівень для підтримання національної безпеки та виконання зобов'язань США перед державами-членами НАТО. З середини 2008 року відбулась зміна позиції США щодо системи верифікації. У зв'язку з погіршенням економічної ситуації Сполучені Штати відмовились від необхідності збереження складних та дорогих процедур, передбачених у СНО-1.

Через повільність процесу узгодження позицій сторін вже на початок 2008 року стало зрозуміло, що укладання нового договору, скоріш за все, відбудеться вже після завершення дії СНО-1. На це є декілька причин: 1) республіканська адміністрація не захоче укладати нову угоду нашвидкуруч напередодні нових президентських виборів, щоб не отримати чергову порцію критики у зовнішньополітичній сфері; 2) для нової адміністрації Обами питання зовнішньої політики є вторинними, тож, одразу визначитись із позицією з цього питання не вдасться. Укладання нової угоди відбудеться не раніше оприлюднення нового

Nuclear Posture Review; 3) Росія і США так досі і не вирішили критичні питання верхнього порогу, «резервного потенціалу», перспектив включення до договору питання ПРО тощо; 4) позиція Білого Дому має бути узгоджена з Конгресом, на що теж піде тривалий період часу. [7, с.20]

Які ж формальні позиції сторін у переговорному процесі? Ще у липні 2006 року Російською Федерацією було запропоновано проект нового договору. У ньому було значно знижено верхній ліміт ядерних боезарядів до рівня 1500 одиниць. Система розподілу боезарядів у ядерній тріаді мала залишатися подібною до договору СНО-1 із зауваженням щодо збільшення ліміту для мобільних МБР (адже російська ядерна доктрина спирається саме на масштабне прийняття на озброєння мобільних комплексів Тополь-М) та полегшення вимог щодо нових МБР (для прийняття на озброєння RS-24 із 3 ГЧ, що заборонено СНП). В той же час, в проекті зафіксовано обмеження можливості США з утворення «резервного потенціалу».

Під час передвиборчих перегонів тоді ще кандидат від Демократичної партії Б.Обама висловлювався за необхідність скорочення ядерної зброї, як стратегічної, так і тактичної, як розгорнутої, так і ні. Його позиція також включала збереження процедур верифікації, передбачених у СНО-1. [8, 9]

Формат нового договору буде залежати від пріоритетності наступних цілей для сторін: 1) покращення російсько-американських відносин; 2) підтримання цілей та режиму нерозповсюдження; 3) скорочення озброєнь; 4)сприяння відкритості та співробітництву.

На думку автора, можна виділити 4 основні сценарії російсько-американських домовленостей щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь;

1) Дозволити СНО-1 втратити силу. Цей сценарій передбачає досягнення неформальної домовленості щодо збереження верифікаційних процедур, прописаних у договорі СНО-1 із обмеженням ядерних арсеналів, зафіксованих у договорі СНП. Це дасть можливість продовжити роботу над створенням нового договору, який замінив би і СНО-1, і СНП, до кінця 2012 року. [10]

2) Продовження терміну дії СНО-1. Не зважаючи на те, що умови СНО-1 не влаштовують жодну із сторін, вони можуть піти на пролонгацію дії Договору для виграшу додаткового часу для підготовки нової угоди. Всупереч статті 17 Договору, його пролонгація може обмежитися не 5, а, скажімо, 2-річним терміном.

3) Продовження терміну дії СНО-1 із внесенням до його тексту поправок. Якщо сторони підуть на обоєбічні поступки та внесуть поправки, то нова редакція може пройти голосування в парламентах обох країн. [7, с.25]

4) Заміна СНО-1 новим договором. Якщо ж сторони все таки вирішать укласти новий договір, необхідно буде чітко прописати всі обмеження та системи верифікації. Верхній ліміт ядерних арсеналів буде збережено в діапазоні 1500-1800 боезарядів (більша кількість немає сенсу через дублювання СНП, а менша загрожуватиме двосторонньому домінуванню у сфері стратегічних озброєнь). Точного визначення буде потребувати питання про кількість розгорнутих носіїв та «резервного потенціалу». Також, має бути вдосконалена система підрахунку для повітряного компоненту «ядерної тріади», адже СНП враховував лише стратегічні бомбардувальники із ядерною зброєю на оперативному патрулюванні, а СНО-1 враховував, що кожний стратегічний бомбардувальник має 20 боезарядів на борту. [7, с.26]

Цікавим є питання про можливість розширення коло учасників нового договору. За Республіканської Адміністрації висловлювались думки щодо можливості включення всіх де-юре ядерних держав до договору. Але це є майже неможливим. Для спів ставних скорочень рівень скорочення ядерних боезарядів США та Росії має сягати 1000 одиниць. Росію не буде цікавити порушення її статусу «наддержави у ядерній сфері». Велика Бри-

танія і так знаходиться на межі подальших скорочень своїх ядерних підводних човнів. Франція завжди підкреслювала своє небажання приймати участь у подібних багатосторонніх угодах. Подібний формат може зацікавити лише КНР, яка активно модернізує свій ядерний арсенал. [7, с.23]

Таким чином, найбільш вірогідним є варіант укладання нового договору із подальшим обмеженням ядерних арсеналів до 1500-1800 боєзарядів. Питанням залишається чи встигнуть США та Росія укласти новий договір до завершення терміну СНО-1. Якщо ні, то не виключений варіант пролонгації СНО-1 на нетривалий термін.

Література

1. Ядерное распространение: новые технологии, вооружения и договоры / Под ред. А.Арбатова и В. Дворкина; Московский Центр Карнеги. — М., 2008.
2. Договір між СРСР і США про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь / режим доступу: http://www.pircenter.org/WebHelp/Dss_omu/____183.htm
3. Договір між РФ та США про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь / режим доступу: http://www.pircenter.org/WebHelp/Dss_omu/____182.htm
4. Договір між РФ та США про скорочення стратегічних наступальних потенціалів / режим доступу: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_29832.html
5. Проект СНО-3, запропонований МЗС РФ у 2000 році / режим доступу: http://www.pircenter.org/WebHelp/Dss_omu/____3_33.htm
6. Проект СНО-3, запропонований США у 2000 році / режим доступу: http://www.pircenter.org/WebHelp/Dss_omu/____3_10.htm
7. Amy F. Wolf Strategic Arms Control After START: Issues and Options // Congressional Research Service. – 12.02.2009. – 30 p.
8. Arms Control Today 2008 Presidential Q&A: President-elect Barack Obama // режим доступу: <http://www.armscontrol.org/2008election>
9. Stephen Schwartz Barack Obama and John McCain on Nuclear Security Issues // режим доступу: http://cns.miis.edu/stories/080925_obamamacain.htm
10. Alexei Arbatov, Rose Goettemoeller New Presidents, New Agreements? Advancing U.S.-Russian Strategic Arms Control // Arms Control Today. – July/August 2008.

Капируля М.*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ БОРОТЬБИ З ЗАГРОЗОЮ ЯДЕРНОГО ТЕРОРИЗМУ АДМІНІСТРАЦІ ПРЕЗИДЕНТА ОБАМИ

Сучасна система міжнародних відносин переживає період трансформації, для якого характерними є ряд явищ, які були відсутніми в період біполярної системи міжнародних відносин. Трансформації зазнають і конфлікти постбіполярної системи міжнародних відносин, для яких характерними є зміна суб'єктного складу конфліктів, їх об'єктного поля, відносин між суб'єктами.

Значну роль в сучасних міжнародних відносинах відіграють асиметричні конфлікти, серед яких активно виділяється тероризм, який стає впливовим чинником міжнародних відносин в цілому, виходячи на глобальний рівень, про що свідчать, зокрема, події 11 вересня 2001 року. Особливості тероризму в постбіполярному світі полягають в розширенні кола діяльності, набору стратегій та систем мотивацій терористів, організаційних структур та цілей, вдосконаленні технологічних засобів, які можуть використовувати терористи. До основних рис сучасного тероризму можна віднести зростання ефективності терористичних атак, тенденцію до децентралізації та урізноманітнення терористичної діяльності та зростання загрози використання зброї масового знищення, зокрема, ядерної зброї.

Питання про загрозу використання ядерної зброї терористичними угрупованнями особливо гостро постало після терактів 2001 року, коли загальна увага до проблеми боротьби з тероризмом зросла. [2, с. 3-4]

У зв'язку з цим, варто перш за все визначити вірогідність терористичними угрупованнями отримати ядерну зброю та перспективи використання такої зброї, а також потенційні цілі, проти яких така зброя може бути направлена.

Після визначення даних питань варто перейти до дослідження питання стратегії боротьби проти тероризму, приділивши особливу увагу новій політиці Президента Обами щодо цього питання, беручи до уваги потенційну загрозу використання ядерного тероризму проти США та можливості країни у боротьбі проти даного явища.

Щодо можливості отримання терористами ядерної зброї, то тут існує декілька теоретичних варіантів. Існує три основні шляхи отримання ядерної зброї терористичними організаціями: зброю можна вкрасти, купити або ж побудувати.

В світі на сьогоднішній день існує близько 27 тисяч одиниць ядерної зброї, які потенційно є об'єктом для викрадання з боку терористів. Однак, слід зауважити, що зброя, яка знаходиться в арсеналах держав, настільки інтенсивно охороняється, що можливість її викрадення є мінімальною. Небезпеку становлять передислокування зброї та її утилізація, коли фізична охорона є не настільки значною. Однак, якщо гіпотетично припустити, що ядерна зброя буде викрадена терористами, то імовірність застосування залишається вкрай низькою, через те, що ядерна зброя оснащена системою захисту від зовнішнього втручання за допомогою електронних кодів, можливість невірного введення

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Манжола В.А.

яких обмежується. Крім того, існує ще один ступінь захисту (SAFF), який передбачає проведення послідовного ряду маніпуляцій зі зброєю для її активації. Отже, навіть якщо викрадення ядерної зброї відбудеться, що саме по собі є малоімовірним, можливості для використання такої зброї є мінімальними. [1, с. 4-5]

Другою можливістю отримання ядерної зброї є її купівля у ядерних країн. Однак, офіційні уряди не підуть на такий крок, розуміючи, що це призведе до негативних наслідків як для великих ядерних держав, яким вигідно зберігати статус-кво з ядерного питання, так і для невеликих країн, оскільки факт продажу ядерної зброї призведе до міжнародної ізоляції та санкцій. Більш вірогідним є варіант купівлі ядерної зброї шляхом підкупу окремих корумпованих посадових осіб. В цьому аспекті, занепокоєння викликає, зокрема, Пакистан. [4, с. 1-3]

Нарешті, третім способом отримання ядерної зброї є власне виготовлення зброї. Перш за все слід зауважити, що жодна терористична організація, незважаючи на прецедент, який свідчив про такі намагання, не може самостійно виробляти ядерні матеріали, придатні для виготовлення ядерної зброї. Отже, для того, щоб побудувати ядерну зброю, терористам перш за все необхідно мати для цього збагачений уран або плутоній в достатній кількості для побудови ядерної зброї. Теоретично, можливість викрадення збагаченого урану або плутонію існує, хоча є надзвичайно невеликою. Ще меншою є можливість викрадення цих речовин в необхідній для побудови атомної бомби кількості. Існують два типи ядерних бомб, для яких потрібно відповідно порядку 50 та 25 кілограм речовин, однак жодна терористична організація не має, по-перше, доступу до такої значної кількості радіоактивних речовин, по-друге, для побудови атомної бомби другого типу, яка є більш потужною та потребує менше речовин для побудови, потрібне залучення державних ресурсів, оскільки жодна терористична організація не володіє достатніми ресурсами для самостійної побудови бомби. [4, с. 6-9]

Отже, можна зробити висновки про те, що можливість отримання терористичними організаціями ядерної зброї є мінімальною, однак не зводиться до нуля.

Якщо припустити, що терористичній організації все ж таки вдасться отримати ядерну зброю, то доцільним є розглянути шляхи можливого використання ядерної зброї. [3, с. 4]

Першим шляхом використання ядерної зброї є декларування її наявності, тим чи іншим способом, та висунення поряд з цим вимог організації при загрозі застосування зброї. При цьому ціллю таких дій терористів можуть служити як керівництво країни, так і її населення, яке через масову паніку, евакуацію викличе дестабілізацію ситуації в країні та послужить додатковим фактором тиску на керівництво при розгляді поставлених йому вимог.

Другим шляхом є безпосереднє використання ядерної зброї проти різних об'єктів. При цьому не слід забувати, що об'єктами терористів є не безпосередні жертви від терористичних атак, а їх спостерігачі. Першим шляхом безпосереднього використання ядерної зброї є демонстрація без людських жертв. Однак такий розвиток подій малоімовірний, оскільки, навіть якщо терористичній організації вдасться здобути ядерну зброю, кількість її буде надзвичайно обмеженою, а тому використання її як засобу демонстрації буде недоцільним, оскільки при відмові об'єкту демонстрації до співпраці, в організації може не залишитися дієвих засобів переконання. Другим шляхом є використання зброї проти живих цілей. При цьому існує проблема вибору між використанням зброї проти цивільного або військового населення.

Ядерна зброя також може теоретично служити об'єктом продажу.

Припускається можливість добровільної здачі ядерної зброї, що буде переслідувати дві цілі: по-перше, це буде демонстрацією наявності зброї в організації; по-друге, в разі використання ядерної зброї проти населення, організація ризикує втратити свою базу під-

тримки, натомість, здавши зброю, соціальна база підтримки організації може збільшитися. [4, р.12-19]

Загалом, у своїх вимогах, терористичні організації, незалежно від того, який засіб для висунення вимог вони використовують, переслідують дві стратегії - «струмування» та «примусу». При цьому, може коливатися коло об'єктів використання ядерної зброї. Стратегія стримування, тобто намагання утримати об'єкта від певних дій, є більш вірогідною для терористичних груп.

Протидія можливим терористичним атакам за допомогою ядерної зброї є складним питанням перш за все через те, що традиційна логіка ядерного стримування, яка діє між державними акторами не діє в рамках терористичних організацій. Система цінностей терористів відрізняється від системи цінностей національних держав та інших акторів МВ, а отже, не діє теорія раціонального вибору. Тенденція до збільшення частки релігійного тероризму підвищує рівень небезпеки застосування ядерної зброї в разі її отримання, зменшуючи при цьому можливість протидії тероризму. [6, с.4-7]

Для США питання недопущення поширення ядерного тероризму має особливе значення, оскільки об'єкти на території США є найбільш вірогідними цілями для потенційних атак терористів, зокрема й шляхом використання ядерної зброї. Тому увага цьому питанню приділялася за адміністрації Буша, проте ефективних заходів як на національному, так і на рівні міжнародної співпраці вжито не було. Президент Обама висловив власну точку зору на стратегію боротьби проти ядерного тероризму, який він назвав «найстрашнішою загрозою», що нависла над народом США. [7, с.2]

Стратегія боротьби проти ядерного тероризму президента Обами була вперше виголошена ним у зверненні до Конгресу в кінці 2007 року. Майже без змін згадана програма була прийнята як частина стратегії забезпечення національної безпеки США. Складовими програми є :

- Забезпечити фізичний захист ядерних матеріалів та арсеналів протягом чотирьох років, виключити цим самим випадки контрабанди ядерної зброї. (цей пункт передбачає міжнародну співпрацю для убезпечення сховищ, в яких зберігається зброя ядерних держав, покращення фізичного захисту ядерних припасів шляхом введення сучасних систем захисту безпосередньо ядерної зброї. Співпраця в цьому напрямку доволі тривалий час проводить з Пакистаном та Росією в межах двостороннього співробітництва цих країн з США. Крім того, особливу увагу адміністрація Обами пропонує приділити захисту об'єктів військового та цивільного призначення, на яких зберігаються збагачений уран та плутоній, що можуть слугувати матеріалами для виготовлення ядерної зброї)

- Ініціювати Ініціативу з нерозповсюдження ядерної зброї (Proliferation Security Initiative) для боротьби проти контрабанди ядерної зброї та матеріалів на глобальному рівні

- Зібрати саміт з Запобігання поширенню ядерного тероризму до 2010 року, який в подальшому має збиратися на постійній основі для вироблення рішень щодо ефективної боротьби проти поширення ядерного тероризму

- Змусити Іран та КНДР припинити дії з розробки ядерної зброї, яка може потенційно потрапити до рук терористичних організацій

- Посилити позиції МАГАТЕ шляхом надання більших повноважень, людських та особливо фінансових ресурсів, яких МАГАТЕ потребує для ефективного виконання поставлених перед організацією завдань

- Контроль над ядерними матеріалами (що має включати в себе співпрацю з припинення виробництва ядерних матеріалів, придатних для виробництва ядерної зброї, а також переробки надлишкових матеріалів на потреби ядерної енергетики)

- Запобігання перетворення ядерного палива на ядерні боеголовки (створення нової архітектури для контролю над матеріалами ядерної енергетики, включаючи міжнародний банк даних, агенцію з контролю над ядерним циклом, поширення ініціативи США з контролю морських перевезень)

- Добитися мети створення світу без ядерної зброї (при цьому окремо зазначається, що Америка не піде на одностороннє роззброєння, процес повинен включати всі ядерні держави)

- Пошук шляхів скорочення ядерних арсеналів перш за все США та РФ.

- Призначення керівника всіх програм США, спрямованих на зменшення загрози ядерного тероризму як на національному, так і на міжнародному рівні.

- Посилення співпраці між зацікавленими країнами шляхом обміну інформацією щодо діяльності терористичних груп та попередження терористичних актів. [7, с. 3-10]

Комплекс таких заходів повинен унеможливити діяльність терористичних груп, що мають на меті отримання та використання ядерної зброї.

Безумовно, більшість пунктів плану мають декларативний характер, однак висвітлення проблеми ядерного тероризму на такому високому рівні говорить про зацікавленість у вирішенні даного питання, крім того, варто відмітити акцент на міжнародну співпрацю для вирішення цього питання з залученням та розширенням повноважень МАГАТЕ і створенням нових інституцій для координації дій на світовій арені.

Література

1. Anthony H. Cordesman. «Radiological Weapons as Means of Attack»//www.csis.org/burke/hd/reports/radiological.pdf.
2. Anthony H. Cordesman , Arleigh A. Burke. Iran's Nuclear Program// Center for Strategic and International Studies (CSIS) //www.csis.org/burke
3. Charles D. Ferguson. Preventing Catastrophic Nuclear Terrorism // CSR NO. 11, MARCH 2006 COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS
4. Charles D. Ferguson, Tahseen Kazi, and Judith Perera, «Commercial Radioactive Sources: Surveying the Security Risks»// Center for Nonproliferation Studies, Monterey Institute of International Studies (2003)//http://cns.miis.edu/pubs/opapers/op11/op11.pdf.
5. . Philip B. Heymann. Dealing with Terrorism: An Overview// International Security, Vol. 26, No. 3. (Winter, 2001-2002), pp. 24-38.//
<http://links.jstor.org/sici?sici=01622889%28200124%2F200224%2926%3A3%3C24%3ADWTAO%3E2.0.CO%3B2-A>
6. Tilman Ruff. Nuclear terrorism// www.energyscience.org.au
7. Jean du Preez, Editor. Nuclear Challenges and Policy Options for the Next U.S. Administration. Occasional Paper No. 14

Кирильчук Н.*

ПАЛИВНІ РЕСУРСИ РОСІЇ ЯК ЗАГРОЗА ЕНЕРГЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ЄС

Питання бути або не бути Європейському Союзу зараз залежить від того, чи зуміє він адекватно відреагувати на загрозу своїй енергетичній безпеці. Якщо так, то це позбавить супротивників євроінтеграції їх останнього аргументу. У іншому ж випадку про об'єднану Європу можна буде забути раз і назавжди. В ті часи, коли безпека гарантувалася головним чином силою зброї, ті, хто вважав, що інтереси окремої суверенної держави вище інтересів союзу, могли бути впевнені в тому, що у разі виникнення загрози колективній безпеці Європа завжди могла розраховувати на допомогу НАТО. Але сьогодні, коли, згідно з офіційною енергетичною стратегією Росії, саме енергоресурси «значною мірою визначають місце країни в геополітиці», НАТО, згідно Декларації, прийнятої на Ризькому саміті альянсу, може послужити лише допоміжним інструментом тієї роботи, яку може виконати тільки Європейський союз.

Москва продовжує спроби збільшити залежність Європи від постачань енергії з Росії, набуваючи, зазвичай через посередництво, крупні пакети акцій енергорозподільних компаній і енергетичної інфраструктури в країнах-членах ЄС. «Газпром» володіє мережею російських газопроводів і фактично контролює весь експорт енергоресурсів з Росії і Центральної Азії або безпосередньо, або через дочірні компанії, що повністю належать йому. Така концентрація влади навіть в руках у прозорої, приватної компанії, що грає по правилах вільного ринку, створювала б проблеми, тим більше це стосується «Газпрому», що не володіє жодними з цих якостей. Він в основному належить державі і міцно пов'язаний з російським урядом. Багато хто з менеджерів і членів ради директорів компанії займає або раніше займали ключові позиції в Кремлі.

Багато років «Газпром» володів неабиякою частиною енергетичних компаній на території колишнього Радянського Союзу. Він володіє найбільшими або другими за величиною компаніями по газопостачанню в Естонії, Латвії і Литві. Останнім часом вплив «Газпрому» все сильніше розповсюджується на внутрішні газорозподільні мережі Західної Європи. За останні два роки, «Газпром» уклав угоди з Eni (Італія), Gasunie (Нідерланди), BASF (Німеччина), E.ON Ruhrgas (Німеччина), і Gaz de France. Втративши надію дістати доступ до енергії і прибутків, які вона приносить, європейські компанії почали грати один проти одного за вказівкою Кремля, створюючи для Росії найбільш вигідні умови. Якщо яка-небудь з компаній не погоджується на умови Москви, один з суперників охоче прийме їх, залишивши її ні з чим.

«Південний потік» - останній і потенційно найбільш небезпечний з проектів Москви, направлених на зрив будівництва «Набукко». Путін серйозно підійшов до своєї кампанії проти «Набукко», заздалегідь відвідавши своїх партнерів в країнах по шляху наміченого проходження газопроводу. «Газпром» вже запропонував побудувати вітку від «Південного потоку» у бік Угорщини. Тактика лобіювання використана «Газпромом» в цій країні відрізняється рішучістю, грубістю і скоординованістю, яких так не вистачає ЄС. За планом,

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Капітоненко М.Г.

«Набукко» закінчуватиметься в Австрії, що робить Угорщину рядовою транзитною країною. Приймаючи ж сторону Росії, Угорщина (а не Австрія) може стати газорозподільним вузлом для всієї Центральної Європи. До того ж, Угорщина отримує з Росії 77 відсотків газу, що імпортується, і 97 відсотків нафти. Оскільки проекту «Набукко» необхідна підтримка Угорщини, відсутність згоди в ЄС може зірвати будівництво і цього необхідного Європі трубопроводу.

Поки зберігається контроль Росії над трубопроводами, що сполучають багаті енергоресурсами країни Центральної Азії і Каспійського басейну з Європою. Мільярди доларів, що отримуються від енергетичної галузі, дозволяють державі купувати раніше незалежні засоби масової інформації за допомогою компанії, що належить «Газпрому» - «Газпром-медіа». Таким чином, від реформ енергетичного сектора залежить і майбутнє реформ в Росії. Ще до будівництва трубопроводів, ЄС повинен прийняти заходи до того, щоб змусити Росію стати прозорішою і грати за правилами ринку. Європейське законодавство дозволяє переслідувати «Газпром» як монополіста. Переслідування «Газпрому» і подібних до нього компаній за антимонопольним законодавством, особливо, паралельно з будівництвом конкуруючої системи трубопроводів, може допомогти послабити хватку Росії. Проте, щоб схилити Москву до взаємовигідної співпраці, ЄС повинен зробити ще деякі кроки. Оскільки Брюссель залишив спроби змусити Москву ратифікувати Енергетичну хартію, приєднатися до Транзитного протоколу і відкрити свої трубопроводи для третіх країн, що серйозно ослаблює позицію Заходу, слід сконцентрувати зусилля на створенні прямих, диверсифікованих транспортних маршрутів для каспійського газу. По-друге, Європа повинна вимагати незалежного розслідування будь-яких аварій на газопроводах, таких, наприклад, як та що викликала перебої в газопостачанні Литви. Це підкріпило б регулярні заяви ЄС про неприпустимість маніпуляції постачанням енергії до країн Європейського Союзу в політичних цілях.

Костюченко Д.*

ЗНАЧЕННЯ РОЗБУДОВИ ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГАЗОПРОВОДУ В КОНТЕКСТІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ РФ ТА ФРН

Ідея розбудови газопроводу в Європу, який проходив би по дну Балтійського моря виникла давно. Перші переговори й, доречі, не з німецькими, а з фінськими компаніями, розпочалися ще наприкінці 90-х рр. Тоді голова «Газпрому» Рем Вяхірев назвав цей проект економічно невиправданим [2]. Але через десяток років ситуація кардинально змінилась: проект, який тоді оцінювався в 6 млрд. євро, а зараз в 7,4 млрд., виявляється вже не таким й дорогим, набагато дорожчим для РФ було впливати на позицію країн-транзитерів [5]. Відомо, що проект розбудови ПЕГу розроблявся декілька років. Але в вересні 2005 мали відбутись позачергові вибори до бундестагу: шанси Шредера зберегти посаду були мінімальні. Путін терміново вилітає до Берліну та 8 вересня 2005 року в Берліні укладається угода про заснування компанії «North European Gas Pipeline Company» (пізніше вона буде перейменована – в «Nord Stream») між російським «Газпромом» та німецькими E.ON та BASF. Угода про будівництво газопроводу по дну Балтики справила грандіозне враження на європейську громадськість. Володимир Путін раптом став популярною фігурою в Європі. Усі впливові європейські країни на першому етапі не критикували будівництво газопроводу. Адже відомо: обсяг споживання російського газу в Німеччині складає 40%, в Італії й Франції – по 25 %, а в Австрії – 75%, в Словенії й Болгарії – близько 90%, а в Фінляндії дорівнює майже 100%. Природний газ є більш екологічно чистим енергоресурсом ніж нафтопродукти та більш безпечним ніж атомна енергетика [1]. Критикувала новий проект лише влада невдоволених країн-транзитерів, а саме Польщі, Білорусі та Прибалтійських країн. Так, Квасневський назвав ПЕГ «пактом Шредера-Путіна». Олександр Лукашенко зазначив: «Невідомо, що може статись з цим газопроводом, який лежить на кучі боеприпасів». Доречі саме загроза екологічної небезпеки є одним з найвагоміших аргументів критиків проекту. Цікаво, що відразу ворожу позицію до ПЕГу зайняла Швеція, адже Росія є вагомим конкурентом останньої на енергетичному ринку Європи. Так, прем'єр-міністр Швеції Йоран Персон в серпні 2006 заявив: «Ті, хто вважає, що достатньо лише прокласти газопровод по морському дну роблять велику помилку... ми легко можемо все це зупинити».

У цій ситуації Кремль зробив відверто невдалий піар-крок, призначивши Шредера головою комітету акціонерів «North European Gas Pipeline Company». Німецькі парламентарі, у першу чергу вільні демократи й зелені, вимагали від колишнього канцлера залишити посаду глави комітету акціонерів NEGP. Шредер відмовився, більше того він продовжував свою роботу в якості піарщика та лобіста «Газпрому» [3]. Незабаром виявилось, що за місяць до своєї відставки уряд Шредера надав «Газпрому» гарантії по кредитах KfBankengruppe та Deutsche Bank на суму в 900 млн. для будівництва Північного потоку. Сьогодні Шредер не дає жодних інтерв'ю та не з'являється на людях. Саме в цей

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Суботін А.А.

період виникла ідея надмірної політизованості цього проекту. На думку депутата Європарламенту від Литви Вітаутаса Ландсбергиса «цей новий альянс німців та росіян був спланований для зміни політичної карти Європи» [2]. Навіть на думку провідного менеджменту «Газпрому» «це занадто дорогий проект, політичний. Але потрібен він лише тому, що ми ним тиснемо і на Білорусь, і на Україну. Якби в нас була зрозуміла ситуація з транзитом через Україну та Білорусь, то ніякий «Нордстрім» був би не потрібний». Москві конче необхідно було переконати європейців у тому, що транзитні країни, через які проходить у Європу російський газ, украй ненадійні посередники, тому в інтересах самих же європейців зробити ставку на «Північний потік». І саме в цей час вибухнула так звана газова війна між Росією й Україною. Однак, європейська громадськість зробила цілком протилежні висновки.

Наступним грандіозним провалом «Газпрому» стала спроба «добратися до газових плит європейських споживачів», а відповідно отримати частку в енерготранспортних компаніях. Так в січні 2006 «Газпром» намагався придбати британську компанію Centrica, але для того, щоб запобігти поглинанню вітчизняного газового монополіста російським «Газпромом», британський уряд був готовий вносити зміни до законодавства. В той же час почався черговий пресинг на РФ з боку європейської спільноти щодо приєднання першої до європейської «Енергетичної хартії» [4]. Але неочікувану підтримку Кремль знайшов у нового канцлера Німеччини Ангели Меркель. У квітні 2006 року німецький концерн BASF, один з партнерів «Північного потоку», погодився з умовою «Газпрому». На російсько-німецькому самміті в Томську «Газпром» і BASF підписали рамкову угоду, яка збільшувала частку російського газового монополіста в газорозподільних мережах BASF в обмін на доступ BASF до Південноросійського родовища. Але остаточне це питання так й не було врегульоване. Незабаром Володимир Путін ще раз спробував показати Європі, що несформовані взаємини можна склеїти. У грудні 2006 російський президент запропонував Ангелі Меркель не лише переорієнтацію майже всього (до 55 тис. кубометрів із 70 можливих) газу Штокмана на Німеччину, але й «енергетичний пакт» [2]. Фактично Німеччині пропонувалось стати європейським центром дистрибуції газу. Ангела Меркель погодилась прийняти газ, але про пакт не було сказано й слова. Однак за місяць Меркель домовилась про створення енергоальянсу з Францією, але без Росії. Скептики заявляли, що з приходом нового керівництва до влади в Німеччині Росії від колишньої «енергетичної дружби» залишилось лише «довгобуд Нордстрім» та Герхард Шредер за 250 тис. євро на рік.

Проте в січні 2008 року після чергової зустрічі вже з прем'єром Путіним, Меркель заявила: «що стосується проекту Nordstream, то для нас тут нічого не змінилось, ми продовжуємо будувати та реалізовувати цей проект». Економічна криза значно загострила проблему фінансування проекту, але не зважаючи на це в червні 2008 9% акцій компанії були придбані нідерландською N.V. Nederlandse Gasunie [5], що свідчить про те, що «Нордстрім» залишається інвестиційне привабливим проектом, а не лише політичним піар-ходом Кремля. Не зважаючи на той факт, що терміни запуску першої гілки газопроводу постійно відкладається, дві третини так званої «лінійної» ділянки вже прокладені.

Література

1. Єременко А. «Про політичний газ та газову політику», «Дзеркало тижня», №25, 5-11 липня 2008.
2. Пар А. «Россия жмет на газ», Олма Медиа Групп, 2008, 384 с.
3. Fritz Vorholz «Lösungen in der Pipeline»// «Die Zeit», 22.01.2009, №5.
4. Jochen Bittner «Europa guckt in die Röhre», «Die Zeit», 13.11.2008, №47.
5. www.nord-stream.com.ru – офіційний сайт компанії Nordstream.

Мінгазутдінова Г.*

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЄС В ЙОГО ПОДАЛЬШОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ

ЄС грав доволі обмежену роль в політичному дискурсі в Молдові у перші роки незалежності. Конфлікт у Придністров'ї залишався далеко не пріоритетним в колі клопотів Союзу на початку 90-х рр., і можливість прямого підключення ЄС ніколи серйозно не розглядалася[6]. І коли західним державам все ж таки доводилося втручатися в цей конфлікт, це відбувалося через інші міжнародні інституції на кшталт ОБСЄ, яка стала провідною міжнародною організацією в даному питанні. Західна Європа надавала допомогу Молдові при переході на ринкову економіку, але в основному за допомогою міжнародних фінансових інститутів, і ЄС не відігравав центральну роль.

Європейська політика сусідства, запропонована Єврокомісією Молдові на початку двотисячних років, мала на меті широку інтеграцію та співробітництво в усіх областях політики між ЄС та його сусідами, проте, перспективу членства не надавала. Крім того, пропозиції Єврокомісії за програмою «Ширша Європа» були доволі обмеженими в плані будь-якого можливого втручання ЄС у придністровський конфлікт. Проте ряд пропозицій стосовно ролі ЄС у підтримці миру в Молдові було висунуто головуючим в ОБСЄ представником Нідерландів 2003 року, який було винесено на внутрішнє обговорення в ЄС. Підвищена увага Союзу до Придністров'я була фактично викликана зростаючим розумінням взаємозв'язку між невирішеним конфліктом та занепадницьким економічним і політичним положенням у Молдові. Занепокоєння впливом придністровської Мекки контрабанди та злочинності на сам Союз збільшувалося з тим, як розширення ЄС наближало його до Молдови.

Посилення ролі ЄС стало давати перші результати 2003 року. Слідом за заборонаю на поїздки лідерів Придністров'я в країни ЄС та США наприкінці лютого 2003 року ЄС висунув ініціативу обговорення умов митної угоди між Україною та Молдовою. Угода вимагала обов'язкову реєстрацію в Кишиневі придністровських експортерів, що дозволяло молдавському уряду обкладати ці компанії митом. Після останнього розширення ЄС 2007 року Молдова, на території якої знаходиться конфліктне Придністров'я, виявилася сусідньою країною для ЄС. В цілому досі вплив Європейського Союзу на залагодження Придністровського конфлікту був доволі уривчастим, і став більш помітним лише з 2003 року; зокрема, тут ЄС доволі активно взяв участь у пропозиції не підтримувати меморандум Козака, що де-факто надав би Придністров'ю право на конституційні зміни в Молдові та збереження воєнної присутності Росії.

Євросоюз неодноразово звертався до сторін конфлікту, аби вони продовжили переговори, наголошуючи на рівноправності Тирасполя та Кишинева. Ці дії слід вважати упередженістю по відношенню до Молдови, оскільки політика ЄС на зміну головних економічних структур та посилення відносин з Молдовою спричинилося б до економіч-

---

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Крушинський В.Ю.

ної блокади Придністров'я Україною та Молдовою, та у такий спосіб покращити економічне життя Молдови. Справді, згідно зі стандартами Європейського Союзу, політика Союзу є досить суворою та активною і сприяє утворенню розриву з найбільшим сусідом – Росією[8].

1 грудня 2005 року місія Європейського Союзу розпочала моніторинг українсько-молдавського кордону, розрахований на два роки з правом подовження мандату. У липні 2006 року Єврокомісія повідомила про поширення та поглиблення роботи місії з надання допомоги прикордонній службі України та Молдови на придністровській ділянці українсько-молдавського кордону. Додаткові пости місії було організовано в портах Одеси та Іллічівська, ще один – у Кишиневі у зв'язку з проблемами на внутрішньому кордоні між Придністров'ям та Молдовою.

Певна проблематика конфлікту існує у зв'язку з політичними процесами в Україні. Так, наприклад, Україна надає свій повітряний простір для перетину російськими військовими літаками, що прямують до невизнаної республіки, попри відсутність дозволу на митний контроль самої Молдови. На думку офіційного Кишинева, якщо ЄС вдасться вплинути на позицію України стосовно цієї проблематики, це матиме значний психологічний вплив на внутрішню ситуацію в Придністров'ї та зменшить авторитет придністровського керівництва[1].

Все ще залишається в силі проблема збереження життєздатності статус-кво за наявності фактично незалежного, але невизнаного Придністров'я. В сучасній Європі існують так звані мікродержави, а деякі з них дають приклад успіху та процвітання. Проте в цьому відношенні Придністров'я має значно менш сприятливе положення, ніж, скажімо, Північний Кіпр, чиє становище краще за рахунок виходу до моря та потенціалу розвитку туризму. Хоча й Придністров'я, в свою чергу, має потенціал в сфері промисловості, що певним чином залежить від експорту на ринок Європейського Союзу (наприклад, сталеливарна промисловість) [4]. Процвітання Придністров'я зразка ХХІ століття, скоріш за все, матиме більшу залежність від доступу на ринок Союзу.

Звичайно, Європейський Союз прагне до вирішення конфлікту та возз'єднання Молдови, проте, попри обіцянки про перспективне членство в Союзі, врегулювання не слід вважати попередньою умовою для входження Кишинева до об'єднаної Європи. Якщо діалог між Молдовою та ЄС триватиме в повільному темпі, а проблема Придністров'я залишиться неврегульованою, легко може відродитися ідея союзу з Румунією з можливим створенням асиметричної «спільної держави».

Література

1. Андреев О. Горячий лед Приднестровья./Неизвестная разведка – 2004. - №10 – 11. – с. 32 – 37.
2. Бондар В.Л. Придністров'я – біла пляма на мапі Європи?// Слово Просвіти. – 2005. - № 16. – с. 2.
3. Герасимчук С. Придністровський заморожений конфлікт: від війни до референдуму// Політика і час. – 2006. - №10. – с. 27 – 30.
4. Гузенкова Т.С. Молдавско-приднестровский конфликт: состояние и перспективы развития. // Новая Евразия: Россия и страны зарубежья. – М. – 2004. - №16. – с. 20 – 49.
5. Дамаскін Ю. Придністровський конфлікт./ Самостійна Україна. – 2006. – 16 – 29 листопада. – с. 10.
6. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии./ Б.Коппитерс, М.Эмерсон, М.Хёйссен, Т.Ковзиридзе, Г.Нутчева, Н.Точки, М.Валь, Н.Попеску, Г.Нодиа. – М. – «Весь Мир». – 2005.

7. «Жизнеспособность ПМР установлена». Доклад западных экспертов. //Международная жизнь. – 2006. - №8. – с. 83 – 101.
8. Плаксенко М. Інтернаціоналізація придністровського конфлікту // Політика і час. – 2006. - № 10. – с. 30 – 33.
9. Рязанова М.Л. Придністровський конфлікт – заміни формату врегулювання. // Стратегічна панорама. – 2005. - №2. – с. 83 – 89.
10. Сушко О. Залаштункові маневри навколо Придністров'я. // Дзеркало тижня. – 2007. – 28 квітня – 11 травня. - № 16 – 17. – с. 6.

Саломаніна Ю.*

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИЗИ В СУДАНІ

Конфлікт між африканським осілим населенням і арабомовними кочівниками Дарфуру має історичне коріння, однак, нинішній спалах насильства відбувся в лютому 2003 р., коли проти уряду Судану виступили два воєнізовані угруповання, що складаються із представників африканських етнічних груп хур, масалітів і загава: Рух за звільнення Судану (Sudan Liberation Movement - SLM) і Рух справедливості й рівності (Justice and Equality Movement - JEM). [1] Обидві організації домагалися виводу регіону з економічної та політичної ізоляції. Під приводом боротьби з повстанцями, уряд Судану задіяв організоване з місцевих арабомовних кочівників ополчення «джанджавід», бійці якого вже шість років проводять регулярні каральні рейди проти африканського цивільного населення. Загони «джанджавід» підтримуються регулярною армією: відомо, наприклад, про численні факти бомбардування мирного населення з використанням літаків і гелікоптерів ВПС Судану. На думку багатьох спостерігачів ситуація ускладнюється тим, що нещодавно в Дарфурі були виявлені великі поклади нафти, і є всі підстави припускати, що кінцевою метою уряду Судану є тотальне вигнання з нафтоносних територій африканського населення й, по можливості, його знищення. Експерти стверджують, що геноцид організовано за класичною схемою. Ще в 2004 році генеральний секретар ООН, на той час, Кофі Аннан попередив світову громадськість про реальну небезпеку геноциду в Дарфурі. Спостерігачі порівнювали дії «джанджавід» з різаниною в Руанді, а застосовані ними методи - з етнічними чистками в Югославії. У той же час віддаленість зони конфлікту вкрай ускладнювала можливість доставки гуманітарної допомоги сотням тисяч потерпілих. На початку липня 2004 регіон відвідали Кофі Аннан і держсекретар США Колін Пауелл. Африканський союз і Європейський союз направили представників для спостереження за припиненням вогню, яке було досягнуто у квітні 2004.[5] 30 липня 2004 Рада безпеки ООН прийняла резолюцію щодо кризи в Дарфурі, що зобов'язувала уряд Судану протягом 30 днів роззброїти загони «джанджавід». У випадку відмови стосовно Хартума пообіцяли застосувати економічні й дипломатичні санкції аж до військового втручання.[3] Ліга арабських держав пропонувала надати Судану більш тривалий строк і попередила, що Судан не повинен перетворитися на ще один Ірак. ЛАД категорично відкинула будь-яке військово-втручання в зону конфлікту. 23 серпня 2004 у столиці Нігерії Абуджі почалися багатосторонні переговори щодо врегулюванню дарфурської кризи за участю представників дарфурських повстанських угруповань («Суданська визвольна армія» і рух «Справедливість і рівність»). Зустріч проходила під егідою Африканського союзу при участі Ліги арабських держав, а також Еритреї, Лівії, Уганди, Чаду й Малі. Переговори практичних результатів не принесли. 8 вересня 2004 Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію про події в Судані, яка зобов'язувала владу країни натиснути на бойовиків, що вбивають мирне населення в Дарфурі. РБ ООН вимагала від Судану більш активно співробітничати з Африканським союзом у врегулюванні конфлікту. У Дарфурі до цього часу перебувало 80

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Капітоненко М.Г.

інспекторів і 300 військовослужбовців з різних африканських країн (в основному з Нігерії). ООН поставила Судану умовою значне збільшення контингенту Африканського Союзу в Дарфурі. Сама криза спалахнула буквально відразу після того, як у цій частині країни були виявлені колосальні запаси нафти. Її розробкою займаються французькі й китайські нафтові компанії, тому Судан в РБ ООН підтримують Франція й Китай, а от США виступають проти. Уряд Судану вважає обговорення кризи в ООН втручанням у свої внутрішні справи й спробою США розв'язати агресію проти своєї країни.[4] 18 жовтня 2004 року у Тріполі відбувся саміт за участю делегацій Лівії, Судану, Чаду, Єгипту й Нігерії, а також представників двох повстанських угруповань Дарфурі, де була почата спроба врегулювати кризу силами самих африканців і уникнути застосування до Судану міжнародних санкцій. Судан виступив тут з рядом ініціатив: запропонував, наприклад, провести децентралізацію влади в провінції, створивши органи місцевого самоврядування.[2] Незважаючи на численні доповіді міжнародних спостерігачів про критичну ситуацію в Дарфурі, міжнародне втручання малоімовірне. Спроби застосувати санкції проти Судану не проходять через зіткнення інтересів великих держав - постійних членів Ради Безпеки ООН. Наприклад, Китай є найбільшим покупцем суданської нафти, а Росія поставляє в Судан зброю. По-друге, довготривалий конфлікт в Іраку виключає можливість виділення засобів з боку США і її союзників на проведення миротворчої операції в Дарфурі. Нагадаю, що президент США Буш в 2004 р. назвав те, що відбувається в Дарфурі геноцидом, однак тим і обмежився: реальних кроків, щоб зупинити різанину вдіяно не було. Зараз у зоні конфлікту перебуває група миротворців з мандатом Африканського Союзу, однак, її ефективність невисока, в основному через нечисленність і погане фінансування, а також обмеженості прав, що надаються мандатом.

Література

1. Darfur; The Ambiguous Genocide, Gérard Prunier, Cornell University Press, New York 2007. P.-37
2. Sudan agrees to allow UN troops in Darfur - Guardian (UK), November 17, 2006
3. UN Security Council: Resolution 1769. 30 July 2004.
4. Restraint plea to Sudan and Chad, aljazeera.net, December 27, 2005
5. Press Release by United Nations, 06 August 2006

Яшна Н.*

ПОЛІТИКА КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

На протязі останніх років простежується досить динамічний розвиток українсько-шведських відносин, які набувають рис нового більш змістовного наповнення, що має прояв, перш за все, у підтримці шведською стороною курсу керівництва України щодо утвердження демократичних принципів у суспільстві та напрямків інтеграції до Європейського Союзу. Принципова позиція Королівства Швеції на визнання права всіх європейських країн, що знаходяться за межами ЄС свого часу набути членства в Євросоюзі конкретизувалося відносно України підтримкою її євроінтеграційних устремлінь, яка підтверджується в офіційних документах Уряду Швеції та основних заявах політичних партій країни. Крім того, шведський Уряд переконаний у тому, що Європейська політика сусідства не повинна розглядатися як заміна розширення для тих країн, які в майбутньому матимуть намір подати заяву на членство в Європейському Союзі [1,с.34].

Швеція є прихильником європейської інтеграції України за умови виконання всіх пов'язаних з цим вимог та сприяє реалізації її інтеграційних прагнень шляхом підтримки нашої держави у відносинах з органами ЄС, залучення її до регіонального співробітництва з країнами Північноєвропейського регіону. Королівство також надає загальнополітичну підтримку Україні в її зусиллях щодо зміцнення європейської безпеки шляхом посередництва у розв'язанні конфліктів, участі у миротворчих операціях та повоєнній відбудові зруйнованих регіонів. Обидві країни поділяють спільні гуманістичні цінності, відзначаються миролюбністю, мають нейтральний статус [4,с.25].

Особливої інтенсивності українсько-шведські відносини набули в період головування Швеції в Європейському союзі у першій половині 2001 року. Успіху діалогу між Україною та ЄС у цей період сприяли принципова позиція Швеції щодо відкритості ЄС для всіх європейських країн, виявлене шведською стороною розуміння складнощів та потреб, які виникають в Україні на шляху європейської інтеграції. Це сприяло досягненню суттєвого прогресу у ставленні Євросоюзу до України, під час проведення самміту ЄС у шведському місті Гетеборг, завдяки якому було прийнято рішення запросити Україну до участі в Європейській конференції. Протягом цього періоду були започатковані нові ініціативи щодо співпраці України з ЄС, які продовжуються і в площині двосторонніх відносин, і в контексті європейської інтеграції нашої держави [6].

Швеція і надалі продовжує реалізувати свою позитивну позицію щодо євроінтеграційних прагнень України. У своєму виступі на конференції, присвяченій українській тематиці, яка відбулася у Варшаві 15-16 жовтня 2002 року, Прем'єр-міністр Швеції Й. Перссон, зокрема, наголосив на тому, що Швеція є «адвокатом України та її євроінтеграційних прагнень», а також вважає за необхідне не виключати для України можливість членства в Європейському Союзі в перспективі [2,с.22].

Сприятлива позиція Швеції щодо підтримки євроінтеграційних устремлінь України не зазнала істотних змін після розширення Європейського Союзу 1 травня 2004 року. Як і ра-

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара

Науковий керівник: доц. Микитчук Н.М.

ніше, ця позиція базується на визнанні перспективи вступу до ЄС усіх країн Європи та відкритості Євросоюзу для будь-якої європейської держави, що вжила заходів для досягнення відповідності Копенгагенським критеріям. Для досягнення та виконання цих критеріїв Україна, користуючись дипломатичним штампом, «рухається у правильному напрямку». Ключовим аспектом тут є адаптація національного законодавства до норм Євросоюзу, гармонізація тарифної політики, наближення механізмів до європейських стандартів. Діалог з ЄС перейшов у прагматичну площину. Українська політика відійшла від гучних декларацій і робить наголос на практичних кроках. Такі підходи поділяються та схвально сприймаються як Швецією, так і багатьма країнами Європейського Союзу [3,с.4].

Підтвердженням розвитку дружніх стосунків між країнами, став також державний візит Короля Швеції Карла XVI Густава і Королеви Сильвії до України, який відбувся 30 вересня – 3 жовтня 2008 року, напередодні 300 річного ювілею Полтавської битви. Шведські монархи зустрілися з Президентом України В. Ющенком [5,с.9]. Після тривалих переговорів у спільній заяві для преси український Президент заявив про позитивне налаштування обох сторін у питаннях інтеграції нашої країни в євроструктури. До того ж, Україна сподівається, що угоду про асоційоване членство підпишуть у другій половині 2009 року – під час головування Швеції в Європейському Союзі.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що Швеція є прихильником європейської інтеграції України та сприяє реалізації інтеграційних устремлінь нашої країни. Однак на сьогоднішній день задля втілення запланованих проєктів у реальність, необхідно провести ряд певних змін у політичному та економічному житті нашої держави, щоб остаточно сформувані налагоджений функціональний діалог для розвитку різносторонніх сфер співробітництва України з країнами Європейського Союзу. У свою чергу, Швеція буде надавати підтримку у всіх напрямках співпраці відносно вступу України до ЄС.

Література

1. Байдак Л., Герасимчук Л. Дороги, що ведуть в одному напрямі // Політика і час. – 2001. – № 7. – С. 34-47.
2. Кожара Л. Більше спільного ніж відмінного (Україна-Швеція). Міждержавні відносини // Політика і час. – 2003. – № 10. – С. 18-22.
3. Логинов Я. Северное измерение евроинтеграции Украины. Какие перспективы? // Зеркало недели. – 2009. – № 31 (731). – С. 4.
4. Петерсон О. Шведська парадигма розвитку: особливий шлях у європейському просторі // Економічний часопис – XXI. – 2004. – № 1. – С. 19-26.
5. Україна-Швеція: минуле, сьогодні, майбутнє // Зовнішні справи.–2008. –№ 11. – С. 9.
6. www.mfa.gov.ua/sweden/ua/3257.htm

Бут С.*

ПРОБЛЕМА ПІРАТСТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

На початку XXI століття спостерігається активізація піратської діяльності. Про це свідчать дані, надані Міжнародним морським бюро. Зокрема в 2008 р. кількість нападів на морські судна зросла на 11% в порівнянні з 2007р. і становила 293 випадки[1]. На першому місці по кількості нападів знаходиться регіон Аденської затоки та узбережжя Сомалі (111 випадків - вдвічі більше ніж в попередньому році). Друге місце посідає узбережжя Нігерії (40 інцидентів). Небезпечними залишаються води біля узбережжя Бангладешу та Танзанії. Проте, знизилась активність піратів у водах Індонезії (2008 – 28 випадків, 2003 – 121 інцидент), та Малаккської протоки (два проти семи випадків в 2007р.) [3].

Можна виділити групу чинників, що визначають зростання кількості піратських нападів:

а) соціально-політичні (зростання політичної нестабільності у прибережних регіонах світу, яка утворилася внаслідок розпаду соціалістичної системи та активізації з середини 80-х рр. XX століття міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів; суттєве зменшення присутності в океанах державних морських сил, що пов'язано із завершенням «холодної війни»; [4, с.96] рівень підтримки місцевим населенням і етнічними державами від пасивного переховування до активної підтримки; злиття морського тероризму з піратством);

б) економічні (бурхливий розвиток торгівельного мореплавства з 1960-70 років XX століття, шляхів та портів для терористів; піратство є невід'ємною частиною місцевого способу життя і культури, звичайним, хоча і незаконним способом заробітку населення у деяких районах світу; приховування фактів піратських нападів капітанами і судовласниками; впровадження досягнень сучасних технологій; проходження найважливіших судноплавних шляхів вздовж узбережжя політично нестабільних зон і складних природних територій водних архіпелагів та через вузькі канали і протоки);

в) юридичні або правові (недосконалість правового статусу морських територій; ліберальний характер законів і правил, за якими здійснювалося і здійснюється судноплавство, зокрема інститут прапорної люб'язності «дешевий прапор»; легкість здобуття тоннажу, існуюча нормативно-правова база з безпеки мореплавства не відповідає сучасним потребам боротьби з морським тероризмом).

З метою боротьби із морським піратством світовою спільнотою здійснюються активні кроки. В 2008р. РБ ООН був прийнятий ряд резолюцій відносно боротьби з піратами. В першій резолюції засуджуються «акти піратства і озброєного розбою в територіальних та міжнародних водах біля узбережжя Сомалі» і міститься заклик до держав докласти всіх зусиль для їхнього припинення [2]. Друга резолюція дозволяє іноземним військовим судам входити до територіальних вод Сомалі з дозволу офіційного уряду цієї країни. В третій резолюції встановлюється можливість заморожування рахунків фізичних та юридичних осіб, що мають відношення до морського розбою.

* студент 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Константинов В.Ю.

Для попередження піратських нападів в район Сомалі були введені військові кораблі США, Росії, Індії, Малайзії та НАТО. ЄС розпочав в 2009р. першу в своїй історії військово-морську операцію «Атланта», що спрямована проти піратів Сомалі[2].

Зменшення кількості піратських нападів в Південно – Східній Азії пов'язано із активізацією спільної антипіратської діяльності країн регіону та підписанням ними ряду угод про співробітництво в даному напрямку («Регіональна угода про співробітництво з метою протидії піратству та збройним нападам на кораблі в Азії» (2005) між Японією, Сінгапуром, Камбоджею та Лаосом;[5, с.65] угоди між Індонезією, Малайзією та Сінгапуром). Проте, навіть в цьому регіоні боротьба з піратством не має широкого розмаху через побоювання держав за охорону свого суверенітету.

Для боротьби із даною загрозою міжнародній безпеці необхідно врахувати чинники, що на неї впливають, і здійснити ряд заходів:

- 1) консолідувати зусилля світової спільноти у вирішенні даної проблеми;
- 2) усунути правові недоліки в міжнародному праві;
- 3) надати допомогу державам, що є джерелом піратської загрози, в питаннях політичної та економічної стабілізації;
- 4) посилити військово-морську присутність в районах діяльності піратів.

Література

1. Піратство становиться глобальною угрозой. - milpol.ru/data.
2. Борьба с морскими пиратами. - infoshos.ru.
3. Проблема международного морского пиратства в XXI веке. - www.tsi.lv/conference/inc.
4. Абрамов М.Л. Военно-морская деятельность: ключевые проблемы развития // Военная мысль. - 2007. - №8. - С.3-7.
5. Григорян В.Л., Дмитриев В.И. Пиратство, разбой и терроризм на море. - М: ИКЦ «Академкнига».- 2004. - 224 с.

Нечипорук О.*

УКРАЇНА В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Проблеми європейської безпеки завжди перебували у центрі уваги світової громадськості.

Політико-географічне положення України між країнами НАТО та СНД обумовлює певні особливості визначення зовнішніх векторів як у загальній політиці, так і у політиці національної безпеки. Незаперечним фактом є те, що, перебуваючи на перехресті Сходу і Заходу, Україна відіграє важливу роль у формуванні системи європейської безпеки.

Упродовж багатьох років ОБСЄ розглядалася як найкращий компонент європейської системи безпеки. На користь такого підходу висувалося багато аргументів. Зокрема те, що ОБСЄ є найбільш представницькою з усіх багатосторонніх європейських структур за складом учасників та універсальною за своїми функціями. Україна ще з 1992 р. є повноправним членом ОБСЄ. Принцип консенсусу, що діє в ОБСЄ, дозволяє Україні досягати прийняття рішень, які відповідали б її національним інтересам.

Проте, на початку XXI ст. переважна більшість політиків й експертів змушені були визнати, що оптимістичні очікування щодо ОБСЄ та її ролі в системі європейської безпеки виявилися не виправданими, зокрема, стала практично нереалістичною установка на перетворення ОБСЄ на повномасштабну міжнародну організацію та надання їй міжнародної правосуб'єктності. Її роль у новій структурі загальноєвропейської безпеки дедалі більше обмежується моніторингом кризових ситуацій, подальшим розвитком гуманітарних та економічних аспектів безпеки, причому лише у східній та південній частинах європейського континенту [3, с.322].

Усе ж ОБСЄ продовжує формально залишатися таким самим елементом європейського безпекового ландшафту як, наприклад, НАТО чи ЄС; більше того, єдиним елементом з наголосом саме на колективну безпеку, а не колективну оборону, як дві названі вище структури. Відтак для України, з її не лише задекларованою, а й поки що реально існуючою позаблоковістю, ОБСЄ є тим унікальним форумом, де вона як повноправний член може активно обстоювати свої інтереси в безпековій галузі, доводити своє бачення міжнародних відносин на європейському континенті, окреслювати обриси сучасної та майбутньої системи континентальної безпеки. Тож, пасивність у цьому напрямі, нехтування тими можливостями, що вже існують, не є на користь українській державі.

Загалом, можна виділити такі найважливіші напрями «просування» України в Європу, становлення її як повноцінного компоненту європейської безпеки: розвиток відносин з ЄС, поглиблення зв'язків з НАТО, налагодження співпраці з безпосередніми західними сусідами в Центральній і Південно-Східній Європі, що вже володіють членством у західних структурах, участь у субрегіональних об'єднаннях універсального характеру, завоювання міцних позицій у забезпеченні «нового» транзиту в Європу з Чорноморсько-каспійського регіону та Середньої Азії, нарешті, системний підхід, що забезпечував би дотримання взаємозалежних інтересів України, Росії та європейських країн загалом.

* студентка 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Мінгазутдінов І.О.

Здобувши незалежність, Україна заявила про себе як про активного міжнародного актора. Українське керівництво дозволило собі неординарний крок у вигляді проголошення позаблоковості та без'ядерного статусу. Причому в цьому сенсі Україна стала єдиною державою пострадянського простору, яка зголосилася на таке досить значне послаблення потенціалу своєї зовнішньої політики.

Основною зовнішньополітичною стратегією було проголошено багатовекторність, згідно з якою гіпотетичний регіональний лідер (Україна) начебто міг дозволити собі балансувати між Сходом та Заходом, залишаючись при цьому достатньо незалежним і здатним вести свою власну політичну гру. Проте досить швидко виявилось, що повноцінно «балансувати» не вдається, оскільки Україна - порівняно з будь-якою провідною державою Заходу або Росією - не є рівноцінним партнером. *Інакше кажучи, коли українські політики початку 90-х із задоволенням повторювали народжену в НАТО тезу про те, що «Україна є ключовим елементом європейської безпеки», вони не відразу збагнули, що елемент цей має статус не суб'єкта, а швидше об'єкта, і що це радше не похвала і повага, а суха констатація нової геополітичної обстановки, де Україні належить роль своєрідного буфера між успішним у своїй політичній експансії Заходом та роздратованою цим процесом Росією.* Переконавшись згодом у хибності ставки на роль з'єднуючої ланки, українське керівництво доволі недвозначно заявило зрештою про пріоритетність європейського вибору який часто-густо змішувався з євроатлантичним [3, с.326].

Обов'язковою умовою для вступу України до Євросоюзу є уніфікація вітчизняного законодавства відповідно до стандартів ЄС. Звісно, уніфікація законодавства є насамперед внутрішнім процесом. Однак, при цьому недооцінка необхідності зміни внутрішнього законодавства, відхід від вирішення насущних для суспільства питань можуть мати найсерйозніші наслідки, як це у другій половині 90-х рр. було продемонстровано всій Європі успіхами ультраправих сил в Австрії та Франції.

Західний вектор відверто не виправдовує тих сподівань, які на нього поклалися. Зрозуміло, альтернативою можна вважати Росію. Російська Федерація є безпосереднім сусідом у статусі великої держави, а також російськоцентричного характеру східної політики західноєвропейських держав, що, хоче того Україна, чи ні, перетворює її, на хоч і відносно самостійного, але другорядного гравця великої політики.

У системі європейських міжнародних відносин Україна на сьогодні все ще посідає транзитивне, до кінця не визначене місце. Це має як об'єктивне, так і суб'єктивне пояснення. Адже, з одного боку, Європа поки що сама перебуває у стані трансформаційних зрушень, а, з іншого, українська зовнішня політика до цього моменту так і не набула чітко окреслених обрисів з конкретно встановленими цілями та всебічно продуманими шляхами їх досягнення. Вирішення другої проблеми є суто українською справою, і від того наскільки швидко й ефективно вдасться впоратися з нею, значною мірою залежать роль і місце України в Європі та в усьому світі.

Література

1. Злоказова Н. Расширение ЕС: за и против с позиций его членов//МЭМО.-2004.-№1.
2. Котельников В.С. Определение национальных интересов: версия государственного строительства в Украине в контексте мирового опыта//Полис.-2000.-№8.
3. Манжола В.А., Константинов В.Ю., Андрущенко С.В. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин//ВПЦ Київський університет.-2008.-с 320-324.
4. Разумнова Л., Балтенкова О. Расширение Европейского Союза: „Северное измерение”// МЭМО.-2000.-№12.

Стрільчук В.*

РОЗВИТОК ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ БЕЗПЕКУ

Події останніх років – застій в області обмеження озброєнь, розширення НАТО на схід, розгортання стратегічної протиракетної оборони США – спонукають до припущень, що в найближчому майбутньому взаємне ядерне стримування буде як і раніше значно впливати на відносини між великими країнами. І в першу чергу мова йде про США та Російську Федерацію. Стратегічні ядерні сили Російської Федерації в найближче десятиріччя будуть скорочуватись згідно з виконанням програми їх модернізації. Скорочений склад стратегічних сил породжує їх вразливість та можливість втрати Росією необхідного потенціалу ядерного стримування. Цим пояснюється болісна реакція Москви на плани розгортання двох районів стратегічної протиракетної оборони США. Якщо такі побоювання будуть посилюватися, то дуже вірогідне уповільнення і, навіть, припинення стратегічного діалогу Москви та Вашингтону по подальшому скороченню стратегічних ядерних озброєнь з усіма наслідками для усталеності ДНЯЗ (Договір про нерозповсюдження ядерної зброї).

Сьогодні формується принципово нове середовище для режиму нерозповсюдження ЗМУ (зброї масового ураження) взагалі та ЯЗ (ядерної зброї) зокрема, на відміну від того, що існувало під час розробки договору по цій проблемі в 60-ті роки ХХ ст. В поточному десятиріччі під впливом військово-технічного розвитку та загострення політичних протиріч між великими державами система договорів про ядерне роззброєння, що була розбудована в другій половині минулого століття стала майже повністю недейсною. Договір та режими нерозповсюдження переживають глибоку кризу, в результаті якої до ЗМУ та її носіїв можуть отримати доступ безвідповідальні держави та екстремістські організації.

На сьогоднішній день існує чотири види зброї масового ураження: ядерна, радіологічна, хімічна та біологічна. Кожен з наведених видів ЗМУ досяг високого ступеню розвитку в першу чергу в зв'язку з розвитком інформаційних технологій. Зростаюча кількість країн, що на сучасному етапі володіють ядерною зброєю, створює реальну загрозу ДНЯЗ.

Окремої уваги потребує розгляд питання стрімкого розвитку за останні роки технологій ВТЗ (високоточної зброї). Зростаючий контрсилового потенціал високоточної зброї США, а згодом, ймовірно, й інших країн, є об'єктивним наслідком розвитку ударних і інформаційних засобів і технологій, зупинити або відчутно обмежити які навряд чи можливо, тим більше враховуючи широке різноманіття їх можливого застосування. Поза сумнівом, цей потенціал може представляти певну загрозу для виживання СЯС Російської Федерації, яку російське керівництво враховуватиме при оцінці достатності сил ядерного стримування. Поки є значні засоби ядерної заборони, пряму військову загрозу ВТЗ в плані вірогідності їх масованого застосування в нападі на Російську Федерацію не слід перебільшувати. Проте, якщо така загроза зберігатиметься хоча б в гіпотетичному плані, процесу подальшого скорочення ядерних озброєнь і пов'язаному з ним зміцненню режиму ядерного нерозповсюдження будуть створені серйозні перешкоди.

* студент 3 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Будучи спочатку створеними для ефективнішої військової протидії супротивникам на регіональному і локальному рівнях для боротьби з розповсюдженням ЗМУ і міжнародним тероризмом, ці засоби почали дестабілізувати військово-політичні відносини США і Російської Федерації, інших великих держав. Тим самим вони почали підривати перспективи співпраці держав в боротьбі із загальними загрозами. Це було неминуче в умовах збереження між великими державами відносин взаємної ядерної заборони і при розвитку нових систем озброєння (а також їх локального застосування) на односторонній або блоковій основі.

Використання ВТЗ як засіб для контрсилового удару є на сьогодні дуже привабливим через те, що країни, що не володіють технологіями ВТЗ, не зможуть дати гідної відповіді на такий удар тому, що їх дії значно обмежені програмою ядерного нерозповсюдження.

Рішення, які приймаються в Сполучених Штатах відносно стратегічних програм, лише підсилюють подібні побоювання Російської Федерації та світі. У програмних документах Міністерства оборони США з розвитку високоточної зброї, відповідним інформаційним технологіям відводиться ключова роль. З'являються нові доктринальні установки, які об'єктивно направлені на розширення спектру задач із застосуванням ядерної зброї, а задачі, які раніше поклалися на ядерну зброю, поступово перекладаються на неядерну високоточну зброю. Початку широкомасштабного розгортання такої зброї поки перешкоджають лише обмеження, накладені Конгресом.

Загрози масованого розгортання ЗМУ режиму ядерного нерозповсюдження не обмежуються розглянутими проблемами. Переважна перевага в цих ефективних видах озброєння однієї країни або блоку країн можуть бути стимулом для «порогових» держав до прискореного придбання ядерної зброї як асиметричного засобу захисту. Зниження такого стимулу можливе тільки при обмеженні розвитку, розгортання і застосування ЗМУ та ВТЗ на односторонній або блоковій основі - щоб уникнути дестабілізації військово-політичних відносин великих держав і в цілях зміцнення їх співпраці по всьому комплексу питань нерозповсюдження.

Ткач В.*

ІРА: НОВИЙ ЕТАП АКТИВІЗАЦІЇ РУХУ?

Видання і політичні експерти по-різному оцінили події, що відбулися 7 березня 2009 року в Північній Ірландії. Daily Telegraph розмістило на першій сторінці велику статтю із заголовком «ІРА: повернення тероризму». Інші дивляться на ситуацію з деяким оптимізмом. «Мирний процес міцніший, ніж ця гротескна спроба його зруйнувати», пише Guardian. Прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун, посилаючись на лідерів Шин Фейн, каже, що ця проблема переоцінюється сьогодні, що дестабілізувати мирний процес неможливо. Але можна сказати, що питання нового відродження ІРА і республіканського руху на теренах Північної Ірландії постало знову.

У 1154 р. Папа Римський Адріан IV, - єдиний за всю історію папства понтифік англійського походження, - своєю буллою дарував острів королю Генріху II Англійському. Останній не забув скористатися санкцією Святого престолу і висадився в 1171 р. в Ірландії, поклавши початок тривалому і кровопролитному підкоренню «Зеленого острова». Тільки у другій половині XVI століття (в період Реформації) в Ірландії відбулися три могутні повстання населення, що дотримувалося католицького обряду. У першій половині XVI століття, в спробі змінити демографічний і конфесійний склад, британська корона почала заселення острова шотландцями - протестантами, надавши в їх розпорядження кращі землі і різні привілеї. Вже тоді англійська влада почала проводити «сегрегаційну» політику за релігійною ознакою.

Хотілося б зазначити коротку історію руху і прослідкувати його можливі перспективи. Проблема Північної Ірландії – це проблема двох найбільших общин: католицької та протестантської, та їх боротьби за домінування в країні і в органах самоврядування. Протестантська община спирається на Британію (з цим пов'язане утворення автохтонних протестантських військових угруповань, так званий лоялізм Ольстера). ІРА, яка є виразником інтересів частини католицького населення Ольстера, веде родовід від «Ірландської Цивільної армії» Дж. Коннолі і «Національних волонтерів», військовій організації при партії «Шин Фейн» заснованої в 1905. ІРА - військова організація Шин Фейн, носить цю назву з 1919, коли «Ірландські волонтери» були підпорядковані військовому міністрові Ірландії.

На новому рівні рух почав існувати після Першої світової війни, за підсумками якої корона дарувала Ірландії псевдонезалежність під назвою «Ірландська Вільна Держава», залишивши, проте, за собою 6 північних графств із значним відсотком протестантського населення. Цей факт, перетворений ідеологами ірландського націоналізму в ідефікс «неповної перемоги», сприяв консервації проблеми, збереженню перманентної напруженості і насильства низького рівня.

Акцентуалізація руху відбулася в 60-х роках, коли дії ІРА набули характеру агресивних актів. У 1969 році пролилася перша кров. У відповідь на це Лондон відправив в Ольстер свої війська. ІРА діяла комплексно, проводячи агітаційні компанії, що мали яскраве ідеологічне забарвлення (hearts & minds policy - «війна за серця і розуми»).

* студент 2 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Бовсунівський П.В.

31 серпня 1994 р. ІРА заявила про одностороннє припинення вогню. Це рішення було продубльоване аналогічними зустрічними діями з боку протестантських угруповань і закріплене угодою «Страсної П'ятниці» (Good Friday Agreement) від 10 квітня 1998 р., що формально поставило крапку в 400-річній ірландській війні. Його головними пунктами стали припинення насильства, роззброєння Ірландської республіканської армії, розширення автономії Північної Ірландії і формування коаліційного уряду (замість прямого управління з Лондона). Вважається, що саме ця угода стала головним досягненням Тоні Блера в період його перебування на посту прем'єр-міністра.

Але і після підписання цього договору ІРА продовжила свою підіривну діяльність. Взагалі треба відзначити, що протягом всього періоду існування ІРА проводила різні підіривні акції, що часто виходили за межі Північної Ірландії. Якщо взяти в хронологічні послідовності, то ми отримаємо наступні найбільші акції:

У 1972 р. з'явилися ознаки перенесення активності ІРА за межі острова, коли був підірваний офіцерський клуб в Олдершоті (7 чоловік убито, 9 поранено).

17 червня 1974 р. 10-кілограмовий заряд тротилу був підірваний у будівлі парламенту в Лондоні, вписавши яскраву сторінку в непросту 900-річну історію поважної установи.

У 1979 р. бойовиком ІРА був застрелений прославлений флотоводець Другої світової війни лорд Луїс Маунтбеттен.

У жовтні 1984 р. вибух на з'їзді правлячої консервативної партії убив 5 чоловік; присутня «залізна леді» Маргарет Тетчер не постраждала тільки завдяки щасливому випадку.

7 лютого 1991 р. бойовики ІРА завдали сенсаційного мінометного удару по резиденції прем'єр-міністра Мейджора на Даунінг-стріт, 10. Всього за період з 1980 по 1993 рік угрупованням було здійснено 120 терактів і операцій на території Британії, і ще 53 - в інших регіонах миру - від США до Заїру.

1997 році снайпер Ірландської республіканської армії застрелив військовослужбовця Стівена Ресторіка.

Вибух 15 серпня 1998 р. в супермаркеті містечка Омах, що убив 25 чоловік.

До цього ряду можна додати і події березня 2009 року. Інцидент відбувся біля військової бази Массерін в 25 кілометрах на північ від Белфаста. В результаті обстрілу військової бази увечері 7 березня було вбито двоє військовослужбовців. Ще чотири люди були серйозно поранені.

Відповідальність за ці події взяла на себе «Істинна ІРА», одне з відгалужень ІРА, що відкололася в 1997 році. До неї входять ті радикальні члени ІРА, що відмовилися приймати участь в мирному врегулюванні, що завершилося прийняттям декларації 2005 року про повне роззброєння ІРА і відмову від озброєної боротьби Guardian нагадує, що «це та ж організація, що стояла за вибухом 1998 року, коли загинуло 29 чоловік». Ця ж організація в 2008 році зробила два замаху на поліцейських, а в лютому 2009 року спецслужби знешкодували 136-кілограмовий фугас біля армійських казарм в Кастлуеллані, що також було справою рук «Справжньої ІРА».

Через два дні в передмісті Белфаста був убитий поліцейський. Відповідальність за злочин узяла на себе організація «Спадкова Ірландська республіканська армія» – інше відгалуження ІРА (відкололася у 1986 році). Ці акти не мали спільного керівництва. Угруповання діяли окремо.

Але в дійсності перспективи організованої збройної боротьби видаються примарними. Цьому є ряд яскравих причин:

По-перше, легальне політичне крило республіканського руху, партія Шін Фейн, на чолі з Джері Адамсом, стала на більш помірковані позиції. Так у 2007 році найбільші партії, що представляють протестантську і католицьку общини, - демократичні юніоністи і Шін Фейн - сформували коаліцію. Лідер юніоністів Пітер Робінсон став першим мі-

ністром, а представник Шін Фейн і колишній учасник ІРА Мартін Мак-Гіннес - його заступником. Шін Фейн шукає шлях розширення прав Північної Ірландії за допомогою зміни законодавства і більше не позиціонує себе, а навіть критикує ІРА. Так в підтвердження цього хотілося б навести слова депутата Північноірландської асамблеї від Шін Фейн Джона О'дауда, який повідомив, що вони (мається на увазі ІРА) намагалися отримати владу демократичним шляхом, але не зуміли: «У них немає ніякої підтримки. Ці розкольники запропонували себе виборцям два роки тому і отримали на виборах всього 300 голосів. Для порівняння, Шін Фейн - 11 тисяч».

По-друге, відсутність соціального підґрунтя і соціальної бази руху. Тобто, мала народна підтримка, яку має СПР ІРА сьогодні. В даному випадку ця ситуація нагадує проблему Квебеку в Канаді, коли загальна підтримка руху за відділення падає, але поряд з цим настрої радикалів набирають все більш войовничий і непримиренний характер.

По-третє, міжнародні умови, що пов'язані з погіршенням поставок зброї. Це відбувається через посилення Британією заходів спрямованих на боротьбу проти тероризму. А найбільшими постачальниками зброї для ІРА вважаються Палестина (раніше, за часів Арафата), Лівія і ірландська діаспора в США.

По-четверте, розкол в середині ІРА, яка розпалася на різні течії, що не взаємодіють між собою. Найбільш впливовими серед них є Справжня ІРА, Спадкова ІРА, Офіційна ІРА, Тимчасова ІРА.

У 2007 році незалежна комісія, створена британським і ірландським урядами, прийшла до висновку, що правляча армійська рада екстремістської групи «Справжня ІРА», що відкололася від Ірландської республіканської армії, вже не діє і саме угруповання більше не представляє загрози. Але боротьба продовжується, інша справа, що вона вже не носить характер партизанської війни, а набуває все яскравіше вигляду терористичних актів, а ІРА – це вже не міська герілья, а екстремістська організація, в середині якої немає згуртованості.

КРАЇНОЗНАВСТВО

Бовсунівський П.В.*

УЧАСТЬ АРАБСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЄГИПЕТ В УРЕГУЛЮВАННІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СУДАНІ

Етнополітичні конфлікти в Судані розпочалися ще в 1955 році, за рік до проголошення незалежності. Перша громадянська війна між Півднем та Північчю тривала з 1955 до 1972 року і завершилася підписанням Аддис-Абебської угоди 1972 року, що принесла мир у країну приблизно на 10 років. Проте, вже в 1983 році розпочалася друга громадянська війна, кінець якій поклав Найробський мирний договір 2005 року, що надав статус автономії Південному Судану на шість років, а після закінчення цього терміну заплановане проведення референдуму для визначення статусу територій. Ще не встигли врегулювати проблеми на півдні країни, як у 2003 році розгорівся ще більш кривавий конфлікт у західній провінції Дарфур, де згідно з оцінками ООН загинуло 200 тисяч осіб, 2,5 мільйони стали біженцями. Діяльність проурядового ополчення «Джанджавід» правозахисні організації характеризують як геноцид [1].

Звичайно, АРС не могла залишатися осторонь подій, що відбувалися, адже Єгипет і Судан приділяють велику увагу двостороннім відносинам, що мають давню і складну історію.

За оцінками єгипетських експертів Судан належить до найбільш важливих зон стратегічних, зовнішньополітичних й економічних інтересів АРС. У Каїрі цілком обґрунтовано вважають, що стан справ у Судані чинить безпосередній вплив на стан національної безпеки Єгипту.

Так, у 1999 році Єгипет, спільно з Лівією, запропонували план урегулювання конфлікту на Півдні Судану. Він передбачав збереження єдності країни, визнання расової, релігійної та культурної самобутності всіх народностей Судану, надання урядом гарантії дотримання всіх основних прав і свобод, створення децентралізованої системи влади, формування органів влади перехідного періоду за участю всіх суданських політичних сил, скликання загальносуданської конференції для перегляду конституції країни і призначення дати загальних виборів. Центральний уряд і представники Півдня заявили про принципи згоди з основними положеннями документа, проте конкретних кроків щодо його реалізації зроблено не було.

У липні 2001 року Єгипет разом з Лівією намагалися перешкодити мирним переговорам під егідою IGAD (Intergovernmental Authority on Development) – групи семи країн Східної Африки з урегулювання конфлікту в Судані. Переговори в рамках IGAD розробили «декларацію принципів», що допускала самостійність Південного Судану [2]. Подібний сценарій не влаштовує Єгипет, адже є побоювання, що влада новоутвореної держави відмовиться визнавати попередні угоди, що надавали великі права Єгипту на користування водами Нілу.

* асистент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

Керівництво АРС також розуміє, що збереження протягом тривалого часу внутрішньополітичної напруженості в Судані може негативним чином позначитися на обстановці в самому Єгипті (біженці, дії терористів тощо). Президент АРС Х. Мубарак заявив, що Судан – життєво важливий для Єгипту, і його країна зробить все можливе для того, щоб суданський народ знайшов стабільність і безпеку [3]. Виходячи з цього, єгиптяни дієво беруть участь у врегулюванні внутрішньосуданських конфліктів.

Останніми роками пріоритет тут віддається зусиллям з вирішення конфлікту в захіносуданському регіоні Дарфур. Проте, враховуючи крайню складність дарфурської ситуації, говорити про будь-які серйозні позитивні результати посередницьких зусиль, враховуючи єгипетські, поки не доводиться. При цьому АРС не підтримує введення різного роду санкцій відносно Судану, вважаючи, що вони не допоможуть вирішенню питання, а лише ускладнять обстановку в Дарфурі. Каїр погодився направити до Дарфуру свої військові підрозділи, які діятимуть у складі миротворчого контингенту ООН / Африканського союзу.

Прийнята Радою Безпеки ООН 31 серпня 2006 року резолюція № 1706 пропонувала розширити мандат діючої з 2005 року в Судані місії ООН і поширити її діяльність на Дарфур [4]. Сама резолюція виявилася недієвою, адже Судану лише «рекомендувалося» дати згоду на таке розгортання подій. Хартум різко засудив цю резолюцію і відмовився її виконувати. Ця відмова викликала шквал критики на Заході. Єгипет відразу ж взявся захищати позицію свого підопічного. Неодноразово, починаючи з вересня 2006 року єгипетські високопосадовці наголошували, що проблема Дарфуру – це внутрішня справа Судану, тому потрібен дозвіл суданського уряду на проведення будь-яких міжнародних дій щодо цього питання.

Наприкінці 2006 року Єгипет запропонував нейтральне врегулювання проблеми західної суданської провінції Дарфур. Воно полягало у фінансуванні міжнародних миротворчих сил ООН, які передбачалося направити для погашення внутрішнього конфлікту в заколотній провінції, з бюджету самого ООН, не прибігаючи до матеріальної, технічної або іншої допомоги традиційних країн-донорів і виключивши тим самим необхідність формування контингенту з військовослужбовців країн-донорів. Про це заявив у Каїрі міністр закордонних справ Єгипту Ахмет Абу аль-Гейт на зустрічі зі спецпосланником США в Дарфурі Ендрю Нетсіосом. За словами Абуль Гейта, таке рішення також могло б сприяти урегулюванню розбіжностей між Вашингтоном і Хартумом, що відкидало розміщення контингенту ООН на своїй території на умовах резолюції 1706 РБ ООН, ініціаторами якої виступили США та Великобританія .

В умовах інтенсивного діалогу й постійно наростаючого тиску суданський уряд погодився в червні 2007 року на розгортання в конфліктному регіоні «гібридних сил» ООН і Африканського Союзу. Потім, 31 липня 2007 року, була прийнята резолюція 1769, що санкціонувала «створення на 12 місяців спільної операції АС і ООН в Дарфурі». Особливістю цього документу є підтвердження суверенітету й цілісності Судану [5].

Єгипет також відіграв провідну роль у відтермінуванні відправки військ Африканського Союзу, згідно з резолюцією ООН № 1769 від 31 липня 2007 року. Каїр дав чітко зрозуміти, що він - противник такої операції.

У лютому 2007 році Єгипет висловлювався проти введення санкцій проти Судану. Катар, єдина арабська країна у Раді Безпеки ООН, підтримала введення таких санкцій, однак це рішення РБ досі невиконане, не в останню чергу завдяки Єгипту.

Ще одним яскравим проявом підтримки АРС стала реакція на звинувачення прокурором Міжнародного кримінального трибуналу (МКС) Луїсом Морено-Окампо 14 липня 2008 року президента Судану Омара Хасана Ахмеда аль-Башира у здійсненні 10 злочинів у районі Дарфуру. Зокрема, геноциду, військових злочинів і злочинів проти людства, що

були здійснені за останні п'ять років за наказами і з відома суданського президента, коли було вбито понад 35 тисяч мирних жителів, ще від 80 до 265 тисяч осіб вимушені були покинути свої будинки і бігти від війни, приречені «на повільну смерть» [6].

За ініціативи АРЄ 19 липня 2008 року в Каїрі відбулося екстрене засідання ради Ліги арабських держав на рівні міністрів закордонних справ. На ньому були обговорені звинувачення прокурора МКС на адресу президента Судану, а також узгоджена позиція арабських держав з цього питання. За підсумками засідання міністри прийняли резолюцію, в якій йдеться про те, що звинувачення Окампо на адресу аль-Башира є «несправедливими» і «неприйнятними» [7]. У самому ж Єгипті був створений Фронт на підтримку президента Судану – недержавна структура, готова стати на бік аль-Башира і протистояти спробам МКС видати ордер на його арешт. Єгипетська громадськість, зокрема кращі єгипетські адвокати з колегиї адвокатів АРЄ, висловили солідарність з Омаром аль-Баширом і готовність запропонувати президентові Судану свій досвід, допомогу і юридичну підтримку.

Захищаючи режим аль-Башира, Єгипет також прагне підтримати престиж арабського світу, не допустити ескалації внутрішньої напруженості в сусідній державі. У Каїрі, як в інших арабських столицях, не бажають інтернаціоналізації суданського конфлікту і перетворення країни на «другий Ірак».

АРЄ намагається максимально використати свій вплив у Лізі арабських держав та у світі, для мінімізації зовнішнього втручання в етнонаціональний конфлікт у Дарфурі. Президент АРЄ та інші високопосадовці постійно намагаються нейтралізувати роль міжнародної спільноти в урегулюванні цього конфлікту, вбачаючи вихід у розширені кола учасників і дотриманні мирного договору, що був підписаний в Абуджі у 2005 році, котрий довів свою неефективність. Така позиція Єгипту не випадкова, враховуючи значення проблеми питної води та ролі Судану, як «ключа» до Єгипту, адже 95% питної води АРЄ отримує саме з Нілу, верхня частина русла якого протікає саме територією сусідньої держави, а стабільність і легітимність нинішньої влади забезпечує виконання Суданом підписаного у 1959 році договору, який цілком задовольняє Єгипет. Не варто забувати і про значні геополітичні апетити Каїру щодо експансії в районі Африканського Рогу, доступ до якого можливий лише через Судан.

Література

1. UN watch action on Darfur // <http://www.unwatch.org/site/apps/nlnet/content3.aspx?c=bd-KKISNqEmG&b=2607541&ct=5879941>
2. Юрченко В. П. Египет: проблемы национальной безопасности (1952–2002 гг.) М., 2003, 312 с.
3. Первин Мамед-заде. Об изменениях в военно-политической обстановке на Ближнем Востоке и в Северной Африке (25 февраля – 2 марта 2008 года) <http://www.iimes.ru/rus/stat/2008/03-03-08c.htm>
4. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1706 прийнята на її 5519-му засіданні 31 серпня 2006 року // <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2006/res1706.htm>
5. Резолюція Ради Безпеки ООН №1769 прийнята на її 5727-му засіданні 31 липня 2007 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_g53
6. Хмелинин М. А. Позиция России и пути урегулирования конфликта в Дарфуре. // www.iimes.ru/rus/stat/2008/18-01-08.htm
7. Первин Мамед-заде. О политике Египта в отношении Судана в начале XXI века // <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/07-02-09.htm>

Гримська М.І.*

ЯПОНІЯ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КНР: НОВІ ЧИННИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ

Китай – одна з небагатьох, а можливо і єдина країна, до якої японці ніколи й ні за яких обставин не ставилися байдуже, в Японії ні на мить не забували про життєво важливий для розвитку національної економіки безмежний китайський ринок збуту, а також про наявність на території сусідньої країни багатих джерел мінерально-сировинних ресурсів і промислових матеріалів. Магія китайського ринку й віра в те, що коли-небудь він неодмінно відкриється, спонукала японський бізнес (який після Другої світової війни має суттєвий вплив на вироблення урядової політики) до випереджуючого пошуку ділових зв'язків із КНР, а японський уряд до того, щоб ці зв'язки не лише «не помічати» (Токіо нормалізував дипломатичні відносини з Пекіном лише у вересні 1972 р.), а й заохочувати.

Не випадково саме японський уряд винайшов для торгівлі з КНР в умовах «холодної війни» принцип «відділення політики від економіки» (сейкей бунрі), а офіційний Пекін його з готовністю сприйняв і, зі свого боку, розробив критерії, відповідність яким дозволяла віднести конкретні японські компанії до категорії «дружніх» і підтримувати через них ділові контакти з Японією незалежно від політичної кон'юнктури. Таким чином, протягом 50-х – початку 70-х рр. успішно реалізовувалась подвійна модель китайсько-японських взаємин, коли, з одного боку, офіційні зносини були «заморожені» значною мірою під тиском США, тоді як з іншого – продовжували розвиватися на неофіційному рівні.

З підписанням 29 вересня 1972 р. Спільного комюніке про поновлення дипломатичних відносин у повному обсязі під час офіційного візиту до Пекіна прем'єр-міністра Японії К.Танаки китайська сторона відмовилася від усіх вимог компенсації збитків, завданих імператорською армією країні в період Другої світової війни. Водночас, уряд КНР не пішов на обговорення з Японією проблеми суверенітету островів Сенкаку, передаючи рішення цього спірного питання наступним поколінням. А японський уряд, безперечно, був серйозно зацікавлений підтримати реформістські сили в керівництві КПК і КНР після смерті Мао Цзедуна, зорієнтовані на ринкову модернізацію китайської економіки.

Але переваги подвійної ролі Японії в зовнішньополітичній стратегії КНР – головного ділового партнера й «повноважного представника» всього західного співтовариства у відносинах із Пекіном – протрималися недовго. З розпадом СРСР у США і їхніх західноєвропейських союзників з'явилися інші пріоритети й нові стратегічні можливості, значення Китаю як «противаги головному супротивникові» почало швидко зменшуватися. Мовчазна підтримка Білим домом зусиль Японії з нарощування співробітництва з КНР поступово зійшла нанівець, а розуміння змінилось байдужістю. Проте, далі цього справа не пішла, тісні зв'язки Китаю з Японією й особливо унікальний китайсько-японський економічний симбіоз так і не вступили в суперечність з інтересами США.

Саме в ті драматичні часи, позначені в східноазійському регіоні оприлюдненням північнокорейської ракетно-ядерної програми, стався якісний прорив у сприйнятті китай-

* здобувач кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

ською громадськістю «країни вранішнього Сонця». Прем'єр-міністр Японії М.Хосокава, представник родової аристократії й перший після 1955 р. глава уряду, що не належав до ЛДП, який ризикнув проводити більш самостійну й незалежну від інтересів США зовнішню політику в Східній Азії, під час візиту в КНР у березні 1994 р. вперше від імені офіційного Токіо приніс вибачення китайському народові за збройну агресію Японії в 1931-1945 рр. і дистанціювався від американського розуміння прав людини, спираючись у першу чергу на норми азійської цивілізації в цих питаннях. М.Хосокава наголошував на відносності американських правових критеріїв і критикував позицію США щодо нав'язування єдиних стандартів у цій сфері.

Але в другій половині 90-х рр. в китайсько-японських взаєминах знову виникли напруженість і розбіжності, що негативно вплинули на загальний клімат двосторонніх відносин. А найбільшій проблемою залишається тайванська, оскільки офіційний Пекін надто ретельно відстежує поведінку тих країн, які мають до неї безпосереднє відношення. Збереження ж неофіційних зв'язків із «бунтівною 23-ю провінцією» країнами, віддаленими від епіцентру тайванської проблеми, не викликає, як правило, особливих заперечень КНР.

Але Японія посідає помітне місце серед держав першої категорії, оскільки саме із захоплення Тайваню в 1895 р. почалася колоніальна експансія Токіо, причому, на відміну від мешканців анексованої 15-ма роками пізніше Кореї, жителі острова й досі ставляться до колишньої метрополії досить лояльно. А після Другої світової війни, відмовившись від усіх прав, правових підстав і претензій на Тайвань, Японія зберегла з ним найтісніші економічні зв'язки, чималою мірою сприяючи його перетворенню на високорозвинену й процвітаючу квазідержаву. Більше того, прибічники незалежності Тайваню нерідко знаходили розуміння й притулок саме в Японії.

Ще однією застарілою проблемою китайсько-японських відносин є суперечка щодо належності островів Сенкаку (Дяоюйдао), що розташовані на півшляху від Окінави до Тайваню. Фактично цей безлюдний архіпелаг перебуває під контролем Японії, але його континентальний шельф, як засвідчила в 1968 р. Економічна комісія ООН для Азії й Далекого Сходу, багатий на поклади нафти. Згідно Закону КНР про національні території від 1992 р. острови були оголошені «споконвіку китайськими», а інтерес Пекіна до них зріс після того, як у 1999 р. тут були знайдені великі запаси природного газу – приблизно в 200 млрд. куб. м.

Другий тур китайсько-японських консультацій у червні 2005 р. також не приніс результатів, оскільки Китай відмовився припинити видобуток нафти й газу з шельфу на кордоні між територіальними водами двох держав і знову відкинув прохання японської сторони надати їй інформацію про роботи на шельфові. МЗС КНР тоді наголосив, що країна має «суверенне право» видобувати газ у «водах, які близькі до узбережжя КНР» і не є «предметом спору з Японією». Сторони домовились продовжити переговори, а Японія погодилася розглянути китайську пропозицію про спільну розробку родовища.

Серед багатьох інших проблем китайсько-японських зносин є давні, сьогодні слабо артикульовані, на кшталт латентного політичного суперництва в Південно-Східній Азії; старі з непередбаченим потенціалом вибухового загострення, наприклад, у разі будь-якого катаклізму на Корейському півострові; є й зовсім нові, такі як зростаюча конкуренція за енергетичні ресурси. Ці суперечності настільки глибокі й багатогранні, що прогнозування неминучого краху китайсько-японських відносин давно вже перетворилось на улюблене заняття багатьох експертів-міжнародників. А між тим прогнозованого краху все не стається: кризи у взаєминах виникають і зникають ніби без помітних наслідків, що, в свою чергу, змушує задуматися над компенсаторними механізмами, які дозволяють КНР і Японії долати виникаючі труднощі з мінімальними втратами.

Окремі з таких механізмів, зокрема, якнайтісніша економічна взаємозалежність двох країн, цілком очевидні, причому не лише Китай залежить від довгострокової співпраці з Японією, а й вона сама вже давно не може обійтися без цього співробітництва. Інші компенсаторні механізми менш зрозумілі, оскільки здатність обох держав, навіть у кризових ситуаціях, не доводити справу до повного розриву й відвертої ворожнечі далеко не завжди піддається логічному поясненню.

І все ж у підсумку, саме та сторона, що раніше від іншої припиняє покладатися лише на ірраціональні механізми «особливих відносин» та всерйоз задумується над стратегією власної політики, опиняється в кращому становищі. Стосовно китайсько-японських взаємин саме в такому становищі перебуває Китай, де сьогодні відбувається жива й відкрита дискусія про стратегію оптимальної політики щодо Японії. Серед обговорюваних китайськими експертами варіантів присутні:

1) стратегія «відкритих обіймів», тобто негайне й безумовне примирення з Японією, згода на її постійне членство в Раді Безпеки ООН і зняття всіх претензій в інтересах розвитку двосторонніх відносин;

2) стратегія «обіймів, які відкриваються на певних умовах», що передбачає для Японії потребу заслужити прощення, приносячи «щирі» вибачення за свої минулі злочини й посівши «правильну» позицію в тайванській проблемі. В обмін на це офіційний Пекін буде готовим примиритися з Японією й, зокрема, підтримати її заявку на місце постійного члена Ради Безпеки ООН;

3) стратегія «силового стримування», котра виходить з того, що відміна всіх самообмежень у військовій сфері й перетворення Японії на потужну мілітарну державу – це вже питання не вибору, а часу. Відповідно Китай має вжити упереджуючі заходи для нейтралізації нової японської загрози, підпорядкувавши цьому завданню решту аспектів своєї політики щодо Японії;

4) стратегія «дипломатичного стримування», що будується, головним чином, на двох постулатах – про життєву необхідність для КНР економічних зв'язків із Японією та про стратегічний трикутник «Китай – США – Японія», що формується, й де визначальними будуть відносини КНР зі США, а ніяк не з Японією. Тому економічні зв'язки Китаю з Японією повинні продовжуватися, а політичні проблеми у зносинах з нею – не стільки загострюватися, скільки компенсуватися розвитком діалогу КНР зі США.

Таким чином, за всієї схематичності наведених варіантів китайської зовнішньополітичної стратегії щодо Японії всі вони мають власну логіку. Більше того, сам факт їхнього відкритого, можливо, навіть занадто прилюдного обговорення свідчить про те, що китайці вже шукають відповіді на ті виклики, що, на їхню думку, кидає Японія.

Ерман Г.*

«МАВРИТАНСЬКИЙ СИНДРОМ» ПОВЕРНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЕЛІТ ДО ВЛАДИ В АФРИЦІ

Після здійснення військового перевороту в Мавританії 6 серпня 2008 року в країнах Африки відбулося кілька спроб та кілька вдалих державних переворотів, здійснених офіцерами збройних сил (Гвінея, 22 грудня 2008 року; Гвінея-Бісау, 2 березня 2009 року; Малагасійська республіка, 17 березня 2009 року). Світова фінансова криза, яка завдала відчутного удару по бюджетах африканських країн через падіння цін на нафту (особливо актуально для Нігерії) та мінеральну сировину, загрожує тепер ще більшою дестабілізацією країн африканського континенту, ніж у 1990-і роки, що тоді було зумовлено вакуумом впливу який утворився внаслідок того, що регіон залишив один з ключових гравців - СРСР. Демократизаційні проекти та активізація африканської політики США внаслідок перерозподілу уваги на світовій арені адміністрацією Обами вагомо вплинули на початок процесу повернення військових еліт до влади. Військова еліта в країнах Африки відіграє важливе значення як єдина соціальна група наділена такими рисами як поліетнічність та відчуття необхідності забезпечення територіальної цілісності та етнічного балансу. Тож, чимало представників військової еліти готові використати ці фактори для реалізації своїх амбіцій, роблячи з обраної «демократичним» шляхом та поділеної клановими інтересами цивільної бюрократії винуватця усіх бід, пропонуючи ідею військового правління як носія стабільності та миру, а іноді й процвітання.

Найбільш радикальні приклади становлення нових авторитарних режимів за допомогою військових зараз демонструють Гвінея та Мадагаскар, де відбулося самопроголошення керівниками держав капітана армії Мусса Діді Камари (Гвінея) та цивільного політика Андре Раджоеліни (Мадагаскар) керівниками держав. Вони безпосередньо обійняли президентські посади, не будучи обрані на всенародних виборах, але визначив 2 наступних роки як термін проведення вільних виборів. Новий гвінейський президент одразу ж відзначився популістськими заходами, такими як проведення масштабного військового параду, арешти корумпованих чиновників колишньої адміністрації, безпосередні діалоги з молоддю на центральному стадіоні, проведення круглих столів з опозиціонерами і постійна поява на телебаченні. Мусса Діді Камара створив напівцивільний уряд на чолі з професійним економістом, подолав відчуження громадянина від держави і армії, почав арешти в справах про наркотрафік та обіцяв забезпечити мінімальні потреби для життя кожному гвінейцю. На Мадагаскарі втручання армії внаслідок березневого перевороту може збільшитися, адже у випадку краху надій на нового президента-діджея постане питання, чому «молочник» (колишній президент Равуламанана) та діджей можуть керувати країною і доводити її до анархії, а армія не мусить втручатися.

Гвінея-Бісау є найбільш постраждалою від втручання збройних сил в політику країною. З 1998 року кілька командувачів збройних сил цієї країни намагалися встановити фактично військове правління в країні, успішно відсторонюючи двох обраних народом президентів – Ж.Війеру 1999 року та Кумба Яалу 2003 року. Держава, яка немає жодних

* науковий співробітник інституту «Нова демократія»
Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

претензій на регіональне чи субрегіональне лідерство, змушена забезпечувати чисельну армію (9 тис. бійців, або 5% населення країни), яка постійно дестабілізує ситуацію в субрегіоні річок Мано-Сенегал та всередині країни шляхом тиску і нападів на критично налаштованих політиків, правозахисників та журналістів. З 2005 року Гвінея-Бісау стала найбільшою державою-наркотрефікантом в Західній Африці. 2007 року через країну було перевезено з Колумбії та Венесуели наркотиків на суму не меншу від 1 млрд. дол., з яких посередники в Гвінеї-Бісау, що тісно пов'язані з армією отримали не менше 150 млн. дол. Це склало половину національного доходу (386 млн. дол. - ВВП країни 2007 року). Відтепер можна сказати, що горіхи кеш'ю вже не є основним експортним продуктом країни. Командування армії Гвінеї-Бісау не має іншого вибору - недостатнє забезпечення простих вояків та невиплати зарплат ставлять фізичне існування самого командування під питання. Це довело вбивства командувача армії в 2000-2004 роках Веріссімо Корейя Сеабре (фактичний керівник держави у 2003-2004 роках). Громадянська війна в Гвінеї-Бісау 1998 року почалася через нелегальне постачання офіцерами армії озброєння сепаратистам із сенегальського Казамансу і поставила армію проти державних інституцій та президента Війери, якого активно підтримали Сенегал та Гвінея, від збройних сил яких були отримані відчутні поразки. В серпні та листопаді 2008 року в країні відбулися 2 спроби державного перевороту, коли стало ясно, що на виборах до парламенту перемагають пропрезидентські сили (пост-революційна партія ПАІКГ) та президент отримає знову повноту влади в країні. Поведінка армії після путчу 2 березня 2009 року, що став скоріше розправою через конфлікт за контроль над наркотрефіком, ніж наслідком боротьби президента з командувачем армії Батіста Тагме На Вайє, цілком зрозуміла. Декларована вірність принципам демократичного суспільства з боку армії, передача президентської влади спікеру парламенту та призначення президентських виборів спираються на залежність від зовнішньої допомоги. Гвінея-Бісау, завдяки дестабілізуючій ролі нереформованої десятиріччями армії, залишається джерелом небезпеки для оточуючих держав та сприятливим плацдармом для інтервенції збройних сил Сенегалу та Гвінеї.

В Мавританії військовий переворот усунув від влади президента Сіді ульд Шейха Абдаллахі, демократично обраного у березні 2007 року. Переворот 6 серпня 2008 року відбувся після того, як президент спробував змістити з посад вище військове керівництво. Президенту неодноразово робилися закиди в нездатності протистояти розширенню діяльності відділення Аль-Каїди в країнах Магрибу та наближення членів родини до владних структур. Незабаром деяка справедливість слів путчистів була підтверджена нападом бойовиків Аль-Каїди на військовий патруль, внаслідок чого загинуло більше 20 мавританських військових (теракт в Турині 15 вересня 2008 року). Військовий керівник Мавританії Мохамед ульд Абдельазіз проблеми з міжнародною критикою державного перевороту вирішив саме після теракту в Турині. Внаслідок теракту противники режиму отримали привід критикувати військове керівництво, а противники президента Абдаллахі - критикувати наслідки його правління щодо рівня забезпечення безпеки населення. На момент здійснення перевороту 6 серпня 2008 року пропрезидентські сили в парламенті, представлені Національним пактом за демократію та розвиток, втратили значну кількість депутатів і опозиційне до Абдаллахі угруповання Об'єднання демократичних сил заявило про прихильність до організаторів перевороту, водночас відмовившись увійти до уряду. Керівник заколотників генерал Абдельазіз, стояв біля основ створення президентської гвардії, яка власне і здійснила 2 успішні перевороти в 2005 та 2008 роках. Абдельазіз відрізнявся відданістю кампанії по боротьбі з тероризмом, в той час як президент часто говорив про відсутність загрози тероризму в країні. Генерал Абдельазіз відразу після перевороту декларував збереження правової держави, громадянського суспільства та демократичних свобод. Переворот був названий необхідною акцією, оскільки тільки армія

могла зупинити зростаючу хвилю тероризму в державі. Переворот відбувся за негласної підтримки Марокко та марокканських газет, що охарактеризували путч як націоналістичний та патріотичний рух протесту. 7 серпня демонстрація прибічників Абдаллахі була розігнана сльозогінним газом. Тільки в січні 2009 року була оголошена дата президентських виборів, а завдяки закриттю ізраїльського посольства режим в очах певної частини населення перестав бути просіоністським.

Для військових переворотів, які знаменують повернення значної частини африканських країн до військового правління у зв'язку з актуалізацією регіональних та локальних джерел небезпеки та зростанням негативного впливу світової фінансової кризи характерними спільними рисами є:

1. Декларація збереження правової держави, громадянського суспільства та демократичних свобод.

2. Встановлення чітко невизначеного терміну для проведення президентських виборів (протягом 2 років як в Малагасійській республіці та Гвінеї, зволікання протягом 6 місяців з визначенням такого терміну, як це відбулося в Мавританії) з метою популяризації керівників військової хунти (капітана Мусса Діді Камара у Гвінеї та генерала Абдельазіза у Мавританії) або підтриманих військовими політиків (як Андре Раджоеліна на Мадагаскарі).

3. Висока медійна активність («дідішоу» на гвінейському телебаченні) та інформаційна обробка населення країн, прагнення будь-що поліпшити імідж армії в очах населення через створення образу найстабільнішого суспільного інституту, що здатний покінчити з основними проблемами у суспільстві – тероризмом (Мавританія), корупцією та наркотрафіком, відчуженістю громадянина від держави (Гвінея), політичним хаосом та кривавим авторитаризмом діючого президента, що використовує армію проти власного народу (Малагасійська республіка).

Міжнародна реакція на події складається з таких акцій:

1. Невизнання легітимності хунти та тиск з боку регіональних об'єднань (позиція держав SADC про легітимність президента Равуламанани), критика з боку ECOWAS невизначеності з датою проведення виборів у Гвінеї, та з боку Африканського Союзу.

2. Висловлення жалю з приводу вимушених акцій щодо зміни влади з боку важливих субрегіональних акторів (у випадку з Мавританією це - сприятлива для путчистів позиція Марокко, а також позитивна характеристика хунти Діді Камара борцем за демократію та президентом Сенегалу Абдулайє Вадом), включно з обмеженою критикою з боку впливових гравців на світовій арені. Реакція США обмежується заявою представника держдепартаменту США Шона Макормака у січні 2009 року про обмеження допомоги Гвінеї, засудженням перевороту на Мадагаскарі та скасування негуманітарної допомоги, закликом до покарання винних у вбивстві президента Гвінеї-Біссау, закликом до діалогу з президентом Абдаллахі у січні 2009 року в Мавританії та підтримкою запровадження АС санкцій проти нелегітимного керівництва країни 26 березня 2009 р. Позиція Франції ще більш сприятлива для військових еліт - лише висловлення жалю з приводу такого розвитку подій.

Світова фінансова криза, яка і так боляче вдарила по бюджетам сировинноорієнтованих економік країн Африки, зумовить скорочення обсягів допомоги, внаслідок чого на континенті почнеться повернення домінування військових режимів. Зростання внутрішньої нестабільності в державах Африки призведе до ігнорування нелегітимності більшістю західних країн шляхів приходу до влади правлячих еліт, заради недопущення хаосу та громадянських війн внаслідок конкуренції сил в рамках демократичних режимів і загострення соціально-економічної нестабільності. З цієї точки зору в більшості країн Африки військові еліти стануть найнадійнішим партнером і носієм влади.

Література

1. Павлова В.В., Африка в лабіринтах глобалізації, М.: Видавнича фірма «Східна література», 2001, с.8-9).
2. Sanou Mbaye, How the French Plunder Africa, Project Syndicate, Jan. 2004, <http://www.project-syndicate.org/commentary/mbaye2>)
3. Michael O'Halloran, Help Africa Help Itself Military.- 18.03.02, www.globalpolicy.org.
4. Peacekeeping Force, Africa Research Bulletin, 1-31 May 1997, p.12676
5. Африка в 70-80-е гг. Становление национальной экономики и стратегия развития. М., 1980, с.78
6. Terry M. Mays, Africa's First Peacekeeping Operation: The OAU in Chad, 1981-1982, Westport, CT: Praeger, 2002, p.42-43
7. Terry M.Mays, African Solutions for African Problems: The Changing Face of African-Mandated Peace Operations, The Journal of Conflict Studies, Spring 2003, p.114-116
8. Mthulisi Mathuthu, Another blow to Mugabe in Luanda.-The Zimbabwe Independent, 18.10.2002
9. Protocol relation to the mechanism for conflict prevention, management, resolution, peacekeeping and security, 10.12.1999
10. A coup that is not yet irreversible. - The Economist, 26th March 2009, http://www.economist.com/world/mideast-africa/displaystory.cfm?story_id=13381488&fsrc=rss
11. Див. www.issafrica.org
12. Sherine El Madany, Arab investments in the region «insufficient», say officials at Egypt conference.- Daily News Egypt, 16.11.2008, <http://www.thedailynewsegypt.com/printer-friendly.aspx?ArticleID=17834>
13. Нкрума К. Африка должна объединиться. М. 1964, с.26

Семеніст І.*

США НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. ХХ СТ.: ОЦІНКИ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ПОШУКИ СТРАТЕГІЇ У ПОСТЫПОЛЯРНУ ДОБУ

Розпад СРСР у Сполучених Штатах викликав різні оцінки, так, на думку З. Бжезинського «НАТО фактично виграло холодну війну», а Р. Хантер зазначає: «США святкує свій недавній триумф над Радянським Союзом у стратегії, політичній філософії й економіці. [...] Вийшло так, що радянський відступ виявився не тільки тактичним або стратегічним, але й фізичним, скинувши Радянський Союз і всі його республіки з п'єдесталу великих держав на доступне для огляду майбутнє» [1].

Завершення «холодної війни» ознаменувало повну поразку СРСР, проте в самих Сполучених Штатах зберігаються її болючі наслідки, які не дозволяють говорити про їх повну перемогу. «Протягом півстоліття американський народ сплачував податки, він ніс на собі важкий тягар в інтересах союзних держав». Ці жертви є не останньою причиною застою, що переживає економіка, а також дефіциту як торгового, так і платіжного [2].

Тим не менше, результати розпаду СРСР безпосередньо відобразилися на доктрині національних інтересів США. Тепер її суть – не боротьба проти комунізму (передбачається, що з ним покінчено), а поширення американських цінностей та утвердження верховенства США у цілому світі. Про це протягом 90-х рр. ХХ ст. писали та говорили як діючі політики, так і вчені-міжнародники. Так, колишній держсекретар У. Крістофер писав: «У Сполучених Штатах з'явилася гарна можливість сформувані світ відповідно до американських інтересів як такий, що співпадає з американськими цінностями» [3].

Американська доктрина національних інтересів перетворилася в доктрину американського гегемонізму. Навіть якщо офіційні особи намагаються й уникати цього слова – гегемонія, замінюючи його словом «лідерство» (leadership).

В. Крістол та Р. Каган вважають, що «у світі, в якому мир та безпека залежать від американської сили та волі її використовувати, головна загроза Сполученим Штатам зараз і в майбутньому випливає з її власної слабості. Американська гегемонія – це єдина надійна оборона проти розпаду світу й спосіб забезпечення міжнародного порядку. Відповідно, метою американської зовнішньої політики має бути збереження цієї гегемонії як можна довше у майбутньому» [4].

Але з розвитком ситуації ейфорія від перемоги над комунізмом до середини 90-х рр. зменшилася. Усе це знайшло відображення в більш зважених оцінках аналітичних центрів та урядових установ як підсумків закінчення «холодної війни», так і її наслідків.

На середину 90-х рр. міжнародна стратегічна ситуація стала описуватися в категоріях «невизначеності й мінливості». Відповідно до аналітичного видання Інституту національних стратегічних досліджень «Стратегічні оцінки на 1996 р.» міжнародні відносини характеризуються із двох сторін: оптимістичної й песимістичної. «Оптимістичними» явищами для США були такі:

– продовження співробітництва між головними державами світу, незважаючи на тертя, що посилюються між ними;

---

* магістр історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

– демократія й ринкова система стали моделями майже для всіх держав, що стримує конфлікти, які породжуються ідеологіями;

– США є світовим лідером в інформаційних технологіях, що є джерелом посилення національної потужності як в економіці, так і у військовій сфері;

– економіка США поліпшила свої позиції стосовно інших основних держав, окрім Китаю. Безробіття наполовину менше ніж у країнах Західної Європи, темпи росту перевершують Японію;

– США є домінуючою військовою державою у світі. Вони не тільки мають найбільш розвинене технологічне оснащення, але й вишкolenий, найкращий у світі персонал, до того ж, немає жодної країни, яку можна було б порівняти зі США в транспортному тиловому забезпеченні, розвідці та комунікаціях.

«Песимістична» частина є такою:

– багатонаціональні держави роздроблюються на основі силових засобів, а в деяких випадках занепадають, що наносить збиток цінностям, якими дорожать американці;

– традиційні союзники США перебувають у стані стресу, із різними підходами до того, як реагувати на розпад держав і як залучити колишні комуністичні держави в нову структуру безпеки;

– загрози від міжнародної організованої злочинності та міжнародного тероризму стають досить відчутними в американських містах;

– поширення ядерної зброї може посилити нестабільність у важливих регіонах, і це вимагатиме від США дій щодо нейтралізації цих загроз;

– концентрація уваги США на внутрішніх проблемах і тиск через скорочення витрат ускладнює здатність відповідати на міжнародні загрози [5].

Подібних поглядів дотримувався і держсекретар У. Крістофер за часів адміністрації Клінтона. На його думку стратегія зовнішньої політики США складається з «трьох стовпів», чотирьох принципів та п'яти напрямів зовнішньої політики США.

До «стовпів» належать: 1) посилення економіки США; 2) поширення демократії у світі; 3) посилення військової могутності США.

«Принципи» формулюються у вигляді обов'язків: Америка повинна: 1) зберегти своє лідерство як єдина наддержава у світі; 2) установити продуктивні політичні й економічні відносини з найбільш сильними державами світу; 3) створювати інститути, що сприятимуть економічному співробітництву й вирішенню проблем безпеки; 4) підтримувати демократію й права людини з метою поширення американських інтересів та ідеалів у світі.

П'ять напрямів передбачають: 1) розвиток відкритої глобальної торговельної системи; 2) розвиток нового порядку безпеки в Європі; 3) сприяння встановленню багатостороннього миру на Близькому Сході; 4) перешкоджання поширенню зброї масового знищення у світі; 5) боротьбу з міжнародною злочинністю, наркотиками й тероризмом. Усі ці принципи спрямовані на оздоровлення міжнародного клімату.

Помічник президента з національної безпеки Ентоні Лейк у 1993 р. в одному зі своїх виступів говорив: «Спадкоємцем доктрини стримування має бути стратегія розширення – розширення світового вільного співтовариства ринкових демократій» [1, с.435]. Свою стратегію він базує на чотирьох постулатах: 1) посилення основних ринкових демократій; 2) консолідація нових демократій і ринків; 3) протидія агресії та підтримка лібералізації держав, які ще ворожі демократії й вільний ринок; 4) встановлення гуманітарного курсу й вільний ринок у регіонах, де існують значні гуманітарні проблеми. Пояснюю: пункт перший – це три центри світової економіки: США, Західна Європа та Японія; пункт другий – Східна Європа, Прибалтика, Росія та Україна; пункт третій у першій частині – Іран, Ірак, Куба, КНДР, у другій – знову Росія, Китай; пункт четвертий – увесь інший світ.

Такою є схема офіційної зовнішньої політики, що відстоюється Б.Клінтоном, У.Крістофером та Е.Лейком. Її суть – американоцентризм та глобалізм.

У ще більш чіткому вигляді національні інтереси США викладені аналітиками міністерства оборони. Варто зазначити, що у США не поділяють категорію національних інтересів та категорію національної безпеки.

Отже, основні цілі політики в області безпеки у викладі авторів доповіді міністерства оборони конгресу за 1996 р. є такими: 1) захист життя американців й особистої безпеки як у себе вдома, так і за кордоном; 2) збереження державного суверенітету, політичних свобод і незалежності з їхніми цінностями, інститутами й територіальною цілісністю; 3) їхній матеріальний стан і процвітання [6].

Серед загроз американським цінностям вказуються:

– спроби регіональних держав, ворожих інтересам США, досягти гегемонії у своїх регіонах шляхом агресії або залякування;

– загрози демократії й реформам у колишньому Радянському Союзі, Центральній та Східній Європі.

Таким чином, будь-які дії Китаю в регіоні, які США сприймуть як такі, що спрямовані на досягнення регіональної гегемонії, будуть розглядатися як такі, що суперечать інтересам США.

Як зазначає С.Телбот, «американська зовнішня політика повинна продовжувати базуватися на природі нашого суспільства й виходити з характеру народу, так само як з наших інтересів як держави» [6, с.63]. С.Телбот наголошує: «тільки в більш демократичному світі американський народ дійсно відчує себе в безпеці».

Література

1. Арин. О.А. Азиатско-тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность. – М.: Флинта, Наука, 1997. – С. 64.
2. Накасонэ Я. Государственная стратегия Японии в XXI веке. – М. : NOTA BENE, 2001.– С. 37.
3. Warren Christopher. Principles and opportunities for American foreign policy // findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n4_v6/ai_16723916
4. Kristol William, Kagan Robert. Toward a Neo-Reaganite // Foreign Affairs // www.foreignaffairs.org/19960701faessay4210/william-kristol-rober-kagan/ toward -a-neo-reaganite-foreign-policy.html.
5. Strategic Assessment 1996. – National defense university press, 1996 // www.ndu.edu/inss/Strategic%20Assessments/sa96/sa96cont.html.
6. 1996 Annual Defense Report. – US Defense Strategy. – ch.1 // //www.dod.gov/execsec/adr96/chapt_2.html.

Кияниця Л.*

КИТАЙСЬКО-КУБІНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Після розпаду Радянського Союзу та кардинальних змін у системі міжнародних відносин перед кубинським керівництвом постало завдання термінового пошуку нових політичних та економічних партнерів для підтримання позицій Куби на міжнародній арені та збереження стабільності її економічного розвитку.

Хоча КНР та Куба ще з часів Кубинської революції 1959 року підтримували між собою дружні відносини, з початком напруженості у китайсько-радянських відносинах у 1960-х роках подібні ж деформації відбулися і у відносинах між Китаєм та Кубою [2]. Лише у другій половині 1980-х років починається процес поступової нормалізації двосторонніх зв'язків, а з прискоренням процесу занепаду та розпаду СРСР важливість кубинсько-китайських відносин значно збільшується, що досягло свого апогею на початку 1990-х років [2].

Кубинська сторона підтримала дії керівництва КНР щодо демонстрацій на площі Тяньаньмень [2], що викликало на тлі майже загального засудження дій китайського керівництва позитивну реакцію з китайської сторони. Знаковим у цьому плані виявився візит голови КНР Цзян Цземіня до Гавани, що відбувся у 1993 році та завершився підписанням ряду важливих двосторонніх домовленостей, що призвело до поживлення офіційних китайсько-кубинських контактів [2]. У свою чергу, у жовтні 1995 року Фідель Кастро відвідав з офіційним візитом КНР, де надзвичайно схвально відгукнувся про внутрішню та зовнішню політику китайських властей.

Значного поживлення політичних контактів між двома країнами, починаючи з 1990-х років, надало підвищення рівня та розширення обсягів економічного співробітництва між КНР та Кубою. Так, перше спільне підприємство було відкрито на Кубі у 1997 році [2], а на 2005 рік товарооборот між Китаєм та Кубою склав 777 млн. американських доларів, з яких 560 млн. доларів становив китайський експорт на Кубу [8]. До значних економічних проєктів, що також мають і політичне значення, можна зарахувати, зокрема, домовленість між китайською нафтовою компанією «Sinopet» та кубинським державним підприємством з видобування нафти «Cuba petroleum» щодо спільної розробки нафтових родовищ, що знаходяться біля узбережжя Куби. Станом на середину 2008 року «Sinopet» уже здійснила ряд заходів з цією метою [10]. Важливим є також кубинсько-китайське співробітництво у галузі видобування нікелю, що є важливою статтею кубинського ВВП [3].

Окрім економічних зв'язків офіційні Пекін та Гавана продовжують політику взаємної підтримки на міжнародній арені. Так, кубинське керівництво підтримує політику КНР щодо Тайваню та виступає за реалізацію доктрини «єдиного Китаю» [2]. Куба також виступає в підтримку національної політики Китаю, особливо стосовно Сінцзяню та Тибету, а також завжди підтримує керівництво КНР у разі його критики з боку країн Заходу у сфері прав людини. Китай, у свою чергу, постійно підтримує зусилля Куби щодо зняття санкцій з неї – як у рамках діяльності ООН, так і інших міжнародних організацій [2].

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

Візит китайського лідера Цзян Цземіня у 2001 році на Кубу надав двостороннім відносинам нового імпульсу. З цього часу можна починати відлік новому етапу китайсько-кубинського співробітництва, що охоплює не лише сфери економічної та технологічної співпраці, а має виразно політичне забарвлення.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що підвищення рівня двосторонніх відносин між КНР та Кубою з початку 1990-х років обумовлене не лише економічними мотивами (прагненнями китайського керівництва розширити просторові межі експансії китайської економіки), а й політичними (бажання Куби забезпечити себе від можливої загрози з боку США за рахунок вступу у тісні стосунки з КНР і водночас – прагнення КНР компенсувати дію тайванського фактору поширенням свого впливу на традиційну сферу впливу США – Латинську Америку). Тому можна вважати, що китайсько-кубинські відносини продовжуватимуть поглиблюватися, як і рівень політичного залучення КНР у регіоні загалом.

Література

1. Лидер кубинской революции встретился с представителем Китая. – 25 июня, 08:39. – Гіперпосилання – <http://www.novopol.ru/text/46623.html> .
2. Чарыяров Азат. Китайский плацдарм в Карибском море. – Гіперпосилання – <http://www.easttime.ru/analitic/3/8//397.htm> .
3. «China edges out Western investors in Cuba nickel» - Reuters, November 23, 2004.
4. «Cuba to buy more vehicles from China» - Granma Internacional, February 17, 2006.
5. «Entrega empresa china primer lote de refrigeradores para Cuba» Granma Internacional, March 15, 2006
6. Erika Bolstad and Kevin G. Hall, «GOP claim about Chinese oil drilling off Cuba is untrue», - McClatchy Newspapers, June 11, 2008
7. Fidel Castro Public Address, May 1, 2006, cited in «China Cuba ties report from Cuba Transition Project», - Havana Journal, June 2, 2006.
8. «Those Men in Havana Are Now Chinese» - Wall Street Journal, July 30, 1999.
9. «Trade with China helps Cuba to move up a gear» - Financial Times, March 8, 2006.

Спиридонова К.*

«БОЛІВАРІАНСЬКА АЛЬТЕРНАТИВА ДЛЯ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ» (ALBA). ІНТЕГРАЦІЯ ЗАРАДИ ПОБУДОВИ СОЦІАЛІЗМУ

Після розпаду Радянського Союзу і краху соціалістичних блоків, тим не менш, в світі продовжують поширюватися ідеї побудови соціалізму – з тією лише різницею, що можливість існування соціалізму в окремо взятій країні поставлена під великий сумнів. Ліві сили приходять до висновку, що, аби стати фактором суспільного розвитку, ці процеси мають виходити за межі однієї держави.

Як варіант розглядаються процеси інтеграції, на які останнім часом покладають великі надії лідери латиноамериканських країн (в першу чергу Венесуели та Куби – Уго Чавес і брати Кастро), що звертаються до історичних коренів спроб об'єднання країн на континенті ще в позаминулому столітті Симоном Боліваром. Вони запропонували свій план об'єднання – Боліваріанську альтернативу для Латинської Америки та країн Карибського басейну (ALBA – *Alternativa Bolivariana para nuestra America*) – на противагу вже існуючим організаціям і союзам – Андському співтовариству, МЕРКОСУР, НАФТА, планам Сполучених Штатів по створенню Панамериканської зони вільної торгівлі (які були остаточно розвіяні в кінці 2005-початку 2006 рр.).

Ліві сили почали здобувати популярність і підтримку в регіоні після того, як суспільству стали помітні всі недоліки і прорахунки діяльності традиційних правлячих партій, що спиралися на підтримку США і країн Європи (один з найяскравіших прикладів – результати «Вашингтонського консенсусу», що був запропонований країнам Латинської Америки для виходу з економічної кризи і структурної перебудови економік, які врешті-решт позначилися і негативно на загальних процесах розвитку господарств країн, незважаючи на перші, здавалося б, високі і перспективні показники і досягнення). Загалом же, саме на таких хвилях економічних і політичних криз про себе вголос заявляли соціалісти, які були почуті розчарованим населенням.

Починаючи з 1998 року, коли на президентських виборах в Венесуелі перемогу одержав Уго Чавес, в країнах Латинської Америки до влади почали приходити лідери з більшою чи меншою мірою радикалізму, що відмовлялися від «Вашингтонського консенсусу» і виступали з лозунгом «Інший світ можливий!». Так у жовтні 2002 року в Бразилії переміг Лула да Сілва, ветеран профспілкового руху і лідер Партії трудящих; у травні 2003 в Аргентині, що знаходилася у глибокій економічній кризі, президентом став Нестор Кіршнер, лівий пероніст; у березні 2005 р. Табаре Васкес став першим лівим президентом в історії Уругваю; нарешті в 2006 р. соціалістка Мішель Бачелет очолила Чилі, захисник прав корінного населення Ево Моралес – Болівію, а Рафаель Корреа вступив на посаду президента Еквадору. Високі шанси прийти до влади в 2006 р. були в Ольянте Умала в Перу і Лопеса Обрадора в Мексиці.

* студентка 2 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Дорошко М.С.

Зміна урядів не могла не позначитися на перспективах прощтовхуваного США проекту Американської зони вільної торгівлі. Загальноамериканський саміт в аргентинському містечку Мар-дель-плата, на якому в листопаді 2005 р. обговорювалися перспективи цього проекту, закінчився справжнім приниженням для Джорджа Буша.

Тим часом найяскравіший лівий політик Латинської Америки Уго Чавес, якого навіть жива легенда ХХ ст. Фідель Кастро назвав своїм вчителем [1], пропонує абсолютно нову ідеологію для майбутнього Латинської Америки. У своєму програмному виступі на Всесвітньому соціальному форумі в Порту-Алегрі в січні 2005 р. президент назвав її «соціалізмом ХХІ століття».

Він розпочав бурхливу зовнішньополітичну діяльність, направлену на економічну інтеграцію Латинської Америки. В першу чергу були зроблені кроки назустріч Бразилії й Аргентині, з якими були підписані угоди про співпрацю в області торгівлі і енергетики. У 2004 р. Венесуела оголосила про намір здійснювати 25 % своїх закупівель в Аргентині і Бразилії, тоді як до того часу основним постачальником промислових товарів до Венесуели були США. Одночасно Каракас розширює стратегічний альянс з Кубою. В грудні 2004 року під час візиту Чавеса на Кубу було оголошено про створення інтеграційного проекту, що отримав назву «Боліваріанська альтернатива для Латинської Америки» (ALBA), який позиціонується як ідеологічна альтернатива Панамериканській зоні вільної торгівлі. 2006 року після приходу до влади Ево Моралеса до ALBA приєдналася Болівія, 2007 року – Нікарагуа, в січні 2008 року – Домініка, в жовтні 2008 – Гондурас. Окрім того, ще в січні 2008 Меморандум було підписано Антігуа і Барбудою та Сент-Вінсент та Гренадінами, хоча й досі не ратифіковано. Еквадор країна-спостерігач, що також бере участь у діяльності ALBA.

ALBA кладе в основу своєї діяльності принцип «кооперативних переваг», який протиставляється ліберальній догмі «порівняльних переваг» [2]. Якщо неоліберальна модель вільної торгівлі тільки закріплює нерівність і нееквівалентний обмін між багатими і бідними країнами, то модель «кооперативних переваг» припускає усунення нерівності в розвитку через різні компенсаційні механізми. Саме таким чином діють, наприклад, домовленості, згідно яким Венесуела постачає країнам-членам організації нафту за пільговими цінами, а Куба здійснює програми з охорони здоров'я (типу операції «Мілагро» з розробки ліків і лікування хвороб очей, відкриття нових лікарень в країнах ALBA і організація обміну студентами-медиками), освітянські проекти (наприклад, в Болівії). Тобто основні акценти в діяльності організації робляться на такі соціально важливі проекти, внаслідок запровадження яких сучасними методами ALBA знищується сама логіка ринкової економіки.

Ця ідея інтеграції є популярною як в «низах», так і в «верхах», адже основними принципами її є боротьба з бідністю, подоланням соціальної несправедливості, покращенням якості життя внаслідок відкритих рівних можливостей для слабких країн для знищення асиметрії[3] – тобто вони привертають до себе уваги тими самими соціалістичними закликами, які свого часу забезпечили широку підтримку населенням ідей Жовтневої революції в Російській імперії. В якості ж практичних кроків передбачується створення єдиної енергетичної мережі [4], єдиного банку для поглиблення економічної інтеграції і фінансування соціальних і економічних проектів (угода підписана в січні 2008 року на VI саміті ALBA), єдиної валюти (договір від 3 березня 2009 р.), єдиної мережі засобів масової інформації (так з 24 липня 2007 року вже функціонує телевізійний канал «Telesur», створений зусиллями чотирьох країн – Венесуели, Аргентини, Уругваю й Куби – тобто не лише країнами даної організації, що свідчить про прихильність їх до діяльності ALBA) тощо. ALBA надається відчутна перевага серед інтеграційних об'єднань регіону, адже Андське співтовариство, згідно із твердженнями Чавеса, «приречене на

смерть»; на 30-му саміті МЕРКОСУР, що відбувся у 2006 році, запрошений Фідель Кастро використав трибуну, надану йому для виступу, аби привести досягнення ALBA в якості цілей, до яких повинен прагнути і МЕРКОСУР [5]. Саме тому, вступ Венесуели до Південного ринку не розглядається країнами-членами ALBA як підрив діяльності всієї організації, на що ставили в 2006 році США.

Безумовно, перспективи розширення «боліваріанської» моделі інтеграції впираються в небажання економічних еліт таких крупних країн як Аргентина і Бразилія поривати із звичними патрон-клієнтськими відносинами з північноамериканським і західноєвропейським капіталом [6]. Навіть ліві уряди Кіршнера й Лулі вимушені зважати на інтереси великого бізнесу, що робить їх на фоні Чавеса набагато помірнішими політиками. Ще однією проблемою є залежність самої організації від нафти Венесуели, що врешті-решт може призвести до другого видання «радянської системи» а країни-члени можуть перетворитися з рівноправних партнерів на нафтозалежних сателітів. Західний світ боїться створення не єдиної Латинської Америки, а вузького економічного і політичного блоку, замкнутого на державі-гегемоні й того, що проти неї можуть виступити не лише США, а й інші країни регіону (прикладом може бути й конфлікт лютого-березня 2008 року між Колумбією й Еквадором).

На останній, третій, зустрічі на вищому рівні між Кубою та CARICOM у грудні 2008 року президент Куби Рауль Кастро наголосив на тому, що поглиблення інтеграції, заснованої на кооперації і солідарності є запорукою переходу через міжнародну економічну кризу і «колапсу» неолібералізму. Інтеграція є найкращою стратегією боротьби з кризою, яка так сильно вразила весь світ, а особливо Латинську Америку і країни Карибського басейну [7].

Ніхто не може сказати, як саме розвиватиметься процес інтеграції Латинської Америки, ясно лише одне: такою як раніше вона більше не буде, адже незважаючи на різні зовнішньополітичні орієнтири, тенденції регіоналізму і глобалізації всередині континенту залишатимуться актуальними як мінімум через географічну близькість, взаємопов'язаність і взаємозалежність.

Література

1. Смирнов Ю. Латинская Америка: Интеграция с социалистическим лицом [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.novopol.ru/text10464.html>
2. Alternativa Bolivariana [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.alternativabolivariana.org>
3. Alternativa Bolivariana [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.alternativabolivariana.com>
4. Венесуэла, Куба, Боливия и Никарагуа создадут совместную энергокомпанию [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.gzt.ru/business/2008/04/27/181801.html>
5. Aaron Benedek. Cuba, Venezuela use Mercosur to promote ALBA [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bilaterals.org/article.php?id_article=6052
6. Teresa Arreaza. ALBA: Bolivarian Alternative for Latin America and the Caribbean [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.venezuelanalysis.com/analysis/339>
7. Raúl Castro urge integración de América Latina frente a crisis mundial [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dignidadbolivariana.blogpost.com/2008/12/ral-castro-urge-integracin-de-amrica.html>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ **МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Ковальчук Т.І.*

СПІВПРАЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І ЮНЕСКО У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Співпраця Європейського Союзу і ЮНЕСКО заснована, перш за все, на спільних цілях, які вони поділяють і спрямована на підтримку та розвиток розмаїття європейських культур, збереження культурної спадщини, мистецтв, пам'яток європейської культури, налагодження міжкультурного діалогу.

Сьогоднішня філософія, ідеали і цінності ЮНЕСКО спрямовані на формування багатополосного, демократичного світового устрою, подолання духовної роз'єднаності народів, забезпечення рівноправності держав, недопущення диктату однієї з них або групи країн, дотримання поваги до цілісності та розмаїття культур, створення моделей взаємозалежної й полікультурної архітектури світу, цілком відповідає зовнішнім політичним доктринам держав на світовій арені [7].

Європейський Союз, будучи характерним гетерогенним культурним утворенням, з точки зору знаходження на його території великої кількості стародавніх національних культур, які постійно взаємодіють між собою, проводить культурну політику, спрямовану на розвиток та підтримку культурного розмаїття держав-членів та спільної культурної спадщини і встановлення міжкультурного діалогу. Культурний, науковий та освітній виміри являються важливими факторами об'єднання Європи. Ці фактори є суттєвими інструментами для еволюціонування ЄС. Тому є необхідна платформа для спільної співпраці між двома організаціями.

У 1996 році ЄС та ЮНЕСКО підписують угоду, мета якої полягає у виробленні спільних заходів для сприяння розвитку культури, комунікації та інформації, підтримки миру та безпеки, укріплення через освіту, науку і культуру співробітництва між націями. В спільній Угоді підкреслюється важливість гарантування поваги до правосуддя, закону, прав і свобод людини, незважаючи на стать, расу, мову чи віросповідання. Також в Угоді були узгоджені адміністративні і фінансові процедури, які посилюватимуть співробітництво між ЄС та ЮНЕСКО у сферах, які стосуються культурної спадщини, освіти та культури.

У лютому 2004 року була підписана нова Угода між ЄС та ЮНЕСКО, яка внесла поправки до угоди, підписаної у 1996 році. Ця угода започаткувала шлях до більш інтенсивного співробітництва, особлива увага в ній приділяється спільним проектам, які спрямовані на допомогу країнам, що розвиваються. Співробітництво передбачає також регулярний обмін інформацією, щоб визначити додаткові потенційні сфери для співпраці, які є важливими і яким не приділялося раніше достатньої уваги.

Співробітництво у сфері культури між ЄС та ЮНЕСКО ґрунтується на трьох принципах розвитку: національному, регіональному та міжрегіональному. На національному

* аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Яковенко Н.Л.

рівні співробітництво здійснюється на двосторонній основі, підписуються угоди після консультацій між Європейською комісією та залученою до співробітництва країною. ЮНЕСКО приєднується до співробітництва за вимогою країни. На регіональному рівні (згідно з термінологією ЮНЕСКО підрегіональний рівень), до співробітництва долучаються зацікавлені країни, які потребують допомоги у певній сфері, яка охоплює інтереси ЮНЕСКО і Євросоюзу. І на міжрегіональному рівні ЮНЕСКО бере участь на регулярній основі у програмах Єврокомісії.

Існує низка спільних проектів, які здійснюються за фінансової підтримки ЄС, або фінансуються ним частково. Серед них «Telematic», «Denema», створення культурної мережі в країнах Середньої Азії «HeritageNet».

Започаткована міжрегіональна програма в університетах Південного Середземномор'я, в якій беруть участь регіональне представництво ЮНЕСКО у Каїрі та університети з семи держав-членів ЄС. Основна мета програми полягає у посиленні діалогу знань між Півднем і Північчю, посиленні регіональної інтеграції шляхом покращення освіти.

Сьогодні найбільш значна проблема, що стоїть перед ЮНЕСКО, полягає у тому, щоб змусити громадськість зрозуміти, що культурна спадщина також являється фактором розвитку. [4;189]. Питання інтеграції культурного виміру в концепцію гуманітарного розвитку також являється однією з основних цілей культурної політики Європейського Союзу.

Процеси глобалізації світу із єдиними правилами організації охорони унікального національно-культурного розмаїття дозволяють скористуватися правом третього тисячоліття на вільний доступ до об'єктів культурного надбання людства, сприяють розвитку культурного співробітництва.

Дуже важливим є культурне співробітництво Євросоюзу і ЮНЕСКО у сфері збереження європейської культурної спадщини та етнокультурної різноманітності. Комісар Єврокомісії Ян Фігель висловив думку про те, що особливу актуальність набуває питання збереження європейської культурної спадщини і культурних цінностей в умовах міжнародної ситуації, що склалася за останні десятиліття. Починаючи з 60-х рр. XX ст. у багатьох країнах на той час ще ЄЕС, кримінальні замах на історичні, культурні, художні цінності набули безпрецедентного розповсюдження, посідаючи друге місце після контрабанди і продажу наркотиків. В державах-членах ЄС щотижня викрадають 450-500 витворів живопису, мистецтва, предметів, що мають археологічну цінність, шедеврів культури різних епох і народів на суму в декілька мільйонів євро. Наприклад, у Франції з 1954 року безслідно зникли 12 тисяч витворів мистецтва, в Італії – 40 тисяч. Тому питання захисту культурних цінностей та культурної спадщини мають надзвичайно важливий характер.

Сприяння культурному розмаїттю є пріоритетними напрямками діяльності ЮНЕСКО і ЄС у сфері культури. Для того, щоб забезпечити розвиток і підтримку культурного розмаїття, необхідно налагодити діалог між різними культурами.

Приймаючи у 2001 році Всезагальну декларація щодо культурного розмаїття ЮНЕСКО підтвердила свою прихильність до культурного розмаїття – джерелу розвитку, «настільки ж необхідному для людства, як біологічне розмаїття для живої природи»[1].

Важливим кроком до підтримки культурного розмаїття стало створення Глобального альянсу за культурне розмаїття, який відкриває шлях до нових, посиленних форм партнерства між організаціями з метою підтримки розвитку культурної індустрії. Альянс покликаний розвивати нові стратегії й заходи, спрямовані на обмеження комерційного дисбалансу у сфері товарів, які відносяться до культури, одночасно запобігаючи фактам піратства і забезпечуючи міжнародне визнання авторських прав [2].

На сьогоднішній день список всесвітньої спадщини об'єднує біля 700 природних і культурних об'єктів. ЮНЕСКО спільно з Євросоюзом надають допомогу по збереженню

таких унікальних пам'яток культури, як стародавня столиця Камбоджі Ангкор та місто Фес в Марокко. Велике значення мають також не лише матеріальні об'єкти культурної спадщини, але й різні нематеріальні форми, зокрема, фестивалі, пісенна творчість, мови, які сприяють культурному розмаїттю, розвивають творчість та солідарність.[3]

Сприяючи розвитку та встановленню діалогу між культурами та цивілізаціями – одне з ключових завдань діяльності ЮНЕСКО і Європейського Союзу. Так, в Статуті ЮНЕСКО зазначено, що її головна мета полягає у поступовому досягненні шляхом співробітництва народів всього світу у сфері освіти, науки і культури, міжнародного миру і загального добробуту людства. Таким чином, ЮНЕСКО взяла на себе зобов'язання мобілізувати всі необхідні ресурси міжнародного співтовариства для сприяння справжнього діалогу між культурами, релігіями і цивілізаціями. [8].

Проблема культури миру сформувалась у цілісну концепцію наприкінці ХХ століття. Її автор Федеріко Майор - генеральний директор ЮНЕСКО у 1990-ті роки відмічав, що культура миру – це нове бачення світу, відносин між представниками різних спільнот, держав, це повага прав людини, нації, відмова від будь-яких форм насилля, визнання діалогових форм спілкування як найбільш пріоритетних та позитивних між людьми.

Поступово культура миру як загальнолюдська цінність стала набувати більш глибокого морального значення і осмислюватись як нова глобальна етика. І у цьому є велика заслуга діяльності ЮНЕСКО. З 1994 року ЮНЕСКО починає розробляти програму «Культура миру», у 1996-2000 роках реалізовує проект «До культури миру», в рамках якого ставить завдання розробити національні програми культури миру, створити інформаційні бази у різних країнах світу, встановлювати партнерські зв'язки з урядовими та неурядовими організаціями. Завдяки зусиллям ЮНЕСКО, 2000 рік було проголошено ГА ООН роком культури миру, а 2001-2010 роки – Міжнародним десятиліттям культури не насилля і миру в інтересах дітей планети. [6;16].

Проблема культурної різноманітності також є складовою концепції універсальності, яка становить основу діяльності ЮНЕСКО і яка виражає прагнення світової спільноти створити систему міжнародних відносин на принципах глобальної етики, бо саме етика і моральні цінності відіграють важливу роль у міжкультурних обмінах.

Втіленням спільного внеску ЄС і ЮНЕСКО у справу збереження культурного розмаїття, усвідомлення єдності людства і розвитку міжкультурного діалогу стала Конвенція про захист і розвиток розмаїття форм культурного самовираження, яка була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО 20 жовтня 2005 року і набрала чинності 18 березня 2007 року. Європейський Союз став першим, хто ратифікував Конвенцію. На сьогодні її ратифікували 52 держави.

За словами Генерального директора ЮНЕСКО Койїтіро Мацууру «ЄС зміг приєднатися до Конвенції за допомогою ст. 27 її тексту, яка передбачає можливість «приєднання до Конвенції будь-якої організації регіональної економічної інтеграції». 18 грудня 2006 року Європейський Союз ратифікував Конвенцію і вона була визнана важливим інструментом для підтримки культурного розмаїття. [5]

Приєднання ЄС до Конвенції дає змогу посилити забезпечення захисту і заохочення культурного розмаїття, об'єднати зусилля у відповідь на виклики культурної вразливості і незахищеності, підносячи культуру, таким чином, на більш високий щабель.

Завдяки прийняттю Конвенції про захист і розвиток розмаїття форм культурного самовираження, ЮНЕСКО володіє на сьогодні цілим всебічним комплексом документів, які встановлюють низку стандартів у сфері культури, включаючи сім конвенцій, спрямованих на охорону культурного розмаїття в усіх його проявах, а перш за все двох головних стовпів культури: спадщини – матеріальної і нематеріальної, включаючи традиційні форми культурного самовираження, а також сучасного творчого процесу. Три конвенції – Кон-

венція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року; Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року; а також Конвенція 2005 року про захист і розвиток розмаїття форм культурного самовираження – забезпечують створення особливо сприятливих рамок для діяльності по захисту культурної спадщини.

За допомогою консолідації спільних зусиль ЄС та ЮНЕСКО зростає значення і роль культури як важливого фактору у процесі розвитку, інтенсифікується мобільність громадськості у сфері підтримки культурного розмаїття і спадщини, створюється інноваційна платформа для міжкультурного розвитку та діалогу, а також для міжнародного культурного співробітництва в цілому.

Отже, ратифікація Євросоюзом Конвенції про захист і розвиток розмаїття форм культурного самовираження, особливо у такому безпрецедентно швидкому темпі, адже ніяка інша конвенція ЮНЕСКО з питань культури не приймалась ще такою великою кількістю країн за досить короткий відрізок часу, дає право стверджувати, що ця Конвенція - перший у своєму роді міжнародний документ, який уособлює собою консенсус міжнародної спільноти з проблем культурного розмаїття.

Таким чином, збереження культур є завданням складним та відповідальним, воно потребує бажання кожної держави донести світові гордість за свої цінності та готовність сприймати відмінності інших народів, збагачуючи власний всесвіт. Ступінь політичного впливу ЮНЕСКО зумовлюється її можливостями сприяти багатосторонньому діалогу між цивілізаціями, здатністю відобразити і врахувати розмаїття соціально-культурних, моральних та світоглядних традицій міжнародної спільноти, виступати як універсальний міжнародний інтелектуальний центр для формування ідеології глобального суспільства. Стратегічною метою Європейського Союзу та ЮНЕСКО є прискорений розвиток єдиного європейського суспільства за умови збереження багатокультурності і національної самобутності. Адже тільки культурне розмаїття здатне зробити об'єднану Європу процвітаючою і сильною, дати імпульси для подальшого розвитку, а уніфікація культур призводить до застою, до занепаду європейської цивілізації.

Література

1. Всезагальна декларація щодо культурного розмаїття ЮНЕСКО <http://www.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>
2. Глобальний Альянс за культурне розмаїття // http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=24468&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
3. Європейська Комісія
http://ec.europa.eu/delegations/delpar/en/eu_unesco/eu_unesco_general.html
4. Каткова Т. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти – Харків- 2007. - С. 237
5. Конвенція ЮНЕСКО про захист і розвиток розмаїття форм культурного самовираження//http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=11281&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
6. Терпимість: преддверие мира// ЮНЕСКО, 1994 – С. 16
7. Фабрицио К. Похвала розмаїттю // Кур'єр ЮНЕСКО – 1997 – С. 7
8. Dialogue among Civilizations. The Regional Forum on Dialogue among Civilizations in Ohrid (29 and 30 August, 2003). – Paris: Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2004 – P. 224

Черінько І.П.*

ДВОСТОРОННІЙ ДІАЛОГ УКРАЇНИ З ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Вступ. Проблематика українсько-британських відносин видається сьогодні до великої міри актуальною. В контексті євроатлантичних аспірацій нашої держави є доволі важливим вивчення діалогу України з ядерною державою, що є постійним членом Ради Безпеки ООН, має потужну економіку й досконалу дипломатичну службу.

Постановка проблеми. Серед вітчизняних науковців проблематику українсько-британської співпраці ґрунтовно вивчали В.Крушинський, Н.Яковенко, М.Білоусов, А.Грубінко, О.Гончаров, В.Майко, П.Сардачук, О.Сагайдак, П.Ігнат'єв – видатні науковці й практики дипломатичної роботи. Натомість беззаперечним є той факт, що дана царина вимагає подальшої наукової розробки.

Виклад основного матеріалу. Про Україну, як соціально-політичну реальність Велика Британія знала багато віків, але повною мірою налагодження двосторонніх відносин між двома державами стало можливим лише зі здобуттям Україною її державної незалежності[1].

Український професор В.Крушинський зазначає, що здобувши незалежність, Україна взяла курс на «повернення в Європу» і саме європейське питання одразу посіло ключове місце в українсько-британських відносинах, ставши предметом постійних взаємних консультацій. Як відомо, Велика Британія є прихильником розширення Європейського Союзу, оскільки залучення нових членів до ЄС призводить до децентралізації даної організації, що є вкрай вигідним для Великої Британії, яка завжди виступала проти федералістських тенденцій в Європейському Союзі. Заяви з британської сторони про те, що Сполучене Королівство високо цінує прагнення України приєднатися до Європейського Союзу можна почути доволі часто[2].

В лютому 1993 року Президент України Леонід Кравчук разом з чисельною представницькою делегацією відвідав Велику Британію, підписавши основоположні договори українсько-британської співпраці.

У грудні 1995 року Президент України Леонід Кучма відвідав Велику Британію, результатом його візиту було підписання Українсько-Британської декларації, британська сторона підкреслила, що підтримує прагнення України наблизитися до ЄС, і, можливо, приєднатися до нього.

Центральне місце у співпраці України з Британією належить торгівлі. Велика Британія завжди була одним з провідних торговельних партнерів України в Європейському Союзі. Основними статтями українського експорту до Британії є тканини та текстильні вироби, метали та металевий брухт, хімікати. Імпортує Україна у Сполученого Королівства промислове обладнання, ефірні масла, косметику, ліки [3]. Військова сфера також посідає чільне місце у двосторонніх відносинах.

В середині жовтня 2005 року Президент України Віктор Ющенко відвідав Велику Британію з робочим візитом, що видався доволі продуктивним. Зокрема 17 жовтня Віктору

* аспірант кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Матвієнко В.М.

Ющенко було вручено нагороду британської організації «Чаттем – Хауз». Віктор Ющенко підкреслив, що «сміливість і достоїнство всієї української нації заслуговують такої нагороди». Він також нагадав присутнім, що географічно Україна є серцем Європи, а Європа не може жити без серця[4].

Висновки. Оцінки сучасного стану українсько-британської співпраці є на сьогодні доволі неоднозначними. В цілому ж, співробітництво України з Британією є взаємовигідним, і є всі підстави для того, щоб вірити у його успішний розвиток.

Література

1. Черінько Ігор. Українсько – британські відносини: сучасний стан, проблеми, перспективи // Студентська координата. К.: Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, № 4 (березень 2005 року). С. 4 – 5.
2. Крушинський В.Ю. Британсько – українські відносини з питань євроінтеграції // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 57. Частина I (у двох частинах). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2005. – 220 с. С. 109.
3. Майко В.А. Без істотних проривів. Українсько – британські торговельно – економічні відносини за сучасних умов // Політика і час. № 11 – 12. – К.: «Преса України», 1998. – с. 17.
4. Виктору Андреевичу подарили стеклянный кирпич // Комсомольская правда, 19 октября 2005.

Небрат С.*

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

Питання права нації на самовизначення останнім часом часто стає предметом міжнародних дискусій. Розпад біполярної системи, розвал Радянського Союзу та блоку країн Варшавського договору - все це створило низку передумов для появи нових незалежних держав створених на національній основі.

В цій роботі ми будемо використовувати наступні категорії: право народу на самовизначення, народ, нація.

Право народу на самовизначення — право народу вільно встановлювати свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, у т.ч. право на самостійність у досягненні державності й незалежне державне існування, яке має поважитись усіма країнами [5,с.158].

Народ — це населення певної території в його політичному та соціально-економічному вимірі, що відображає однорідність та єдність осіб [5,с.157].

Не дивлячись на те, що право нації на самовизначення отримало широке використання в 90-х роках, його еволюцію можна прослідити щонайменше починаючи від кінця I світової війни в нормативно-правових актах. Якщо говорити про політичну думку, то в цьому випадку, історія сягає навіть часів Французької революції. Проаналізуємо історію появи вищезазваного феномену.

Як вже було зазначено вище, вперше ідея права нації на самовизначення з'явилась за часів Просвітництва. Звичайно, що не можна казати ні про використання терміну «право нації на самовизначення», ні про його сучасне значення. Проте, саме в цей період розпочався перехід від абсолютизму, в якому держава ототожнювалась з монархом, чи правлячою верхівкою, до демократичних цінностей, головною з яких є положення про те, що саме народ є джерелом влади. Ця ідея була покладена в основу Великої французької революції. В першій французькій конституції, що була прийнята 3 вересня 1791 року зазначалось, що «джерелом суверенітету є нація». Це стало вихідним положенням в еволюції права нації на самовизначення.

В 90-х роках XVIII століття право нації на самовизначення тлумачилось як право окремих територій вирішувати у складі якої держави їм перебувати.

В подальшому, право нації на самовизначення не виходило за межі проведення плебісцитів для вирішення статусу тих чи інших земель. Так, в результаті «народного волевиявлення» відбулось приєднання до Франції територій Ніцци та Савої в 1860р., Іонічних островів до Греції в 1862р..

Починаючи з XX ст. право нації на самовизначення все частіше стало використовуватись в своєму сучасному вигляді, тобто як право нації відокремитись від держави, у складі якої вона перебуває, та створити на території, на якій вона проживає, окрему незалежну державу. Таким чином, можна стверджувати про еволюцію значення поняття права нації на самовизначення.

* студент 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Ковтун О.Ю.

Одним з головних лобістів права нації на самовизначення в післявоєнний період став президент США Вудро Вільсон. 27 травня 1916 р. в своєму зверненні до Ліги з підтримки миру він сказав: «Ми віримо в наступні фундаментальні положення: насамперед, в те, що кожен народ має право обирати під чийм суверенітетом він хоче жити» [4,с.36]. Таким чином, в цій промові він розкрив питання «внутрішнього самовизначення», тобто питання переходу територій від однієї держави до іншої без створення відповідного суб'єкта міжнародних відносин. Надалі він розвинув цю ідею, сформулювавши принцип «зовнішнього самовизначення», згідно якого нація мала можливість відокремитись від держави в якій вона перебувала та створити нову, таким чином вже створювався новий суб'єкт міжнародних відносин.

Важливою віхою в еволюції права нації на самовизначення стало оголошення так званих «14 пунктів Вудро Вільсона», в яких у 5, 11 та 13 пунктах зачіпалось питання права нації на самовизначення.

Загалом, головним успіхами післявоєнного періоду були наступні: по-перше, на високому рівні було вперше розглянуто проблему права на самовизначення нації; по-друге, вперше в історії людства було створено держави, поміж них королівства Польське та Сербське, базуючись на принципі нації на самовизначення.

Міжвоєнний період не характеризувався значним прогресом в питанні права нації на самовизначення

Кінець Світової війни та створення нової системи міжнародних відносин, стали знаковими для еволюції права нації на самовизначення, оскільки саме з 40-х рр. ХХ ст. розпочалась хвиля деколонізації, яка проводилась на основі права нації на самовизначення.

Процес деколонізації можна умовно поділити на три етапи:

- Перший, починаючи від 1945р. до середини 50-х років.
- Другий, з середини 50-х років до середини 60-х років.
- Третій, з 1975р. до 1990років[2,с.222].

Особливістю застосування права нації на самовизначення на цьому етапі еволюції права нації на самовизначення було те, що воно застосувалось лише до колоній. Причому в більшості випадків новоутворені держави зберігали кордони, встановлені метрополіями. Тобто про відновлення держав, що існували на цих територіях в доколоніальний період, мови не йшлося. Порівняно нечисельними були випадки коли приймалось рішення щодо розділу колоній на декілька незалежних держав. Одним з таких нечисельних випадків розділу колишніх колоній на дві держави стала Індія та Пакистан.

Як вже було зазначено вище, період деколонізації закінчився в 1990р. з набуттям Намібії незалежності. Саме цю дату ми можемо взяти за початок кардинально нового етапу розвитку права націй на самовизначення, який розпочався з розпаду Радянського союзу та набуттям низкою країн Центральної та Східної Європи незалежності. Власне в чому полягає принципова різниця між попереднім етапом (деколонізація) та сучасним. Головна відмінність полягає в тому, що якщо за періоду деколонізації, право нації на самовизначення застосовувалось виключно до територій, які перебували в колоніальній залежності (це неодноразово підкреслювалось в низці резолюцій ООН, наприклад, резолюція 2625 (XXV) і т.д.), то починаючи з 90-х років ХХ століття право націй на самовизначення почало використовуватись і по відношенню до націй, які входили до складу суверенних держав та прагнули незалежності.

Звичайно, такий стан речей створював загрозу для територіальної цілісності багатьох держав, які все частіше почали згадувати про принцип територіальної цілісності, який вже на той час був закріплений в численних двосторонніх договорах та міжнародних нормативно-правових актах. Проте, розвал СРСР, розпад Чехословаччини та Югославії стали

практичними доказами існування права нації на самовизначення в сучасній системі міжнародних відносин.

Література

1. Бирюков П.Н. Международное право.—М.: Юристъ, 1998.—460с.
2. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки): Підручник / В.А. Манжол, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін.—К.:Либідь, 2003.—560с.
3. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): Підручник/ Л.Ф. Гайдуков, В.Г.Кремень, Л.В. Губерський та ін.. К.: Либідь, 2001.—624с.
4. Старовойтова Г.В. Национальное самоопределение: подходы и изучение случаев. — М., 1999.—127с.
5. Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин / Л.В. Губерський (голова ред.кол.) — К. : Знання України, 2004. Т. 2 : А - Л. — 760с.

Радлінська О.*

СУЧАСНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В наш час політична та економічна взаємозалежність держав, глобалізаційні процеси у світі впливають на інтереси одразу кількох відносно незалежних учасників міжнародних зносин, змінюють їх формат та впливають на розвиток дипломатії на сучасній стадії. Якщо до Першої світової війни дипломатична діяльність здійснювалася головним чином на двосторонній основі шляхом обміну посольськими місіями, то на даний час дипломатія значною мірою носить багатосторонній характер. Тому можна виділити один із нових основних напрямів – багатостороння дипломатія. У другій половині ХХ ст. форми багатосторонньої дипломатії набули широкої різноманітності: від міжнародних універсальних (ООН) та регіональних (ЄС, ОБСЄ, ЛАД) організацій до конференцій, місій, зустрічей на високому та вищому рівні, де вирішується широкий спектр питань.

Новим видом ведення зовнішньополітичної діяльності в сучасних умовах стала дипломатія, яка здійснюється на високому та найвищому рівнях. Яскравим прикладом цього є врегулювання загострення грузинсько-південноосетинського та грузинсько-абхазького конфліктів шляхом негайного проведення двосторонніх переговорів на найвищому рівні та затвердження президентами Російської Федерації, Грузії та Франції так званого Плану «Медведева–Саркозі» влітку 2008 року.

Водночас, дипломатія на високому та найвищому рівнях має й свої недоліки. Передовсім, масштаб прийнятих рішень різко підвищує рівень відповідальності за них, а також ціну можливої помилки. Іншим обмежувальним моментом вказаного виду дипломатії є те, що вона значною мірою обумовлена особистими симпатіями та антипатіями, які впливають на прийняття зовнішньополітичних рішень. Насамкінець, необхідно враховувати й те, що дипломатія на високому та найвищому рівні може бути ефективною лише тоді, коли вона добре підготовлена. В іншому випадку учасники таких зустрічей можуть опинитися під тиском суспільства, яке очікує швидкого вирішення проблеми, та будуть змушені піти на невинуваті кроки.

Швидкозмінне обличчя міжнародних відносин вимагає від дипломатії активності та ініціативності. В іншому випадку, сприятливі умови для впливу на міжнародне середовище можуть бути втраченими.

Урегулювання міжнародних конфліктів і кризових ситуацій – одне з найбільш актуальних завдань сучасної дипломатії. У зв'язку з цим з'являється новий вид дипломатії – «кризова дипломатія», який означає діяльність, спрямовану на зменшення рівня напруги за умов кризи чи конфлікту. Також, превентивна дипломатія все більше використовується в міжнародних відносинах.

Також змінилась інформаційно-комунікативна функція дипломатії. Якщо в час зародження дипломатичної практики основний акцент робився на оману, то зараз головне – це довіра та надання об'єктивної інформації для подальшої співпраці, адже інакше весь світ може опинитись під загрозою.

* студентка 4 курсу відділення «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Шинкаренко Т.І.

Ще однією особливістю розвитку світу, яка кардинальним чином вплинула на дипломатію, є демократизація міжнародних відносин та активний вихід на світову арену недержавних учасників. Різноманітність акторів міжнародних відносин значно розширює систему дипломатичних переговорів, проведення самітів та конференцій.

Однак, у другій половині ХХ ст. на міжнародну арену стали виходити не державні структури, а різного роду рухи – етнічні, релігійні тощо та суспільні організації і експертні кола, які зайнялися традиційними дипломатичними проблемами – пошуком згоди в конфліктних ситуаціях, наданням посередницьких послуг тощо, внаслідок чого став формуватися так званий «другий напрям дипломатії» (Track Two Diplomacy), відмінний від її «першого напрямку» – офіційної дипломатії. Представниками другого напрямку, головним чином, є дослідники, журналісти, дипломати у відставці. Найактивніший розвиток вказаний напрям отримав у США, хоча останнім часом й більшість європейських держав, зокрема, Швеція, Норвегія, Франція, приділяють його розвитку доволі значну увагу. Також, виділяються три основні взаємопов'язані сфери діяльності в рамках «другого напрямку дипломатії»: перша сфера орієнтована на проведення неофіційних зустрічей (workshops) між представниками конфліктуючих сторін; друга – на здійснення впливу на громадську думку для того, щоб на рівні суспільної свідомості змінити образи конфліктуючих сторін; третя – на спільний економічний розвиток. Представники «другого напрямку дипломатії» підкреслюють, що на відміну від офіційної дипломатії тут виключається можливість застосування заходів впливу та директивних заходів, зокрема, й санкцій чи застосування інших заходів тиску.

Спочатку були спроби протиставити вказані два напрями дипломатії, однак потім дедалі частіше стали приходити до висновку, що вони не виключають, а взаємодоповнюють один одного. У зв'язку з вищевикладеним було виділено й третій напрям – багатоканальну дипломатію (Multi-Track Diplomacy). Однак у цілому проблема того, як має взаємодіяти офіційна та неофіційна дипломатії, та чи повинні вони взагалі взаємодіяти, залишається до останнього часу за рамками серйозного концептуального аналізу сучасної науки. Дослідження у вказаній сфері тільки розпочинаються.

Динаміка світового життя та вплив різноманітних глобалізаційних процесів значно змінив бачення дипломатії. Тепер спектр її діяльності значно розширився. Глобалізація не стільки знищує незалежні держави, скільки їх мультиплікує. Держава поступово втрачає монополію на владну функцію у зв'язку з виникненням та активним розвитком інших впливових інститутів, тих самих транснаціональних компаній та недержавних організацій. Якщо не юридично, то де-факто відбувається ерозія внутрішнього суверенітету окремих держав, що стало передумовою виникнення розмов про поствестфальський світ. Глобалізація сприяє знищенню граней між внутрішньою та зовнішньою політикою держав та змінює зміст політики безпеки. Енергетична, науково-технічна, транспортна, соціальна, екологічна політики дедалі більше інтернаціоналізуються. Міністерство закордонних справ уже не користується монополією на ведення власної зовнішньої політики. Це вже функція всіх без винятку міністерств. Глобалізація помітно ускладнює та змінює сутність ведення зовнішньої політики. Порівняно з минулими часами, коли світовий правопорядок визначався максимум двома десятками держав, на даний час потрібно співпрацювати з набагато більшою кількістю суб'єктів міжнародного права, кожен із яких претендує на хоча б формальну рівноправність. До діяльності власне держав додаються можливості кількох сотень міжнародних організацій, інститутів, режимів, а також тисяч приватних, суспільних гравців різного профілю та відтінків.

Якщо ж вести розмову про дипломатію в цілому, то в ній, у зв'язку з ускладненням світового розвитку, швидкою його зміною, прогресом засобів комунікації тощо, дедалі на-

гальнішою стає аналітична робота. Тому й при підготовці дипломатичних кадрів вказаному напрямку має приділятися особлива увага.

Тим не менш слід зазначити, що значення дипломатії, поза будь-якими сумнівами, зростає. Це обумовлено, передовсім, тим, що силові вирішення міжнародних проблем, попри активізацію їх використання останнім часом, стають дедалі небезпечнішими. Крім цього, перебудова міжнародних відносин, пов'язана з процесами глобалізації, виходом на світову арену недержавних учасників, ставить перед дипломатією завдання активного залучення до процесу створення нового світового порядку. Таким чином, можливо безапеляційно стверджувати, що саме дипломати у наш час глобалізаційних перетворень мають стати безпосередніми менеджерами вказаних процесів.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Криштопа О.М.*

ДІЯ НОТАРІУСА ЩОДО ПЕРЕВІРКИ ДІЄЗДАТНОСТІ ТА ПРАВОЗДАТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ З ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІСПАНІЇ

Дія нотаріуса щодо перевірки дієздатності та правоздатності юридичних та фізичних осіб є важливою та невід'ємною частиною нотаріального провадження. Оскільки в рамках сучасних міграційних процесів виникають випадки, коли особа вчиняє правочини на території різних країн, варто провести порівняльний аналіз принаймні на прикладі двох країн. Для такого прикладу візьмемо Україну та Іспанію.

Згідно з Законом України «Про нотаріат» при посвідченні угод з'ясовується дієздатність громадян, перевіряється правоздатність юридичних осіб, які беруть участь в угодах. У разі укладення угоди представником, перевіряються його повноваження (ст. 44).

Так, правоздатність згідно з ст. 25 ЦК - це здатність мати цивільні права та обов'язки. Для того, щоб особа могла реалізовувати свої права та обов'язки, вона повинна розуміти значення своїх дій та керувати ними. Юридичні особи, як і фізичні особи, мають правоздатність та дієздатність. Згідно зі ст. 91 ЦК правоздатність юридичних осіб має такий само обсяг, як і правоздатність фізичних осіб, за певними виключеннями (до складу правоздатності юридичних осіб не може входити можливість мати ті права, як належать лише людині), але у юридичної особи правоздатність та дієздатність виникають одночасно з моменту її створення. Припинення відбувається також одночасно з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Отже, в цій статті врегульовуються два варіанти поведінки нотаріуса при посвідченні правочинів:

1) якщо правочин вчиняється безпосередньо особами (фізичними та/або юридичними);

2) якщо правочин вчиняється особами через представника. Стосовно цього можна зазначити наступне: так, ст. 44 - визначення обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб, перевірка цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб, перевірка повноважень представника фізичної або юридичної особи. Встановлення намірів сторін вчиняти правочин.

Визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється за паспортом або іншими документами, передбаченими ст. 43 цього Закону (крім посвідчення водія, особи моряка, інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, виданого за місцем роботи фізичної особи), які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. У разі потреби нотаріусу надається довідка про те, що особа не страждає на психічний розлад, який може вплинути на здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

* аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Фурса С.Я.

У разі наявності сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, нотаріус зобов'язаний звернутися до органу опіки та піклування за місцем проживання відповідної фізичної особи для встановлення факту відсутності опіки або піклування над такою фізичною особою.

При перевірці цивільної правоздатності та дієздатності юридичної особи нотаріус зобов'язаний ознайомитися з установчими документами, свідоцтвом про державну реєстрацію, витягом з єдиного державного реєстру юридичних та фізичних осіб - підприємців юридичної особи і перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу цивільної правоздатності та дієздатності.

У разі наявності у нотаріуса сумнівів щодо поданих документів він може витребувати від цієї юридичної особи, державного реєстратора, органів державної податкової служби, інших органів, установ та фізичних осіб додаткові відомості або документи.

Що стосується законодавства Іспанії, то я б хотіла зазначити щодо фізичної особи іноземця. Один з ключових моментів, що є основою безпеки в нотаріальній системі, це - встановлення даних про фізичну особу іноземця, яка вчиняє нотаріальну дію, тобто, потрібно враховувати дві умови: встановлення особи та її дієздатність.

Отже, підтвердження особи, під яким розуміють юридичну ефективність, коли закон передбачає нотаріальне втручання, тобто встановлення осіб не може зазнавати жодного інакшого тлумачення або обмежень через національність осіб.

Для того щоб запобігти непорозумінням в цій галузі, закон про нотаріат містить серію норм, які спрямовані на врегулювання ідентифікації фізичних та юридичних осіб іноземців, таких як встановлення національності. Вже ця умова має велике значення в момент визначення закону до цих застосованих актів і угод.

Потрібно враховувати, крім того, що з моменту входження Іспанії в ЄС як повноправного члена з 1 січня 1986, на відмінно, що традиційно передбачає закон між громадянином і іноземцем потрібно виділити для встановлення 3-х категорій:

Громадянин Іспанії

Громадянин ЄС

Іноземець (не громадянин ЄС)

В крайньому випадку, умова чи є особа резидентом, чи нерезидентом також може мати важливе юридичне значення в момент вчинення нотаріальної дії.

Нотаріус встановлює дієздатність фізичних осіб іноземців за обставиною, що буде вказуватися в документах згідно з нормами (стаття 168 Нотаріальної інструкції):

а) Нотаріус може з'ясувати (встановити) дієздатність особи, яка вчиняє нотаріальну дію, якщо вона йому була відома.

б) Якщо нотаріусу це не було відомо, то дієздатність особи встановлюється свідоцтвом Генерального консула, чи, за відсутності його, дипломатичного співробітника країни в Іспанії.

в) Коли виникають наступні обставини, які передбачені п.8 ст.10 Цивільного кодексу, дієздатність іноземців встановлюється нотаріусом згідно з законом Іспанії.

Ст.10 встановлює, що якщо особа є недієздатною за своїм законодавством, але причина (умова) недієздатності не визнана в Іспанському законодавстві, то особа вважається дієздатною на території Іспанії.

Досліджуючи питання щодо юридичних осіб-іноземців, то слід розглядати конкретний випадок, згідно з національним законодавством юридичної особи ст.156 та 159 Нотаріальної інструкції.

Але в будь-якому випадку, нотаріус зобов'язаний витребувати:

- Назву юридичної особи;

- Дату створення. чи об'єднання юридичної особи;

- Юридичну адресу;
- Номер чи код ідентифікаційного запису чи запис у відповідному Реєстрі (ідентифікаційний код (податковий)).

Таким чином, можна казати про те, що в за законодавствами України та Іспанії в сфері нотаріату наявні певні суперечності, та для того, щоб їх позбутися, необхідно приймати у цій сфері додаткові двосторонні угоди, які мають за свою мету вирішення таких міжзаконодавчих непорозумінь.

Література

1. Decreto de 2 junio de 1944. Aprueba el Reglamento de la Organizacion y Regimen del Notariado, BOE
2. Ley del Notariado, de 28 de mayo de 1862. BOE, de 29 mayo 1862
3. Н А К А З 03.03.2004 N 20/5, Зареєстровано в Мін'юсті 3 березня 2004р.
4. Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України за N 283/8882.

Льовін А.*

ОПОСЕРЕДКОВАНА ПРАВОВА НОРМАТИВНІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ АТОМНОМУ ПРАВІ

На думку авторів відомої колективної статті, «міжнародному правовому порядку для ядерної енергії характерна суміш юридично обов'язкових норм і рекомендаційних стандартів і правил... Не слід перейматися тим, що багато правил усе ще необов'язкові. Багато держав прийняли такі стандарти за основу їхнього національного законодавства. Цим вони по суті добровільно зобов'язалися дотримуватися міжнародних норм, що їх офіційно розглядають як рекомендації, позаяк вірять, що вчинити так - у їхніх найліпших інтересах» [1, с. 25].

У цьому зв'язку слід відзначити явище, що можемо умовно назвати «**опосередкованою правовою нормативністю**», тобто надання юридично-обов'язкової сили неправовим документам (стандартам, рекомендаціям) шляхом посилання на них у міжнародних договорах.

Це явище особливо притаманне міжнародному атомному праву.

Найчастіше до нього вдаються у високотехнічних сферах, де найчастіше відбувається перегляд стандартів, насамперед у сфері фізичного захисту ядерного матеріалу. Посилання на рекомендаційний документ МАГАТЕ «Фізичний захист ядерних матеріалів» [2] міститься у низці договорів за участі України, зокрема в Угоді про співробітництво між Україною та Сполученими Штатами Америки стосовно мирного використання ядерної енергії від 6 травня 1998 року, Угоді між Кабінетом Міністрів України та Урядом Французької Республіки про співробітництво в сфері мирного використання ядерної енергії від 3 вересня 1998 року, Угоді між Урядом Республіки Казахстан, Урядом Російської Федерації та Кабінетом Міністрів України про сприяння в розвитку й діяльності закритого акціонерного товариства «Спільне українсько-казахстансько-російське підприємство з виробництва ядерного палива» від 13 травня 2003 року, Угоді між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з атомної енергії про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії від 28 квітня 2005 року. Таке ж відомо й іноземній практиці (частина друга статті VIII Угоди між урядом Австралії та Урядом КНР про передачу ядерного матеріалу від 3 квітня 2006 року).

Цей прийом притаманний також сфері регулювання ядерного експорту. У пункті 1 статті 5 Угоди про основні принципи співробітництва в галузі мирного використання атомної енергії, підписаною Державами СНД в Мінську від 26 червня 1992 року передбачено: «У своїй експортній практиці Сторони керуватимуться Керівними принципами для ядерного експорту, наведеними в документі МАГАТЕ INFCIRC/254». Зазначені Керівні принципи [3], прийняті Групою ядерних постачальників, мають виключно політичний характер.

«Легалізація» юридично необов'язкових документів може здійснюватися в різні способи з різними міжнародно-правовими наслідками: від простого врахування до беззастережного застосування.

* аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

Головною метою такої юридичної техніки є уможливити гнучку зміну правил, яким властиво найчастіше переглядатися, без потреби так само часто вносити зміни до основних юридично обов'язкових документів.

Література

1. ElBaradei M., Nwogugu E., Rames J. International law and nuclear energy: Overview of the legal framework / M. ElBaradei, E. Nwogugu, J. Rames // IAEA Bulletin. — 1995. — Vol. 37, iss. 3. — P. 16-25.
2. INFCIRC/225/Rev. 4 (Corrected).
3. INFCIRC/254.

Сліпченко А.*

ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ANS ВІД РЕГУЛЯТИВНОГО НАГЛЯДУ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТІВ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО НЕБА

Автономність постачальника аеронавігаційних послуг та його відокремлення від функцій регуляторного нагляду є нормативними вимогами Рамкового регулятивного пакету щодо створення Єдиного європейського неба, в матеріалах керівництв ІКАО. Відокремлення надання ANS від функцій регуляторного нагляду підвищує ефективність ОрПР та сприяє підвищенню довіри суспільства до постачальників і послуг, які він надає. Відокремлення надання послуг від регулювання відповідає принципам якісного управління; функція регуляторного нагляду має розглядатися як незалежна та прозора.

Головна мета аеронавігаційних послуг полягає в гарантуванні безпечного ешелонування повітряних суден як в повітрі, так і на землі, а також в забезпеченні необхідної пропускної здатності безпечним, ефективним та екологічно відповідальним чином.

Загальновизнаним є те, що надання послуг та здійснення регулюючих функцій несумісне з принципами якісного управління. В деяких країнах такий поділ є вимогою законодавства. Рамковий регулятивний пакет щодо створення Єдиного європейського неба робить відокремлення регулюючих функцій від надання послуг юридично обов'язковим, а національний наглядовий орган має здійснювати свої повноваження неупереджено та прозоро [1].

Політичне втручання в процес надання аеронавігаційних послуг має тенденцію до зростання операційних витрат та призводить до недостатнього фінансування збільшення пропускної здатності, а також сприяє ухваленню рішень, що мають на меті скоріше політичні інтереси, а не нагальні інтереси системи і замовників, яких вона обслуговує. Тобто, політичне втручання призводить до неоптимального функціонування системи.

Також необхідно відокремлювати надання аеронавігаційних послуг від регулюючої функції, що здійснює нагляд за власне процесом надання послуг. Для забезпечення ефективності та збереження довіри пасажирів регулюючий процес в області АТМ має бути незалежним і прозорим, та сприйматися таким внаслідок відокремлення регулюючої функції від регулюючої організації. Занадто тісні відношення між постачальником і регулюючою функцією може призвести до конфлікту інтересів, а також може підірвати довіру до системи.

Така політика має не лише регіональний характер, але рекомендована для країн-членів Міжнародної організації цивільної авіації. ІКАО протягом певного часу рекомендувала державам утворювати незалежні компанії для надання аеронавігаційних послуг [2]. Таким чином, передаючи менеджменту повноваження на прийняття незалежних рішень

* аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:: проф. Мицик В.В.

з питань в рамках його компетенції та контроль в повному обсязі над доходом, отриманим від здійснення господарської діяльності.

В своєму Керівництві з нагляду в області безпеки ІКАО рекомендує, щоб «в тих випадках, коли держава є одночасно і регулюючим органом і постачальником аеронавігаційних послуг, ... вимог Конвенції дотримуватися, а суспільні інтереси найкращим чином задовольнялись шляхом чіткого розмежування повноважень та відповідальності між державною компанією, що надає послуги, і державним регулюючим органом» [3].

В цьому ж документі далі зазначається, що «коли держава буде вважати за необхідне відокремити функції надання послуг шляхом утворення комерційної компанії поза рамками державного органу з питань цивільної авіації... має бути визначено чітке розмежування обов'язків між регулюючими функціями та функціями надання послуг. Регулюючі функції та функції забезпечення безпеки лишаються в сфері відповідальності держави» [4].

Враховуючи зростаючий ступінь автономності, комерціалізації та корпоратизації аеронавігаційних послуг може виникнути необхідність в економічному нагляді, лишаючи за державою право визначення характеру, обсягів та ступеню необхідності такого нагляду [5].

Висновки

1. Автономність постачальників аеронавігаційних послуг та її виокремлення від функцій регулюючого нагляду закріплені в Рамковому регулятивному пакеті щодо створення Єдиного європейського неба, в матеріалах керівництв ІКАО. Факти свідчать про те, що надання постачальником аеронавігаційних послуг більшої фінансової і операційної автономії сприяє застосуванню бізнес-підходів до надання послуг і поліпшенню якості обслуговування.

2. Відокремлення надання АНС від функцій регуляторного нагляду підвищує ефективність ОрПР та сприяє зростанню суспільної довіри до постачальника та послуг, які він надає. Відокремлення надання послуг від регулювання відповідає принципам якісного управління; функція регуляторного нагляду повинна розглядатися як незалежна та прозора.

3. Принцип автономності постачальників аеронавігаційних послуг та їх відокремлення від функцій регуляторного нагляду має значення для стратегічних цілей створення Єдиного європейського неба, а також в області забезпечення безпеки та ефективності, що, в свою чергу, вимагає задіяння державами необхідних заходів щодо впровадження цього принципу.

Література

1. Regulation (EC) №549/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004, Article 4.
2. ICAO Policies on Charges for Airports and Air Navigation Services, Doc 9082, para. 11.
3. Safety Oversight Manual, Doc 9734, para. 2.4.9.
4. Safety Oversight Manual, Doc 9734, para. 3.2.6.
5. Manual on Air Navigation Services Economics, Doc 9161/4, para. 2.22.

Кориневич А.*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ ПОСТІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВ НАД СВОЇМИ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Важливою концепцією у дослідженні міжнародного енергетичного права є концепція еволюції принципу постійного суверенітету над природними ресурсами.

Як зазначає нідерландський дослідник Ніко Шрайвер, в останні роки принципи державного суверенітету в цілому і постійного суверенітету над природними ресурсами зіштовхнулися з новими економічними і політичними реаліями, які впливають на їх застосування і тлумачення у сучасному міжнародному праві. Серед таких реалій можна виокремити:

1. Сучасні зміни концепції державного суверенітету;
2. Економічні тенденції, що послаблюють постійний суверенітет над природними ресурсами;
3. Зміна підходу до використання природних ресурсів.

У своїй праці «Суверенітет над природними ресурсами: баланс прав і обов'язків» Ніко Шрайвер зазначає, що на тлумачення принципу постійного суверенітету держави над природними ресурсами значний вплив мав швидкий розвиток міжнародного екологічного права. Наразі цей принцип більше не є просто джерелом свободи визначення кожною державою всіх питань, пов'язаних з її природними ресурсами. Наразі цей принцип є джерелом відповідних зобов'язань держави щодо використання цих ресурсів. Це найкраще видно на прикладі Стокгольмської декларації і Всесвітньої хартії природи. Також такі зобов'язання держави, що володіє природними ресурсами випливають із принципу звичаєвого міжнародного права *sic utere tuo ut alienum non laedas*, засад міжнародно-правової відповідальності держав і положень обов'язкових міжнародно-правових документів. Дві універсальні конвенції, відкриті для підписання у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., - Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату і Конвенція з біологічної різноманітності, - можуть у майбутньому мати значний вплив на управління природними ресурсами і на принцип постійного суверенітету над природними ресурсами. Наприклад, Конвенція з біологічної різноманітності передбачає, що біологічні ресурси, що знаходяться під юрисдикцією держави, підлягають постійному суверенітету цієї держави.

Декларація Ріо у принципі 27 і «Порядок денний на XXI століття» закликають до подальшого розвитку міжнародного права сталого розвитку. Нове міжнародне право сталого розвитку складатиметься не лише з норм міжнародного екологічного права, а й з норм міжнародного права розвитку. Як передбачено у главі 39 «Порядку денного на XXI століття», подальший розвиток міжнародного права сталого розвитку повинен приділяти особливу увагу до крихкого балансу між питаннями захисту навколишнього середовища і питаннями розвитку. Глава 39 «Порядку денного на XXI століття» закликає до ефектив-

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

ної участі всіх зацікавлених країн у перегляді ефективності чинних міжнародних документів та інституцій для справи правотворення у сфері сталого розвитку.

Постійний суверенітет над природними ресурсами є ключовим принципом міжнародного економічного і міжнародного екологічного права. Як такий він відіграє важливу роль у співвідношенні цих двох галузей сучасного міжнародного права з метою досягнення сталого розвитку. Відповідно, постійний суверенітет над природними ресурсами може відігравати роль наріжного каменю запропонованого Декларацією Ріо і «Порядком денним на XXI століття» міжнародного права сталого розвитку.

Мудрак Д.О.*

СИСТЕМА ПЕРЕДАЧІ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

В європейському регіоні питання передачі осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання в державі, громадянами якої вони є або на території якої вони постійно проживають, регулюється двома багатосторонніми міжнародними договорами, розробленими в рамках Ради Європи – Європейською конвенцією про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р. (далі – Конвенція 1970 р.) та Конвенцією про передачу засуджених осіб 1983 р. (далі – Конвенція 1983 р.) з Додатковим протоколом 1997 р. Конвенцією 1970 р. встановлено, що договірні держави не можуть укладати двота багатосторонні угоди одна з одною з питань, які регулюються цією Конвенцією, окрім як з метою доповнення її положень чи полегшення застосування викладених в ній принципів [1, п. 2 ст. 64]. Проте держави можуть регулювати між собою відносини у вказаній сфері на основі однакового законодавства чи шляхом встановлення своєї спеціальної системи [1, п. 3 ст. 64]. Відповідно до Конвенції 1983 р. держави можуть укладати двота багатосторонні угоди про передачу засуджених осіб [2, п.2 ст. 22]. Наприклад, Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія та Швеція запровадили законодавство, відповідно до якого кримінальний вирок, винесений в будь-якій державі, підлягає виконанню в інших чотирьох [3, ст. 7].

На сьогодні учасниками Конвенції 1983 р. є всі держави-члени РЄ за винятком Монако, а також 17 держав нечленів Ради Європи, серед них США, Японія, Канада, Ізраїль, латиноамериканські держави. 20 держав-членів РЄ одночасно є учасниками обох конвенцій. В ситуації, коли запит про передачу засудженої особи одночасно підпадає під дію обох конвенцій чи інших угод чи договорів про передачу засуджених осіб, держава, яка звертається із запитом, надсилаючи його, має вказати, на основі якого документа вона його робить [2, п.4 ст. 22–]. Такий стан речей дозволяє державі, яка одночасно є учасницею обох конвенцій, а можливо ще й іншої дво- чи багатосторонньої угоди, використовувати те правове поле, яке в конкретній ситуації є для неї більш зручним (звісно за умови, що держава-контрагент також є учасницею всіх цих угод). Крім того, необхідно звернути увагу на те, що за Конвенцією 1983 р. право вибору відповідної угоди, на основі якої робиться запит, належить запитуючій державі, а із запитом про передачу засудженої особи може звертатись як держава винесення вироку, так і держава його виконання. За Конвенцією 1970 р. із запитом може звертатись лише держава винесення вироку.

Необхідно зважати на те, що Конвенція 1970 р. не є документом, який регулює лише питання передачі засуджених осіб. Її головною метою було врегулювати питання визнання дійсності кримінальних вироків, винесених компетентними органами держав-учасниць, на території інших держав-учасниць. Конвенція 1970 року застосовується до санкцій, що включають позбавлення волі, штрафів та конфіскацій, позбавлення прав.

Конвенція 1983 р. порівняно з Конвенцією 1970 р. впровадила більш простий, швидкий та гнучкий механізм для репатріації (повернення на батьківщину) засуджених. Пере-

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Мицик В.В.

дача може вимагатися не лише державою, де засуджена особа була покарана («запитувана держава»), але також державою, громадянином якої така особа є («запитуюча держава»), таким чином дозволяючи останній домагатися репатріації своїх громадян [2, п.3 ст. 2]. Передача може здійснюватися лише зі згоди ув'язненої особи [2, п.1d ст. 3]. В Конвенції 1970 р. така згода не вимагалася. Конвенція 1983 р. містить процедурні обмеження передачі. Вона не містить зобов'язання для договірних сторін виконувати запит на передачу; з цією метою не має необхідності пояснювати будь-які підстави для відмови, або вимагати у запитуваної держави давати пояснення її відмови дати згоду на передачу особи, яку запитують [1, ст. 6,7].

Хоча механізм врегулювання відносин передачі засуджених осіб за конвенціями 1970 р. та 1983 р. значно відрізняється, аналіз цих двох документів та практики держав дозволяє виділити такі основні засади передачі засуджених осіб в європейському регіоні. Засуджена особа має бути громадянином держави виконання вироку або особою, що постійно проживає на її території [1, ст. 5; 2, п. 1а, 3 ст. 3]. Судове рішення, за винятком судових рішень *in absentia* та *ordonance penale*, має бути остаточним та таким, що підлягає виконанню у державі винесення вироку [1, ст. 1; 2, п. 1b ст. 3]. Якщо термін покарання є меншим за встановлений мінімальний строк у шість місяців, за загальним правилом передача не здійснюється [2, п. 1с ст. 3]. Засуджена особа має бути згодна на передачу [2, п.1d ст. 3]. Дія чи бездіяльність, за яку особа засуджена в державі винесення судового рішення повинна також бути кримінально караною у запитуваній державі [1, п.1 ст. 4; 2, п. 1е ст.3]. Дотримання принципу *non bis in idem* є перепоною у виконанні. Судове рішення, виконання якого є предметом запиту, повинно бути винесено із повним дотриманням фундаментальних принципів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (особливо ст. 6), яка закріплює мінімум вимог щодо судового процесу. Хоча в текстах конвенції це чітко не визначено, під час розроблення вказаних договорів існувала повна згода про те, що неприпустимо визнавати результат судового розгляду в якості дійсного судового рішення, якщо воно не відповідає основним демократичним вимогам [4].

Розглядаючи питання врегулювання відносин передачі засуджених між державами європейського регіону, необхідно також згадати про прийняте в рамках Європейського Союзу Рамкове рішення Європейської ради від 13 червня 2002 р. «Про Європейський ордер на арешт та процедури передачі осіб між державами-членами» [5]. Хоча питання передачі засуджених не регулюється законодавством ЄС ст. 5 Рамкового рішення містить гарантії з боку держави-члена, що видала ордер, які надаються в особливих випадках. Вона передбачає, що у випадках, коли особа, яка стала об'єктом європейського ордеру на арешт, виданого для кримінального переслідування, є громадянином або особою, що постійно проживає на території держави-члена, яка виконує ордер, передача особи може підпадати під умову про те, що після розгляду її справи ця особа буде відправлена назад у виконуючу ордер державу з метою відбування покарання або мір безпеки, пов'язаних з позбавленням волі, яке може бути їй призначене в державі-члені, яка видала ордер.

Література

1. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 р. //Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу: Двосторонні та багатосторонні міжнародні договори: Офіційне видання/ М-во юстиції України; редкол.: Л.М. Горбунова та ін. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 698-720
2. Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р. //Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу: Двосторонні та багатосторонні міжнародні

- договори: Офіційне видання/ М-во юстиції України; редкол.: Л.М. Горбунова та ін. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 744-754
3. Соглашение о сотрудничестве между Данией, Исландией, Норвегией, Финляндией и Швецией от 1962 года// Московский журнал международного права. – 1995. – № 1. – С. 195-197
  4. European Convention on the International Validity of Criminal Judgments. Explanatory Report [Електронний ресурс] /<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/070.htm>.
  5. Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States (Official Journal L 190 , 18/07/2002 P. 0001 – 0020) [Електронний ресурс] /<http://eur-lex.europa.eu>

Григоров І.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТРАНЗИТУ ЯДЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Загально відомо, що основні міжнародно-правові стандарти транспортування ядерних матеріалів кодифіковані у цілій низці міжнародних угод. Це, насамперед, у Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 року, Об'єднаній Конвенції про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та безпеку поводження з ядерними відходами 1997 року, а також у Правилах безпечного перевезення радіоактивних матеріалів, розроблених Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ). Але водночас важливе значення для розвитку міжнародно-правового регулювання перевезень радіаційних матеріалів має значення співробітництво держав того чи іншого регіону.

Україна в силу її географічного положення є основною транзитною країною на європейському континенті у тому числі і для транзиту ядерних матеріалів. Водночас особливе положення Російської Федерації на міжнародному ринку як постачальника ядерного пального для ядерних станцій, а також зростання послуг нашого північного сусіда з захоронення ядерних відходів викликають як науковий та практичний інтерес саме до цього напрямку міжнародного співробітництва нашої держави.

Першими кроками у цьому напрямку стало укладення Україною та Росією трьохсторонніх угод з Урядом Угорської Республіки та Урядом Словацької Республіки відповідно в 1992-1993 роках. У подальшому у другій половині 90-х років в практику міжнародного співробітництва України у цій специфічній галузі було додано ряд чотирьохсторонніх угод.

Слід у першу чергу згадати про Угоду між Кабінетом Міністрів України, Урядом Республіки Болгарія, Урядом Республіки Молдова і Урядом Російської Федерації про співробітництво у галузі транспортування ядерних матеріалів через територію України та територію Республіки Молдова від 28.11.1997 р., яка, на думку автора, стала «модельною угодою» у регулюванні так званого «ядерного» транзиту.

Ця чотирьохстороння Угода регламентує співпрацю сторін з транспортування наступних небезпечних вантажів: відпрацьованого ядерного палива, природного урану, гексафториду та інших ядерних матеріалів. Згідно зі статтею 4 Україна та Молдова забезпечують транзит вищевказаних небезпечних матеріалів через свою територію. Важливе значення для забезпечення екологічної безпеки держав-транзитерів, а також ліквідації можливих негативних наслідків «ядерного» транзиту мають положення статей 7,8 Угоди. В питаннях визначення термінів «ядерний інцидент», «ядерна шкода», а також в регламентації відшкодування витрат постраждалій стороні, пов'язаних з ліквідацією негативних наслідків ядерних аварій Сторони керуються положеннями Віденської Конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1997 року.

Додатково учасники Угоди згідно з пунктами 3 та 4 статті 8 домовились, що можливі спори, пов'язані з аваріями при транспортування спеціальних вантажів, будуть вирішуватися спеціальними багатосторонніми міжурядовими комісіями.

* магістр міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Мицик В.В.

Важливе практичне значення для виконання Угоди має Додаток 2 до Угоди, в якому визначаються основні умови взаємодії спеціальних органів Сторін підчас транзиту ядерних матеріалів.

Наступним кроком міжнародного співробітництва нашої держави у цьому напрямку стала нова Угода між Урядом Республіки Болгарія, Урядом Російської Федерації та Кабінетом Міністрів України про перевезення ядерних матеріалів між Російською Федерацією і Республікою Болгарія через територію України від 27.04.2006 року (далі – Угода).

Отже, згідно з ст. 1 Угоди під «ядерним матеріалом» слід мати на увазі «свіже та відпрацьоване ядерне паливо, а також дорожню тару, яка використовувалася для транспортування цих матеріалів». Обов'язковими юридичними умовами для здійснення такого роду перевезень ядерних матеріалів є:

- наявність спеціальних контрактів між відповідними юридичними особами Росії та Болгарії;
- оформлення згідно з чинним законодавством України спеціального дозволу на транзит цих матеріалів;
- забезпечення сторонами Угоди фізичного захисту і супроводу таких перевезень;
- чітке і постійне співробітництво і координація дій компетентних органів влади усіх сторін Угоди;
- співробітництво держав у наданні допомоги у випадку ядерного інциденту (аварії) (відповідно ст.ст. 7, 5, 6, 8. Угоди).

Виходячи з практики міжнародного співробітництва питання відповідальності за ядерну шкоду, заподіяну ядерним інцидентом (аварією), згідно з статтею 7 Угоди вирішується відповідно до вимог вищезгаданої Віденської Конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду і покладається на російського та болгарського операторів. Тим самим, Україна як транзитна держава у рамках цієї Угоди захищає себе від можливих негативних наслідків, пов'язаних з рятуванням життя та здоров'я своїх громадян та захистом навколишнього середовища.

Слід також додати, що Сторони згідно зі ст. 8, 9 вирішують усі спірні питання шляхом консультацій і переговорів. Крім того, Додатками № 2 і № 3 до Угоди детально регламентуються організація та виконання перевезень ядерних матеріалів транзитом через територію України і визначається порядок передачі відповідальності між російським та болгарським операторами.

Головною особливістю вищевказаних угод є спеціальне положення щодо забезпечення фізичного захисту ядерних матеріалів. Так в Угоді 1997 року стаття 6 вимагає від кожної зі Сторін чіткого дотримання міжнародних стандартів фізичного захисту спеціальних вантажів, у тому числі ядерних матеріалів. Подібні вимоги містить стаття 6 Угоди 2006 року, визначаючи компетентні органи, які відповідають за фізичний захист спеціальних вантажів. З української сторони – це Державний комітет ядерного регулювання, з російської сторони – це Федеральне агентство з атомної енергії, з болгарської сторони – це Агентство ядерного регулювання. Додатково Російська Федерація та Республіка Болгарія гарантують супровід ядерних вантажів спеціальним персоналом.

Як ми бачимо, Україна у своїй договірній практиці чітко дотримується своїх міжнародних зобов'язань, передбачених Конвенцією про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 року. Крім того положення діючого Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів», зокрема статті 11, 21, вимагають від українських органів державного управління:

- розробки й здійснення загальнодержавної програми забезпечення безпеки перевезення небезпечних вантажів,

- вжиття заходів запобігання незаконному міжнародному перевезенню небезпечних вантажів,
- координації роботи всіх органів, забезпечуючих безпеку у сфері перевезення небезпечних вантажів,
- фізичний захист і супроводження небезпечних вантажів повинні здійснюватися з урахуванням їх класифікації та видів транспортування.

На закінчення автор виражає надію, що зайва секретність, характерна для українських органів влади, не стане на перешкоді цивільному контролю за таким небезпечним видом міжнародних перевезень як «ядерний» транзит.

Магда А.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКИ ТРАНСПОРТУВАННЯ РАДІОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

Перевезення радіоактивних речовин здійснюється не тільки в межах окремих держав. Міжнародна спеціалізація і кооперація в ядерній енергетиці, нерівномірний розподіл радіоактивної сировини, реалізація програм міжнародного науково-технічного співробітництва обумовили все більш широкий обсяг транспортування радіоактивних вантажів між державами і континентами. Вважається, що перевезення ядерних матеріалів не повинне обмежуватись національними межами також у зв'язку з тим, що наслідки інцидентів представляють серйозну загрозу не тільки для сусідніх держав, а й для світової спільноти в цілому.

Важливе значення для регулювання цього питання мають рекомендації, вироблені в Резолюції ЕКОСОП ООН № 724С (XXVIII). Вони регулюють міжнародну класифікацію небезпечних вантажів, згідно якої радіоактивні речовини належать до класу № 7, загальні вимоги щодо пакування, знаків безпеки, документів для вантажу, системи інформації про безпеку, а також спеціальні вимоги щодо класів небезпечних вантажів. Окрім того, МАГАТЕ виробило «Правила безпечного перевезення радіоактивних речовин».

Принципи Правил МАГАТЕ прийняті в більшості держав, але в багатьох введено свої Національні правила з урахуванням місцевих особливостей. Тільки Франція прийняла Правила МАГАТЕ без застережень та змін.

Певними особливостями відрізняється перевезення радіоактивних вантажів повітряним транспортом. На початку 1980-х років ІКАО розробила спеціальний Додаток 18 до Чикагської конвенції з міжнародної авіації – «Безпечне перевезення небезпечних вантажів повітрям». В цьому документі представлені широкі стандарти, дотримання яких дозволяє безпечно перевозити небезпечні вантажі. В Додатку також передбачається обов'язкове дотримання державами-членами ІКАО положень Технічних інструкцій.

Залізничні перевезення радіоактивних речовин регламентуються двома документами: Угодою про міжнародне залізничне вантажне сполучення Організації співробітництва залізниць від 1 листопада 1951 року зі змінами і доповненнями, та Угодою про міжнародне залізничне сполучення (СOTIF) від 9 травня 1980 року, а особливо додатком – Правила перевезення небезпечних вантажів RID.

Для морських перевезень Міжнародний кодекс морських перевезень небезпечних вантажів набув обов'язкову силу завдяки його включення в текст глави VII Міжнародної конвенції з охорони життя на морі. Міжнародний кодекс морських перевезень небезпечних вантажів реалізує положення Правил МАГАТЕ щодо перевезення радіоактивних речовин.

Отже, перевезення радіоактивних речовин є одним з найважливіших етапів використання атомної енергії. Підвищена безпека цього процесу вимагає досить ретельного міжнародно-правового регулювання цього питання.

* студентка 5 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Забара І.М.

Глуздєєв О.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЯДЕРНУ ШКОДУ

У світі останнім часом намітилася тенденція до збільшення частки атомної енергії у енергетичному балансі. Така ситуація зумовлена з-поміж іншого і тим, що атомна енергетика дозволяє скоротити обсяги викидів парникових газів у атмосферу. Та незважаючи на те, що використання атомної енергії може бути вигідним, воно пов'язане з низкою ризиків. Найстрашнішою ілюстрацією таких ризиків за всю історію людства була аварія на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році. Недаремно міжнародне атомне право прийнято умовно поділяти на те, що існувало до Чорнобильської атомної аварії, і те, що було створене після неї, оскільки ця подія справила вирішальний вплив на його розвиток. З цього погляду досить актуальним є питання про існуючий на сьогодні міжнародно-правовий режим відповідальності за ядерну шкоду, його переваги і недоліки.

Почати варто з самого поняття міжнародної відповідальності за ядерну шкоду. І.І. Лукашук зазначав, що існує дві підгалузі права міжнародної відповідальності – відповідальність за протиправні дії і відповідальність за шкоду, яка є результатом діяльності, не забороненої міжнародним правом. В нашому випадку ідеться саме про шкоду, завдану внаслідок дозволеної нормами національного та міжнародного права діяльності щодо мирного використання атомної енергії. До прийняття 12 вересня 1997 року Конвенції про додаткове відшкодування за ядерну шкоду (про неї ітиметься нижче) казали скоріше про цивільно-правову відповідальність у даній сфері. Так, опублікована у 1987 році монографія з міжнародного атомного права містить наступне визначення: «Під цивільно-правовою відповідальністю за ядерну шкоду мається на увазі відповідальність за шкоду, завдану життю чи здоров'ю робітників і службовців атомних установок, а також за шкоду, завдану третім особам, тобто особам, безпосередньо не пов'язаним з діяльністю ядерних підприємств». Під ядерною шкодою, у свою чергу, розуміють шкоду, яка:

1) пов'язана з експлуатацією установок певного типу (ядерних реакторів, заводів з виготовлення ядерного палива і переробки опроміненого палива, газодифузійних заводів, установок зі зберігання ядерних матеріалів тощо) або з транспортуванням ядерних матеріалів;

2) є результатом або радіоактивних властивостей, або їх сполучення з токсичними, вибуховими та іншими небезпечними властивостями ядерного палива, або радіоактивних продуктів, або відходів на ядерній установці.

Питання відповідальності за ядерну шкоду тією чи іншою мірою зачіпається майже у всіх актах міжнародного атомного права, однак існує низка міжнародних документів, основним предметом регулювання яких є саме міжнародно-правова відповідальність за ядерну шкоду. До цих документів належать:

– Паризька конвенція про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії від 29 липня 1960 року;

* студент 4 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

- Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21 травня 1963 року;
- Конвенція від 31 січня 1963 року, що доповнює Паризьку конвенцію про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії;
- Спільний протокол про застосування Віденської конвенції і Паризької конвенції від 21 вересня 1988 року;
- Протокол про внесення поправок до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 року;
- Конвенція про додаткове відшкодування за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 року;
- Протокол про внесення поправок до Паризької конвенції про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії від 12 лютого 2004 року;
- Протокол про внесення поправок до Конвенції, що доповнює Паризьку конвенцію про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії від 12 лютого 2004 року.

Хоча Паризька та Віденська конвенції мають однаковий базисний підхід до питання цивільної відповідальності, між ними не існує взаємозв'язку. Спроби заохотити сторін регіональної (якою вона спершу була за своїм змістом) Паризької конвенції також стати сторонами глобальної Віденської конвенції не мали успіху, хоча такі спроби призвели до вдосконалення у 1964 році Паризької конвенції. В будь-якому разі це мало призвести до колізій між зобов'язаннями сторін двох конвенцій. Саме тому держави насправді і не ставали учасниками обох. Ситуація склалася таким чином, що жодна з двох конвенцій не могла бути застосованою до ядерної шкоди, що була завдана території сторони іншої конвенції. Наприклад, якщо б ядерний інцидент стався на ядерній установці, розташованій на території держави-учасниці Паризької конвенції, і завдав шкоду особам чи майну в держав-учасниці Віденської конвенції, Паризька конвенція не могла би бути застосованою до вирішення питання із завданням такої шкоди, і навпаки. Більше того, якщо б стався ядерний інцидент протягом транспортування ядерних матеріалів між атомними установками, розташованими у двох державах, перша з яких є стороною однієї конвенції, а друга – стороною іншої конвенції, норми, що стосуються держави, яка не є стороною конвенції застосовувалися б наступним чином: оператори цих установок відповідальні тільки за ядерні інциденти та ядерну шкоду від них, якої зазнали території відповідних держав-учасниць. Отже, застосування норм та умов кожної конвенції можливе лише по відношенню до відповідальності, яку спричинило транспортування між учасниками тої чи іншої конвенції.

З 1970-х років МАГАТЕ та Агентство з ядерної енергії працювали над виробленням рішення проблеми, яке б дозволило запровадити взаємозв'язок між Віденською та Паризькою конвенціями. Зусилля щодо розробки спільного протоколу для цієї мети переслідували дві головні цілі:

- усунення правових колізій, які можуть виникнути при одночасному застосуванні двох конвенцій у випадку ядерного інциденту, що стосується сторін обох конвенцій; і
- взаємне розширення режиму цивільної відповідальності, що запроваджений кожною конвенцією, стосовно більшого захисту жертв ядерних інцидентів.

Діяльність щодо розроблення протоколу задля перелічених цілей активно проводилася спільно МАГАТЕ і Агентством з ядерної енергії з 1974 року. Чорнобильська катастрофа стала додатковим стимулом, щоб закінчити цей процес. Так, до кінця 1987 року дві організації створили Спільний протокол про застосування Віденської конвенції і Паризької конвенції щодо цивільної відповідальності за ядерну шкоду, схвалений спільною робочою групою МАГАТЕ і Агентства з ядерної енергії у Відні 27-30 жовтня 1987 року, офіційною датою підписання якого є 21 вересня 1988 року. Як пояснюється Секретаріа-

тами МАГАТЕ і Агентства з ядерної енергії, першим принципом Спільного протоколу стало створення зв'язку між двома конвенціями шляхом скасування відмінності між державами, що є сторонами, і державами, які не є сторонами, по відношенню до положень кожної конвенції. Другим принципом стало застосування Віденської чи Паризької конвенції у відповідності з правилами застосування міжнародно-правових норм у випадку міждержавного конфлікту. І досі залишається актуальною вимога держав-членів МАГАТЕ щодо ширшої ратифікації державами цих конвенцій.

Зусилля, які мали наслідком Спільний протокол про застосування Віденської конвенції і Паризької конвенції, були докладені одночасно з роботою МАГАТЕ над питанням відповідальності держав за ядерну шкоду, увагу до чого привернула Чорнобильська катастрофа. Впадає у вічі той факт, що як Паризька, так і Віденська конвенції, навіть гармонізовані Спільним протоколом, регулюють питання відповідальності за ядерну шкоду переважно у рамках цивільного права, обмежуючись відповідальністю операторів атомних електростанцій за збитки, які випливають з позбавлення життя, нанесення шкоди здоров'ю чи майну індивідів. Таким чином, з'явилася потреба вирішити проблему у ширшому контексті, шляхом розгляду питання відповідальності держав за згубні наслідки, які може мати ядерна діяльність. Стала актуальною розробка нових багатосторонніх документів в галузі міжнародно-правової відповідальності держав за ядерну шкоду. Актуальності цьому додавало і те, що нові акти повинні були включати претензії до держав міжнародного характеру, а також недвозначно врегульовувати питання ядерної шкоди навколишньому середовищу в цілому, а не тільки шкоди індивідуальному майну чи здоров'ю, на чому зосереджені Паризька та Віденська конвенції.

Ян Броунлі дуже вдало звернув увагу на те, що однією з найгостріших проблем у світлі міжнародно-правової відповідальності за ядерну шкоду є контроль держави над приватною діяльністю, але навіть у випадку Чорнобильської атомної аварії мова йшла про діяльність «державної організації з суттєвим рівнем правової автономності». Якщо звернутися до режиму міжнародно-правової відповідальності під час тієї ж таки Чорнобильської катастрофи, то Віденська і Паризька конвенції тоді були чинними, однак режим відповідальності жодної конвенції не міг бути застосований щодо компенсації жертвам ядерного інциденту. Річ у тім, що Радянський Союз не був стороною жодної з цих конвенцій і не мав розробленого національного законодавства в галузі відповідальності за ядерну шкоду. Одним з головних висновків, які можна зробити з цієї аварії, є те, що запровадження правового режиму відповідальності за ядерну шкоду недостатньо. Необхідні додаткові політичні зусилля, щоб переконати держави прийняти цей режим. Схоже на те, що навіть зараз держави не в повній мірі зрозуміли цей урок, тому що глобального міжнародно-правового режиму відповідальності за ядерну шкоду і досі не створено.

Постає питання: невже з часу Чорнобильської катастрофи не було вжито необхідних заходів? Ці заходи були вжиті. Вже Конвенція про ядерну безпеку 1994 року базується на глобальному підході. У преамбулі Конвенції підкреслюється, що «відповідальність за ядерну безпеку лежить на державі, під юрисдикцією якої знаходиться ядерна установка». Однак що стосується більш конкретного регулювання по відношенню до відповідальності, то конвенція обмежується встановленням для держав обов'язку забезпечити, щоб «основна відповідальність за безпеку ядерної установки» лежала на організації, що має дозвіл (ліцензію) на її експлуатацію (стаття 9). В цьому сенсі дана Конвенція залишається вірною загальному духу міжнародно-правових документів, що встановлюють цивільну відповідальність за ядерну шкоду. Її формулювання доволі розпливчаті і не містять посилок на передбачену в ній систему переходу відповідальності на державу. Лише Конвенція про додаткове відшкодування за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 року встановлює механізм фінансових зобов'язань держав у випадку ядерних інцидентів, що принципово

відрізняється від механізму, передбаченого Віденською конвенцією. Однак, на думку фахівців, навіть у цій Конвенції немає абсолютно чіткого закріплення того, що відповідальною за ядерну шкоду є саме держава, на території якої стався ядерний інцидент.

Проте головною перешкодою на шляху до створення глобального міжнародно-правового режиму відповідальності за ядерну шкоду є не певна недосконалість Конвенції про додаткове відшкодування за ядерну шкоду. Проблема у тому, що з ратифікацією цього надзвичайно важливого міжнародно-правового документу склалася буквально анекдотична ситуація. Її ратифікували три країни: Аргентина (дві діючі атомні електростанції), Марокко (жодної атомної електростанції) і Румунія (одна діюча атомна електростанція). Це при тому, що лідерами за кількістю діючих атомних електростанцій у світі є: Сполучені Штати Америки (104), Франція (59), Японія (56), Російська Федерація (31), Великобританія (23), Корея (20), Канада (18), Німеччина (17), Індія (15) і Україна (15).

Та все ж величезне значення таких міжнародно-правових актів, як Протокол про внесення поправок до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та Конвенція про додаткове відшкодування за ядерну шкоду, полягає у тому, що вони зробили принциповий крок у реформуванні інституту міжнародно-правової відповідальності за ядерну шкоду, який залишався практично незмінним з часу набуття чинності 27 квітня 1992 року Спільного протоколу про застосування Віденської конвенції і Паризької конвенції. Саме тому доцільно розглянути ці два міжнародно-правові акти, прийняті 1997 року, більш детально.

Протокол про внесення поправок до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду розширює сферу регулювання Віденської конвенції щодо включення ядерної шкоди, якої зазнали держави, які не є сторонами Конвенції (за винятком тих держав, які мають ядерні установки на своїй території і не є учасниками міжнародно-правових актів в галузі відповідальності за ядерну шкоду). Протоколом також розширюється коло випадків завдання шкоди, за які передбачена відповідальність, включаючи втрати, пов'язані з відновленням навколишнього середовища, втраченою вигодою від неможливості використання навколишнього середовища (наприклад, в туристичних цілях); витрати на превентивні заходи. На додачу збільшено розмір покриття ядерної шкоди: мінімальний ліміт відповідальності, встановлений Віденською конвенцією, збільшено до не менш ніж 300 мільйонів спеціальних прав запозичення (СПЗ), що складає приблизно 400 мільйонів доларів США. Держави, що мають складності з негайним забезпеченням збільшеного покриття відповідальності, можуть розстрочити його протягом певного часового періоду. Протокол також збільшує до 30 років період заявлення вимог про відшкодування шкоди, завданої здоров'ю, та шкоди, спричиненої позбавленням життя. Скасовується виправдання ядерного інциденту природною катастрофою чи стихійним лихом. Протокол розширює умови юрисдикції за Віденською конвенцією, встановлюючи, що у випадку транспортного ядерного інциденту на території виключної економічної зони юрисдикція щодо ядерної шкоди належить судам прибережної держави. Приєднатися до Протоколу чи підписати його може будь-яка держава – не обов'язково сторона Віденської конвенції.

Не тільки протокол був спрямований на розширення меж компенсації за ядерну шкоду – особливо після Чорнобильської атомної аварії, – але й Конвенція про додаткове відшкодування за ядерну шкоду. Однак на відміну від Протоколу, Конвенція спрямована на запровадження глобального режиму відповідальності, в якому всі держави, незалежно від того, чи є вони сторонами Віденської або Паризької конвенції, зможуть взяти участь. Задля цього Конвенція зобов'язує держави привести своє національне законодавство в галузі компенсації за ядерну шкоду у відповідність з правилами відповідальності Віденської та Паризької конвенцій, надаючи, таким чином, альтернативний шлях для приєднання до

міжнародного режиму відповідальності за ядерну шкоду. Конвенція також запроваджує механізм забезпечення додаткових фондів до компенсації за ядерну шкоду, яка передбачена Віденською та Паризькою конвенціями або національним законодавством сторін цих двох конвенцій, з додатковою компенсацією, що забезпечується державами-членами на додачу до розміру національної компенсації. Для того, щоб приєднатися до Конвенції, держава з ядерною установкою на своїй території повинна бути також учасницею Конвенції про ядерну безпеку.

Незважаючи на прийняття цих двох документів, і досі залишається немало проблем в галузі міжнародно-правової відповідальності за ядерну шкоду. Наприклад, відсутнє чітке регулювання відповідальності за ядерну шкоду, що завдана під час транспортування ядерного матеріалу. Вирішити ці та інші проблеми у галузі відповідальності за ядерну шкоду покликана Міжнародна група експертів з ядерної відповідальності (INLEX), заснована в рамках МАГАТЕ 2003 року. Уже на сьогодні INLEX знайшла деякі прогалини та невизначеності у режимі відповідальності за ядерну шкоду, а задля його ефективного функціонування попереду залишається немало роботи щодо усунення цих проблем. Конвенція про додаткове відшкодування за ядерну шкоду зробила важливий крок вперед у відношенні уніфікації досить фрагментарного стану відповідальності за ядерну шкоду. Щоб сприяти цьому процесу, Генеральний директор МАГАТЕ у 2005 році продовжив строк діяльності INLEX на невизначений час. Очікується, що INLEX продовжить відігравати важливу роль не лише як форум експертів для надання авторитетних порад стосовно міжнародно-правових актів в галузі відповідальності за ядерну шкоду, а й стосовно загального розвитку глобального режиму міжнародної відповідальності за ядерну шкоду.

Завершуючи огляд режиму міжнародно-правової відповідальності за ядерну шкоду, хотілося б звернути увагу на ще одну проблему, якій була приділена недостатня увага розробників останніх міжнародно-правових актів у цій галузі. Протягом роботи щодо реалізації положень таких міжнародно-правових актів, як Протокол про внесення поправок до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, Конвенція про додаткове відшкодування за ядерну шкоду, Протокол про внесення поправок до Паризької конвенції про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії та Протокол про внесення поправок до Конвенції, що доповнює Паризьку конвенцію про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії, представники ринку атомного страхування дали зрозуміти, що виконання деяких запропонованих умов буде, м'яко кажучи, проблематичним. Вони зазначили, зокрема, що може не вистачити ринкової спроможності для страхування відповідальності операторів за ядерну шкоду. Особливо це стосується країн з недостатньо розвинутими ринковими механізмами, до яких, до речі, належить і Україна. Вони також застерегли, що страхове покриття навряд чи сягне тридцятирічного періоду, передбаченого щодо особистої шкоди. Крім того, вони застерегли, що не всі види ядерної шкоди достатньо чітко визначені, особливо це стосується шкоди навколишньому середовищу, яку на практиці не так просто оцінити. Після 11 вересня 2001 року ризик терористичних загроз примушує страхові компанії бути дедалі обережнішими. До того ж залишилося відкритим питання щодо вимоги операторів атомних електростанцій включити до об'єктів страхування, передбачених міжнародно-правовими актами, майна, що знаходиться в місці розташування самої установки. Ці проблеми також вимагають свого вирішення при роботі над подальшим удосконаленням режиму міжнародно-правової відповідальності за ядерну шкоду.

Леонідова О.*

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ В БОРОТЬБІ З МОРСЬКИМ ПІРАТСТВОМ В РАДЯНСЬКІЙ ТА ПОСТРАДЯНСЬКІЙ НАУЦІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПІСЛЯ 1982 РОКУ

Кількість піратських нападів на судна сама по собі говорить про актуальність теми. У зв'язку з об'єктивною неспроможністю держави боротись з цим злочином самостійно виникає необхідність дослідження міжнародно-правових механізмів співробітництва для протистояння цьому явищу.

Морське піратство – явище далеко не нове, і можна знайти багато цьому підтверджень в документальних джерелах, однак безпосередньо досліджень в сфері міжнародного права з цього питання не так багато. І з'являються такі дослідження більшою мірою в ХХ ст. З точки зору сучасного міжнародного права нас найбільше цікавлять дослідження, проведені після прийняття Конвенції ООН з морського права, тобто з 1982р., оскільки, як відомо, вона стала універсальним міжнародно-правовим документом з морського права і кодифікувала, зокрема, і поняття морського піратства. У даній роботі, яка є підготовкою більш широкої роботи з питання дослідження співробітництва держав в боротьбі з актами морського піратства в науці міжнародного права, метою є з'ясування ступеню дослідженості проблеми в радянській та пострадянській науці міжнародного права у відповідний період (починаючи з 1982 р.).

Нажаль, говорити про велику кількість наукових праць, присвячених безпосередньо вивченню піратства в міжнародному праві, не доводиться. В основному, акти морського піратства розглядаються в працях з морського права загалом і в контексті безпосередньо Конвенції 1982р. Що стосується спеціальної літератури з цього питання, то вчені розглядають піратство в своїх працях, присвячених безпеці мореплавства загалом в аспекті боротьби зі злочинами міжнародного характеру, що вчинюються на морі. Так, наприклад, Л.Моджорян у своїй праці «Тероризм на морі» присвятила один з розділів морському піратству, яке вона визначає як один з різновидів та наводить його історичне підґрунтя, ретроспективу боротьби з ним у різні епохи і врешті-решт, приходить до конвенційного визначення, коментуючи його і виділяючи ознаки, характерні для злочину морського піратства. (Слід, однак, зазначити, що з віднесенням піратства до тероризму на морі взагалі погоджуються не всі науковці, хоча, останнім часом, в зв'язку з масштабами цього явища і загрозами, яке воно несе, існує подекуди тенденція розглядати піратство та тероризм на морі в комплексі).

Інший автор, Ромашев Ю., також присвятив боротьбі з піратством декілька розділів своєї праці «Боротьба зі злочинами міжнародного характеру, що вчинюються на морі», де звернувся до проблем визначення піратства, зокрема, проблеми кваліфікації актів «державного піратства».

Автор характеризує піратство саме з точки зору його віднесення до злочинів міжнародного характеру, а також висвітлює інституційно-правовий механізм боротьби з піратством.

* студентка 4 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

Як зазначено вище, наукові праці та навчальні посібники з морського права неодмінно торкаються проблеми піратства в основному в контексті свободи судноплавства у відкритому морі та винятків з виключної юрисдикції держави прапору над судном. Так, у збірнику «Мировой океан и международное право» аналізується визначення піратства з Конвенції 1982 р. та піднімаються проблемні питання в цьому контексті, як то т.зв. державне піратство, а також кваліфікації піратства у відкритому морі – віднесення його до міжнародних злочинів чи ж то до злочинів міжнародного характеру. Автор доходить висновку, що піратство треба кваліфікувати як злочин (делікт, правопорушення) міжнародного характеру.

У зв'язку з вищезазначеним, слід також згадати вивчення піратства в рамках міжнародного кримінального права, де воно кваліфікується як злочин міжнародного характеру. Так, В.Панов відносить піратство (морський розбій) до такої групи злочинів міжнародного характеру як злочини у відкритому морі, та аналізує визначення, наведене у Конвенції 1982 р. Важливо, що автор також зазначає про неуніверсальність цього визначення і посилається на Римську конвенцію 1988 р. про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства та Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, відносячи злочинні дії, перелічені в цих документах також до актів морського піратства. Інший автор навчального посібника з міжнародного кримінального права В.Кудрявцев кваліфікує як піратство виключно дії, визначені в Конвенції 1982 р. Він також звертає увагу на необхідність включення злочину піратства до національного законодавства держав, для забезпечення імплементації відповідальності за піратські акти.

Багато дослідників досить комплексно розглядають проблему боротьби з піратством в своїх публікаціях в періодичних виданнях. Перш за все, за основу береться дефініція з Конвенції 1982 р., що дає підставу виділяти ознаки злочину піратства – такі як вчинення у відкритому морі, спрямованість проти іншого судна, насильницький характер, спеціальний мотив (вигоди) та вчинення приватновласницьким судном (В.Іващенко, О.Бантисhev). Питання співвідношення морського піратства та тероризму піднімають Г.Анцелевич та Д.Балобанова, причому думки вчених розходяться, оскільки Анцелевич розмежовує ці два злочини, в той час як Балобанова визначає тероризм на морі як різновид і більш пізню форму морського піратства. Треба також зазначити, що багато авторів приділяють значну увагу інституційному механізму співробітництва держав в боротьбі з актами морського піратства, ставлячи на перше місце Міжнародну морську організацію (ІМО). Більшість авторів також наголошують на відсутності комплексного підходу до вирішення проблеми піратства в сучасному міжнародному праві і пропонують, як один з засобів вирішення проблеми, підготовку та укладення спеціальної міжнародної конвенції, присвяченої співробітництву держав у боротьбі з піратством, яка б створила систему міжнародно-правових норм та сприяла більш ефективному співробітництву.

Таким чином, проаналізувавши дослідження радянських та пострадянських вчених, можна дійти висновку, що на даний момент фундаментальних праць, присвячених проблемі піратства, не існує, однак вона розглядається в багатьох галузевих навчальних посібниках та періодичних виданнях, де піднімаються різноманітні аспекти міжнародно-правового регулювання, як то необхідність розробки комплексного підходу до цього питання, проблема «державного піратства», співвідношення піратства та тероризму на морі та співробітництво в рамках міжнародних організацій.

Література

1. Международное морское право: Учебное пособие/В.А.Василенко, А.Ф.Высоцкий, Д.Э.Рыбальчик. – Киев: ЦМК ВО, 1988. – С.54 – 60.

2. Международное морское право: Учебник/ Отв.ред. Блищенко И.П. – М.: Изд-во УДН, 1988. – 228с.
3. Международное уголовное право: Учебн.пособие/ Под общей ред. В.Н.Кудрявцева. 2-е изд перераб. и доп. – М.: Наука, 1999. – С.156-158.
4. Моджорян Л.А. Терроризм на море. Борьба государств за безопасность морского судоходства. – М.: Международные отношения, 1991. – 168с.
5. Панов В.П. Международное уголовное право: Учеб.пособие. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С.131-134.
6. Ромашев Ю.С. Борьба с претсуплениями международного характера, совершаемыми на море (терроризм, пиратство, незаконный оборот наркотиков). – М.: РосКонсульт, 2001. – 300с.
7. Анцелевич Г. Проблемы международно-правовой охраны человеческой жизни на море в условиях активизации таких форм насилия как пиратство и морской терроризм//Український часопис міжнародного права: Парламентське видавництво. - №2. – К., 2005. – с.64-70.
8. Балобанова Д.А. Международно-правовые методы борьбы с морским терроризмом и пиратством, за безопасность мореплавания//Актуальні проблеми міжнародних відносин: ІМВ. – Вип.48, ч.2. – К., 2004. – с.6-8.
9. Бантишев О., Гуменюк М. Правові та організаційні заходи боротьби з пиратством//Юридичний радник. – 2006. - №6. – С.89-93.
10. Иваненко В. Проблеми правового регулювання боротьби з пиратством// Підприємництво, господарство і право. – 2004. - №2. – С.85-88.
11. Потапчик Г.В. Морське пиратство: до актуалізації проблеми протидії та її міжнародно-правової регламентації// Держава і право/ Інститут держави і права ім.Корецького В.М. НАН України. – К., 2006. – Вип.33. – С.527-530.

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Грінцов М.М.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО ЗЛИТТЯ В ШВЕЙЦАРІЇ

Злиття є одним видів консолідації активів юридичних осіб, що супроводжується припиненням юридичних осіб, передачею всіх цивільних прав та обов'язків до юридичної особи правонаступника. До початку 90 років ХХ століття зазначена процедура здійснювалася виключно за участю юридичних осіб з однієї країни. Подальший розвиток глобалізаційних процесів в світовій економіці зумовив встановлення тенденції до концентрації капіталу на міжнародному рівні. Серед методів забезпечення подібної концентрації почалося використовуватися злиття юридичних осіб, що в свою чергу зумовило необхідність правового регулювання зазначених відносин.

Існування суттєвих різниць в правовому регулюванні діяльності юридичних осіб значно ускладнило швидкий процес оформлення правого регулювання, як на національному рівні так і на міждержавному. Яскравим прикладом цього є прийняття Десятої директиви ЄС про транскордонне злиття компаній, проект якої був поданий на розгляд ще в 1976 році.

Разом з цим, як свідчить досвід країн, що запровадили правове регулювання транскордонного злиття, зазначена можливість була ними реалізована лише після реформи національного законодавства про злиття та припинення юридичних осіб.

Швейцарія є однією з перших країн в Європі, що запровадила правове регулювання транскордонного злиття юридичних осіб після завершення реформи положень законодавства про юридичну особу.

Правове регулювання транскордонного злиття юридичних осіб в Швейцарії здійснюється на підставі Закону про міжнародне приватне право від 18 грудня 1987. До 2005 року Швейцарія була єдиною країною в Європі, законодавство якої прямо передбачало можливість здійснення транскордонного злиття за участю юридичних осіб, що мають місцезнаходження в різних країнах.

Згідно із статтею 163-а Закону Швейцарії «Про міжнародне приватне право» компанія може приєднати іноземну компанію (імміграційне приєднання) або злитись з іноземною компанією. Можливість участі в зазначеній процедурі юридичних осіб визначається нормами їх національного законодавства.

Враховуючи можливість того, що процедура злиття може відбуватися до юридичної особи, яка знаходиться за межами Швейцарії, стаття 163 b допускає здійснення процедури транскордонного злиття, коли швейцарська компанія приєднується до іноземної юридичної особи (еміграційне приєднання) або бере участь в процедурі злиття з іноземною юридичною особою, і новостворена юридична особа створюється на території іноземної країни.

Здійснення процедури в частині визначення статусу передаючої юридичної особи, її прав та обов'язків відбувається у відповідності до вимог національного законодавства цієї юридичної особи.

* аспірант кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Козьяков С.Ю.

Для забезпечення захисту прав та інтересів учасників юридичної особи, що має місцезнаходження в Швейцарії та виступає в якості передаючої компанії законодавство встановлює додаткові вимоги. Так, зазначена компанія повинна довести, що внаслідок участі в зазначеній процедурі її майно та права будуть передані іноземній юридичній особі, при цьому права учасників компанії будуть належним чином враховані та захищені. Окремо запроваджені вимоги до повідомлення кредиторів передаючої юридичної особи.

З питань, що залишилися неврегульованими швейцарським законодавством, допускається застосування законодавства країни приймаючої юридичної особи.

Аспекти участі юридичних осіб в процедурі транскордонного злиття не є загальними для учасників процедури та розглядаються окремо у відповідності до вимог особистого статуту кожного учасника процедури.

Окреме місце в правовому регулюванні транскордонного злиття займає правове регулювання укладення договору про злиття, що оформлює права та обов'язки учасників процедури та їх членів.

Договір про злиття, що підлягає укладенню між учасниками процедури в обов'язковому порядку, відповідно до вимог статті 163-с Закону Швейцарії про міжнародне право договір про транскордонне злиття, повинен відповідати основним вимогам національного законодавства про компанії Швейцарії. Крім того, договір про злиття повинен враховувати вимоги, що встановлюються для окремих форм юридичних осіб.

Правове регулювання положень договору про злиття, що не належать до його істотних умов здійснюється на принципі автономії волі учасників процедури. У випадку відсутності посилання на право країни, згідно з яким відбувається правове регулювання укладення договору про злиття, використовується те право, яке є найбільш пов'язаним з договором, яким в даному випадку є право країни приймаючої юридичної особи.

Законодавством Швейцарії передбачається, що загальні збори членів юридичної особи повинні лише погодити договір про злиття. Рішення, що приймається в процедурі злиття членами юридичних осіб-учасників процедури, визначається особистим статутом юридичної особи. У відповідності до вимог особистого статуту юридичної особи визначаються зміст рішення та порядок його прийняття. Разом з цим, наявність суттєвих відмінностей в процедурі оформлення рішення загальних зборів може призвести до невизнання їх дійсності органами реєстрації країни приймаючої юридичної особи. В даному випадку пріоритет віддається особистому закону приймаючої юридичної особи.

Захист прав учасників юридичних осіб здійснюється у відповідності до особистого статуту юридичної особи. Права та інтереси членів юридичної особи, що виступає в якості передаючої юридичної особи в процедурі злиття регулюються її національним законодавством до моменту внесення відмітки про її припинення в органах реєстрації. Подібний принцип використаний в законодавстві всіх країн-членів ЄС.

Разом з цим, слід взяти до уваги, що в деяких випадках особистий статут передаючої особи буде зберігатися, насамперед у випадках захисту інтересів членів юридичної особи, які голосували проти участі в процедурі злиття, а також у випадку коли законність здійснення припинення передаючої юридичної особи внаслідок її участі в процедурі злиття оскаржується в судовому порядку.

Захист прав та інтересів учасників юридичної особи після припинення передаючої юридичної особи відбувається за особистим статутом приймаючої юридичної особи.

У випадку існування розбіжностей щодо права, яким регулюються виконання зобов'язань учасником процедури транскордонного злиття, до нього застосовується право країни, де виконання зазначеного зобов'язання було гарантоване або повинно було бути виконано.

Здійснення процедури транскордонного злиття юридичних осіб неможливе у випадку існування відмінностей в статутах передаючої та приймаючої юридичної особи щодо порядку здійснення правонаступництва.

Беручи до уваги специфіку транскордонного злиття швейцарське законодавство встановлює додаткові вимоги в частині процедури реєстрації припинення передаючої юридичної особи в порядку даної процедури. Дані заходи направлені для забезпечення гарантій кредиторам учасників процедури. Компанія не може бути виключена із торгового реєстру Швейцарії за відсутності висновку аудитора щодо забезпечення компанією своїх зобов'язань перед кредиторами. У випадку приєднання швейцарської компанії до іноземної необхідний аудиторський висновок, що підтверджує отримання членами швейцарської передаючої юридичної особи прав за обсягом не менших, ніж мають члени іноземної приймаючої юридичної особи. Передаюча швейцарська компанія не зможе бути виключена із Швейцарського торгового реєстру доки не надані докази набуття процедури законної сили у країні приймаючої компанії.

Підсумовуючи вищевикладене слід відзначити, що правове регулювання процедури транскордонного злиття в Швейцарії відбувається із прив'язкою до особистого статуту юридичної особи. Незалежно від особистого статуту швейцарський законодавець встановлює обов'язкові вимоги, яким повинні відповідати учасники процедури та певні її елементи. Невідповідність ним робить процедуру транскордонного злиття за участю швейцарської юридичної особи недійсною.

Святун О.В.*

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН У СФЕРІ КОНСУЛЬСЬКОГО ЗАХИСТУ НА ПРИКЛАДІ США

The article focuses on main approaches toward the problem of practical implementation along with state enforcement in USA of the judgments, advisory opinions and orders of the International Court of Justice in the cases concerning the violations of the Vienna Convention on Consular Relations of 1963. In this context the main objectives of the aforesaid piece are to work out some universal attitudes to the aforesaid issue which allows Ukrainian consuls to be more effective providing consular assistance to our citizens abroad using the arsenal of legal instruments envisaged by the Optional Protocol concerning the Compulsory Settlement of Disputes, which accompanies the Vienna Convention on Consular Relations.

Відповідно до офіційної заяви Державного департаменту США, 7 березня 2005 року Організацію Об'єднаних Націй було повідомлено про наміри країни вийти з Факультативного протоколу до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року. При цьому американська сторона виходить з того, що Протокол є окремим від Віденської конвенції 1963 року міжнародно-правовим документом, а саме угодою щодо визнання юрисдикції та повноважень Міжнародного суду ООН у вирішенні суперечок стосовно імплементації положень Конвенції.

Через специфіку правової системи та складність федерального законодавства США не імплементували жодної «обов'язкової» відповідно до Протоколу рекомендації Міжнародного суду ООН у справах Німеччина проти США «LaGrand Case» 2001 рік [8] та Мексика проти США «Avena and Other Mexican Nationals» 2004 року [9].

Протягом останніх десяти років країнами учасниками Віденської конвенції 1963 року здійснювався значний політичний та дипломатичний тиск на Сполучені Штати Америки в контексті визнання країни рішенням Міжнародного суду ООН від 31 березня 2004 року у справі Мексики проти США («Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)») порушником статті 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року. У своєму рішенні Міжнародний суд ООН рекомендував Сполученим Штатам вжити усіх можливих правових заходів з метою перегляду 49 справ (більшість - смертні вироки) за участю мексиканських громадян [2].

Попри факт наявності міжнародно-правових зобов'язань в частині обов'язковості та нотифікації в розумний проміжок часу усіх фактів арештів та затримання іноземних громадян, в США залишаються непоодинокими випадки, коли правоохоронні органи на різних рівнях, у більшості випадків на попередніх етапах слідства, уникають інформування консульських та дипломатичних установ.

Одним з прикладів цього є найбільш резонансна справа мексиканського громадянина *Хосе Ернесто Медделін Рохаса*.

* здобувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Кучер Б.І.

Суть питання полягала в тому, що Мексиканська сторона отримала обов'язкову консульську нотифікацію про арешт громадянина Мексики Хосе Ернесто Медделін Рохас, 1975 р.н., через три роки після призначення американським судом покарання у вигляді смертної кари (Рішення у справі *Medellin v. Unites States of America*). Усі спроби апелювати до судів вищої інстанції виявилися безрезультатними. Врахувавши той, факт, що США є стороною Віденської конвенції про консульські зносини і підписали Додатковий протокол щодо обов'язкового вирішення спорів 1963 року, в якому Сполучені Штати визнають юрисдикцію Міжнародного суду ООН, Мексика подала позов про порушення Конвенції на розгляд згаданої міжнародної установи і у 2004 році виграла справу [3].

З огляду на інертність американської сторони у імplementації рішення Міжнародного суду ООН, 18 серпня 2004 року Мексика врахувавши досвід двох поразок у Судах вищої інстанції США, за допомогою міжнародних неурядових організацій та спілок провідних юристів міжнародників, ініціювала розгляд у Верховному суді США однієї з 49 справ включених до «*Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*» – справи громадянина Мексики Хосе Ернесто Медделіна Рохаса.

20 жовтня 2004 року до Верховного суду США було подано шість листів **amici curiae** в підтримку мексиканської петиції у справі *Medellin v. Unites States of America*. Апелюючи рішенням Міжнародного суду ООН, 25 країн-членів ЄС за підтримки Ради Європи, уряд Мексики, Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Парагвай, Перу, Уругвай, Венесуела, а також десять неприбуткових міжнародних організацій, серед яких Amnesty International, Human rights Watch, звернулися до Верховного суду США з проханням задовольнити позов мексиканської сторони та створити прецедент необхідності перегляду та додаткового вивчення справ, а також судових рішень, в яких було порушені права іноземних громадян, закріплені у Віденській конвенції 1963 року [5].

Відповідно до офіційної заяви Державного департаменту США, 7 березня ц.р. Організацію Об'єднаних Націй було повідомлено про наміри країни вийти з Факультативного протоколу до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року. При цьому американська сторона виходить з того, що протокол є окремим від Віденської конвенції 1963 року міжнародно-правовим документом, а саме угодою щодо визнання юрисдикції та повноважень Міжнародного суду ООН у вирішенні суперечок стосовно імplementації положень Конвенції.

Коментуючи вихід з факультативного протоколу, Державний департамент наголошує на тому, що Сполучені Штати Америки залишаються стороною Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року і подовжують неухильно дотримуватися усіх положень та вимог цього міжнародного акту. Керуючись згаданим постулатом, у заяві Державного департаменту окремо зосереджується увага на практичних вимірах дії конвенції, а саме:

- незмінності та обов'язковості для усіх правоохоронних органів США процедури консульської нотифікації та забезпечення прав консула, передбачених Конвенцією;
- роботи, яка проводиться по вдосконаленню внутрішнього порядку реалізації положень Конвенції на федеральному та місцевому рівнях;
- негайного надання на вимогу затриманого/заарештованого іноземця права на зв'язок та відвідання консулом;
- підтвердження зобов'язань по окремим двостороннім угодам щодо встановлених строків «обов'язкової консульської нотифікації»[4].

Слід зазначити, що за оцінкою експертів з практичної точки зору вихід Сполучених Штатів з Факультативного протоколу не несе на території країни жодних правових наслідків. Станом на сьогодні, можна констатувати, що протягом останніх років через специфіку правової системи та складність федерального законодавства США не

імплементували жодної «обов'язкової» відповідно до Протоколу рекомендації Міжнародного суду ООН у справах Німеччина проти США «LaGrand Case» 2001 рік [8] та Мексика проти США «Avena and Other Mexican Nationals» 2004 року [9].

Експерти з міжнародного права та спеціалісти у галузі федерального законодавства США сходяться на думці, що в разі задоволення апеляції у справі *Medellin v. United States of America* Верховним судом США, буде створено прецедент, який в подальшому, враховуючи прецедентну систему права країни перебування, дозволить керуватися ним під час відстоювання прав іноземних громадян на консульський захист та вчасність консульської нотифікації безпосередньо в американських судах.

Література

1. Lee Luke T. *Consular Law and Practise*. – New York. – 1991. – pp. 163 – 173.
2. Warren M., James A. *Bridging the Gap: Effective Representation of Foreign Nationals in US Criminal Cases*. / International Justice Project – Woodbridge, VA. – 2008. – pp. 25 – 48.
3. Warren M., James A. *Equal Protection: Consular Assistance & Criminal Justice Procedures in the USA*. / International Justice Project - Woodbridge, VA. – 2008. – 60 p.
4. Warren M., James A. *A Universal Safeguard: Providing Consular Assistance to Nationals in Custody*. / International Justice Project. - Woodbridge, VA. – 2008. – 36 p.
5. Warren M., James A. *Equal Protection: Consular Assistance & Criminal Justice Procedures in the USA. Expanded Guide*. / International Justice Project. - Woodbridge, VA. – 2002. – 803 p.
6. Shaw M. N. *International Law*. – Cambridge: University Press. – 2003. – p. 688 – 690.
7. McCorquodale R., Dixon M. *Cases and Materials on International Law*. – New York. – 2003. – p. 596 – 597.
8. International Court of Justice. *LaGrand Case (Germany v. United States of America)*. Summary of the Order 99/9 bis. – 5 March 1999. – 5 p. - Електронний документ. Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/104/7728.pdf>.
9. *Case Concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*. Judgment of 31 March 2004. / International Court of Justice. Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders. – The Hague. – 2004. – 127 p. – Електронний документ. Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/128/8188.pdf>

Грицун О.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДИСТРИБ'ЮЦІЇ В СУЧАСНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ ОБОРОТІ

Намагання експортерів вийти на іноземні ринки, розширити збут товарів за межі своєї країни, розширити географію продажу і при цьому підтримувати постійний попит, мінімізувати ризики і експортні витрати призводить до виникнення стійких взаємозв'язків із імпортерами, які підтримуються, як правило, шляхом тривалих договірних зв'язків.

В різних правових системах виникли різні підходи до організації збуту товару виробника своєму закордонному імпортеру. Спектр доволі широкий: ліцензійний договір, договір франчайзингу, агентський договір, створення закордонної маркетингової організації, шляхом заснування відділів або філіалів, створення спільного підприємства [1]. Але найбільш вдалим способом вирішення проблеми збуту товару є укладання саме договору про надання виключного права продажу або збуту товарів - договору дистрибуції. Саме такий підхід дозволяє забезпечити гармонізацію запропонованих дистрибутором умов з умовами експортера, особливо що стосується послуг, які надаються кінцевим споживачам.

Серед головних труднощів, з якими доводиться стикатись сторонам міжнародної торгівлі, є відсутність єдиних правил для договорів такого типу. В більшості країн договори дистрибуції не регулюються окремими положеннями закону. А в тих країнах, де такі правила встановлюються судами, їх рішення часто застосовуються до дистрибуторів, що працюють на національному рівні і їх не можна застосовувати щодо міжнародних дистрибуторських угод.

Зміст договору дистрибуції полягає у тому, що дистрибутору надається право продажу товарів на визначеній території на основі погоджених умов, а також в регулюванні різних питань, що виникають під час збуту товарів. *Інструкція з укладання міжнародних договорів дистрибуції Міжнародної Торгівельної Палати* виокремлює такі характерні риси цього типу договору: 1) дистрибутор як перепродавець здійснює організацію збуту товарів на закріпленій за ним території; 2) виробник товару втрачає привілейоване становище на території дистрибутора, а останній досить часто набуває виключного права збуту; 3) відносини встановлюються на погоджений період часу, що є основою співробітництва, яке, виходячи з його характеру, не може бути епізодичним; 4) під час таких відносин між сторонами виникають тісні зв'язки, що базуються на довірі. Збут готових товарів, як правило, супроводжується обмеженням свободи дій дистрибутора, а саме зобов'язанням утримуватись від конкуренції; 5) майже завжди дистрибутор здійснює збут товарів під відповідними товарними знаками [2].

Договір дистрибуції можна характеризувати як організаційний договір, що визначає дві групи правовідносин. До першої групи можна віднести порядок взаємодії сторін при просуванні товарів на новий ринок у вигляді погодженого об'єму прав, що надаються імпортеру (виключне, невиключне і привілейоване право продажу товарів), договірною територією, обов'язки імпортера з просування товару – реклама, виставки, ярмарки, надання

* студентка 6 курсу відділення «міжнародного права» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Забара І.М.

сервісних послуг і які мають остаточний характер. До другої групи відносин можна віднести умови, що визначають зміст окремих договорів міжнародної купівлі-продажу товарів, що укладаються в період дії договору дистрибуції і мають, в свою чергу, попередній характер [3; 4].

Від об'єму погоджених в договорі обмежень щодо діяльності експортера і дистрибутора залежить різновид дистрибуторських взаємовідносин [5].

У світовій торговельній практиці використовують два типи договорів дистрибуції, і в договорі повинно бути чітко вказано, який саме тип мається на увазі: 1) «жорсткий» тип – дистрибутор зобов'язується щорічно розміщувати замовлення у виробника і 2) «м'який» тип – дистрибутор зобов'язується розміщувати такі замовлення в залежності від замовлень клієнтів за кордоном [6].

«Американський» тип договору дистрибуції, який в сучасній юридичній літературі визначають як «жорсткий», є прикладом договору, за яким дистрибутор зобов'язується щорічно розміщувати замовлення у виробника, незалежно від кількості замовлень від клієнтів. В такому договорі жорстко зафіксована відповідальність постачальника за порушення ексклюзивності дистрибутора (відшкодування шкоди і штрафні санкції). З іншого боку, дистрибутор зобов'язується не сприяти поширенню на договірній території товарів, що конкурують з товарами постачальника протягом усього строку дії договору. В договорі деталізовані умови майбутніх поставок, у відповідності з якими будуть здійснюватись закупки окремих партій продукції, будуть погоджуватись правила доставки товару постачальником дистрибутору, його упаковка, прийом по кількості та якості, заміна неякісного товару, гарантійне обслуговування та інші істотні умови.

«Європейський» тип договору дистрибуції, який представники юридичної доктрини відносять до «м'якого типу» договору дистрибуції відрізняється від договору «американського» типу тим, що не передбачає фіксованого об'єму збуту для дистрибутора. За цим договором дистрибутор лише зобов'язується докласти всіх зусиль для просування і продажу товарів на договірній території згідно з побажаннями постачальника і захищати його інтереси на цій території. З іншого боку, в такому типі договору не передбачається і спеціальна відповідальність постачальника за порушення ексклюзивності дистрибутора. Цей тип договору дистрибуції був розроблений з урахуванням рекомендацій Міжнародної торговельної палати і відрізняється виключною збалансованістю інтересів постачальника і дистрибутора. Договори «європейського» типу досить часто використовуються для ексклюзивного збуту автомобілів, обладнання та промислових виробів.

Договори дистрибуції, що укладаються в рамках Європейського Співтовариства регулюються Регламентом Комісії ЄС № 2790/1999. За нормами Регламенту договори дистрибуції належать до категорії вертикальних угод. Ця категорія включає вертикальні угоди на закупку та продаж товарів та послуг, якщо такі угоди укладаються між неконкуруючими компаніями, між окремими конкуруючими компаніями або між окремими асоціаціями підприємств роздрібною торгівлі. Вона також включає вертикальні угоди, що містять додаткові положення про призначення та реалізацію прав інтелектуальної власності. Варто зазначити, що термін «вертикальні угоди» включає також відповідну прийнятну практику. Згідно з цим регламентом вертикальні угоди мають на меті:

(а) обмеження можливості закупника визначити продажну ціну без шкоди можливості нав'язування або рекомендуванню максимальної продажної ціни постачальником за умови, що вони не зводяться до фіксованої або максимальної ціни в результаті тиску або винагороди збоку будь-якої із сторін;

(б) обмеження території, на якій здійснюється продаж, або кількості клієнтів, яким постачальник може продавати контрактні товари або послуги, за винятком:

(с) обмеження активного або пасивного продажу кінцевим користувачам членами системи вибіркового продажу, що діють на рівні роздрібною торгівлі, без шкоди можливості забороняти члену системи діяти з несанкціонованого місця;

(d) обмеження перехресного постачання між дистриб'юторами в межах системи вибіркового продажу, в тому числі між дистриб'юторами, що діють на різних рівнях торгівлі;

(е) обмеження, погоджені між постачальниками компонентів та закупниками, які монтують такі компоненти, що обмежує постачальника в плані продажу компонентів як запасних частин кінцевому користувачу, або ремонтним підприємствам, або провайдером інших послуг, не уповноваженим закупником надавати послуги з ремонту та обслуговування їхніх товарів [7].

Таким чином, міжнародний договір дистрибуції на сьогодні не знайшов поки що нормативного закріплення ні на міжнародному рівні у вигляді єдиного уніфікованого документа, ні на рівні законів окремих держав. Але, на думку автора, положення, розроблені Міжнародною Торговельною Палатою привернуть належну увагу як науковців, так і законодавців різних країн і міжнародний договір дистрибуції, з огляду на його поширеність на практиці, отримає правове закріплення у країнах з різними правовими системами.

Література

1. Шмиттгофф К. Экспорт: право и практика международной торговли. – М.: Юридическая литература, 1993. – 511 с.
2. Руководство по составлению международных дистрибуторских соглашений: на русском и английском языках. – М.: Издательство АО «Консалтбанкир», 1996. – 111с.
3. Вершин А.П. Внешнеэкономическое право: Введение в правовое регулирование внешнеэкономической деятельности. – М.: Норма, 2001.
4. Громова Н. Внешнеторговый контракт. Учебное пособие.- М.: Юристъ, 2000.
5. Дегтярева О. Внешнеэкономическая деятельность. Учебное пособие.- М.: Дело, 2000.
6. Типовой дистрибуторский контракт МТП: монопольный импортер-дистрибутор: на русском и английском языках–М.: Издательство АО «Консалтбанкир», 1996. – 79 с.
7. Commission Regulation (EC) No 2790/1999 of 22 December 1999: <http://eur-lex.europa.eu>

Finogin A.*

CONTRACT FORMATION: CAN THE CISG FILL THE GAPS OF THE UKRAINIAN CIVIL CODE?

INTRODUCTION

Contract formation rules are those providing guidance on whether a contract has been concluded. There may be different manners of formation of a contract. This article will focus on contract formation through offer and acceptance.

The new Civil Code of Ukraine of 16 January 2003 (Civil Code) is the main body of national civil law. It contains rules of formation that generally apply to all Ukrainian private law contracts. Those rules *prima facie* resemble the CISG rules.

Part II of the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) is one of the most tangible results of the international unification of rules of contract formation. It is deemed to be likely to become «core of a unified general contract law».

This article aims to answer the following questions:

- 1) Are the contract formation rules of the Civil Code in accord with the CISG rules? Are there any gaps or ambiguity in the contract formation rules of the Civil Code?
- 2) How can the CISG be practically used to fill the gaps and interpret the Civil Code?

1. THE CIVIL CODE AND THE CISG: CRITICAL COMPARISON

This section will assess the compatibility of the Civil Code contract formation rules with the CISG, particularly for the purposes of possible interpretation and gap filling. In order to find the weak points of the Civil Code, its application by the Ukrainian courts will be analyzed.

Roughly speaking, contract formation rules are those governing offer and acceptance. Offer and acceptance are two corresponding indications of intent of the parties that result in the conclusion of a contract.

(a) *Requirements to an offer*

Both the Civil Code and the CISG require that an offer should: (1) be addressed to one or more specific persons; (2) indicate the intention of the offeror to be bound in case of acceptance; (3) indicate the material terms of the contract. However, there are discrepancies on what terms are regarded as material. Unlike the CISG, the Civil Code does not require any fixation of price, even for the contracts of sale. Where the price cannot be determined from the contract, it is defined according to the usual prices on similar goods and services at the moment of the contract conclusion. However, Ukrainian courts have disregarded this progressive legislative principle and stated that price is a material term of the sales contract. The Code itself is inconsistent as it mentions in another Chapter «price and other material terms of the sales contract». An advisable solution would be for the Civil Code to state e.g. that price is a material term unless the parties intend to conclude the contract leaving the price to be determined in course of the future negotiations or by a third person.

---

* студент 5 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Калакура В.Я.

(b) *Revocation of an offer*

Both Civil Code and CISG allow withdrawal of the offer - its cancellation before or at the same time the offer reaches the offeree. A more controversial point is the revocation – cancellation of the offer after its receipt. The CISG allows revocation, but contains two exceptions: where the offer fixes a time for acceptance or otherwise indicates its irrevocability and where the offeree acts in reasonable reliance on the offer. In addition, revocation is possible only if it reaches the offeree before he has dispatched an acceptance. The Civil Code is vague on the issue of revocation of an offer. It contains no general rule, however states that subject to some exceptions an offer may not be revoked during the period for acceptance. It may only be inferred that an offer not fixing a period for acceptance is revocable. Moreover, nothing in the Code prohibits revocation of the offer after the acceptance has already been dispatched, or revocation of an offer that assures of its irrevocability. Those are serious gaps of the Civil Code, and the rules missing in the Code may be found in the CISG.

(c) *Rejection of an offer*

According to the CISG an offer, even if it is irrevocable, is terminated when a rejection reaches the offeror. The Civil Code does not contain such a rule. Its absence is a ground for misuse of the Code's other rules. E.g., Kyiv Commercial Court held that since a counteroffer is the rejection of the initial offer (discussed in (e) *Modified acceptance* 3, below), the revocation of the counteroffer per se results in the acceptance of the initial offer. This conclusion is erroneous at least because once rejected, an offer may not be consequently accepted.

(d) *Modified acceptance*

Acceptance should indicate assent to an offer. If the reply to an offer contains new or modified terms, it amounts to a rejection of the offer. In the Civil Code this rule is strict, while in the CISG it is subject to an exception: where the modifications do not materially alter the terms of the offer, the acceptance is still effective. This CISG exception is perfectly in accord with the general Civil Code rule – «the contract is concluded where the parties have in a proper form reached agreement on all the material terms of the contract». (emphasis added) Thus, if introduced to the Civil Code, the CISG exception might well work. The advantage of this exception would be for minor disagreements not to impede the conclusion of the contract.

(e) *Time for acceptance*

In order to become effective, acceptance should reach the offeror within the time stated in the offer. An unresolved issue in the Civil Code is the moment at which a period fixed for acceptance begins to run. CISG gives an answer to that. In case of a letter or a telegram the period begins from the date shown on it. Where instantaneous means of communication are employed, the period starts when the offer reaches the offeree. Under the CISG, for a communication to «reach» the addressee it should be delivered to him personally, to his place of business or mailing address, or, failing such, to his habitual residence. An email is deemed to reach the addressee when it enters its server. Considering the absence of any such regulations in the Civil Code, rules offered by the CISG might be helpful.

Where an offer fixes no time for acceptance, acceptance should reach the offeror within a time that «is normally required for this» (the Civil Code Art. 644(2)). The CISG may give a useful guideline in the interpretation of this wording. It states that in such case the rapidity of the means of communication employed by the offeror should be taken into account.

(f) *Late acceptance*

There is a situation where even an acceptance that was received too late may become effective, i.e. result in the conclusion of a contract. Under the Civil Code, such acceptance becomes effective where it has been dispatched «in time», unless the offeror immediately informs the offeree that the offer had lapsed. In interpreting this rule, the CISG may be helpful in two respects. First, under the CISG the rule is applicable, quite fairly, only where the date of dispatch is evident to the offeror. Second, dispatching the acceptance «in time» under CISG is explicitly stated to amount to having been sent «in such circumstances that if its transmission had been normal it would have reached the offeror in due time». It should be noted that the original edition of the draft Civil Code included the CISG variant of this provision.

Under the CISG the offeror may consider a late acceptance effective if without delay he merely informs the offeror to that effect. The Civil Code provides for a more equivocal wording: the late acceptance may be considered effective «with the consent of the offeror». It seems unfair that the power of the offeror to choose whether or not consider the contract concluded be unlimited in time and not subject to notification of the offeree. Therefore, a restrictive interpretation of this Civil Code provision with a view to the mentioned CISG rule is advisable.

2. REFERENCE TO THE CISG: PRACTICAL MEANS

It was noted in the previous section that in the application of some of the Civil Code rules turning to the more elaborate CISG provisions could be helpful. In this section the possible practical means of such reference will be discussed.

(a) *Historic interpretation of the Civil Code*

Unlike the international law, Ukrainian national law has no obligatory stipulations on the means of its interpretation. Ukrainian legal theory recognizes a rich variety of methods of interpretation, including interpretation appealing to the process of the creation of the rules. It is evident from the almost word-to-word similarity that the drafters of the Civil Code of Ukraine based the contract formation Chapter on the CISG rules. Prof. Anatolii Dovgert, one of the leading Civil Code drafters, also acknowledges this. Originally the draft Civil Code resembled the CISG rules even more than its revised edition that was adopted. In this respect, the CISG rules may be used in interpretation as a sort of a fiction of *travaux préparatoires* for the Civil Code contract formation Chapter.

The widely recognized authority of the CISG combined with its functional compatibility with the Civil Code provisions may justify the reasonableness of appealing to the Convention. The fact that Ukraine is a party to the CISG is also conducive.

(b) *Analogy of statute*

Another way to refer to the CISG rules is the analogy of statute. The Civil Code provides that where law or contract does not settle civil relations, the provisions of «acts of civil law» that govern similar relations should settle them. The CISG, as any other valid international treaty obligatory for Ukraine with the approval of the Parliament, is part of the national civil legislation of Ukraine. Therefore, provisions of CISG may be applied by analogy of statute to settle contract formation matters not settled in the Civil Code of Ukraine.

Comparing those two ways of referring to the CISG, the analogy of statute seems to be more reliable, because its application is authorized by a provision of law. However, unlike interpretation, analogy of statute it is restricted to cases where there is a gap in the Civil Code. Where a Civil Code's provision is ambiguous, interpretation rather than analogy is the appropriate tool.

SUMMARY

For a summary, questions set forth at the beginning of this article will be addressed.

1) The Civil Code rules of contract formation are generally in accord with the CISG. The policy laid behind the respective rules seems to be the same. This compatibility may justify the reference to the CISG in the application of the Civil Code. The CISG regulation of contract formation is more thorough, while the Civil Code «omits» some issues and simplifies the wordings. The gaps in the Civil Code resulted in contradictory decisions of the Ukrainian courts. This triggers the advisability of appealing to the CISG contract formation rules in the application of the Civil Code.

2) The reference to the text of CISG in application of the Civil Code may be made in two ways. The first way is the interpretation of the Civil Code with the application of the «historic» method, taking advantage of the role of the CISG in its drafting history. In this respect the original Civil Code draft may be of avail, as some of its CISG-based provisions were subsequently rephrased or omitted. The second way is the analogy of statute, as the CISG is considered to be an act of national civil legislation of Ukraine.

It should be noted that the appeal to the CISG advised above is a temporary measure and do not solve the problem in general. A preferred measure would be the approval of legislative

amendments to the Civil Code of Ukraine, some of which are advised above.

Подимако Н.*

ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В ЄС ТА МОЖЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІ В УКРАЇНІ

В епоху глобалізації концентрація капіталу, в першу чергу, шляхом здійснення злиттів та поглинань, стала рушійною силою світової економіки.

За період 2007 року, за оцінками «Mergermarkets» і «Thomson Reuters», загальна кількість угод у сфері злиттів і поглинань оцінювалася у 14 млрд. доларів, що було вагомим прогресом порівняно з 2006 роком, де загальна вартість відповідних угод склала близько восьми мільярдів доларів, та попри те, що очевидним є зменшення кількості таких угод наприкінці 2008 – в 2009 роках через світову фінансову кризу, надзвичайна актуальність цієї теми є безперечною.

В українському законодавстві інститут злиття та поглинання не новий, але уніфікованого акту в цій сфері немає і використання цього інституту обумовлює необхідність перегляду українського корпоративного права в даному аспекті та внесення відповідних змін для його вдосконалення.

Вивчення процедур злиття та поглинання як форм консолідації капіталу потребує аналізу законодавства країн з розвиненою ринковою економікою, та в першу чергу ЄС, як основного стратегічного партнера України.

Ст.54 Угоди про партнерство і Співробітництво між Україною та ЄС (чинна з 01.03.1998р.), передбачає зближення законодавств у галузі інвестицій та підприємництва з метою привести законодавство У. до стандартів ЄС.

Злиття – це правочин, за яким два чи більше підприємства перетворюються на єдину економічну одиницю.

В ЄС до поняття злиття юридичної особи належать: безпосередньо злиття (merger), придбання (acquisition), та придбання суттєвого впливу на діяльність та функціонування юридичної особи (takeover), що й простежується в законодавстві більшості країн-членів ЄС.

До джерел правового регулювання цього інституту в ЄС входять три компоненти: наднаціональні норми (Директиви Ради ЄС та ЄК – «норми вторинного права ЄС»), норми національного законодавства країн-членів (цивільні та торговельні кодекси, законодавство про товариства) та локальні нормативні акти диспозитивного характеру (наприклад, рішення професійних об'єднань суб'єктів фондового ринку - Рада з питань злиття та поглинання у Великобританії та ін.).

Наразі основою для уніфікації та гармонізації права в цій сфері є статті 14, 43-48, 81-82, 94-97, 293 Римського договору про ЄС з урахуванням змін, внесених Маастрихтським, Амстердамським та Ніццьким договорами (Лісабонський ще не вступив в силу), щодо «свободи заснування» і діяльності компаній на території Спільного ринку та формування єдиного корпоративного права ЄС.

Детально інститут злиття і поглинання на наднаціональному рівні регулюють Третя

*студентка 4 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Забара І.М.

та Шоста Директиви, Директива про пропозицію та купівлю (щодо поглинання публічних компаній), проекти Десятої (щодо транскордонних злиттів, транспарентності та відповідальності материнської компанії за боргами дочірньої) та Чотирнадцятої (щодо перенесення свого місцезнаходження в межах ЄС) директив, норми, що стосуються права конкуренції (особливо стосовно концентрації капіталу «масштабів ЄС»), зокрема, Регламент про злиття компаній.

Третя директива ЄС присвячена регулюванню відносин, що виникають у зв'язку із злиттям та поглинанням акціонерних товариств, що знаходяться на території країни-члена, тобто регулює реорганізацію національного характеру.

Вона визначає два різновиди злиття: *merger by acquisition* (злиття шляхом придбання) - процедура припинення без ліквідації одного чи декількох товариств з наступною передачею всіх своїх прав та обов'язків в обмін на акції іншого товариства, що придбає товариство чи в обмін на грошові виплати, але не більше 10% від номінальної вартості акцій або за відсутності такої - від їхньої балансової вартості (стаття 3 Директиви) та *merger by formation a new company* (злиття шляхом створення нової компанії) - процедура припинення декількох товариств без їх подальшої ліквідації та перехід їх прав та обов'язків до товариства, що засновується ними в обмін на його акції або грошові виплати, які не можуть перевищувати 10% від номінальної вартості випущених акцій або за відсутності за їх балансовою вартістю (ст. 4). Злиття в Україні – еквівалент другої форми.

Саме Третя Директива (основна в цій сфері) визначає характерні ознаки злиття (переведення всіх прав та обов'язків товариства, що припиняється до товариства- правонаступника; перетворення акціонерів товариства, що підлягає придбанню на акціонерів товариства- правонаступника; припинення існування товариством, що придбається), визначає форму правочину, порядок прийняття рішення, велику увагу приділяє захисту прав акціонерів (доцільно зазначити, що цим шляхом пішла й Україна в новому Законі «Про акціонерні товариства»), кредиторів та працівників компанії, підстави визнання правочинів недійсним та ін.

Транскордонні злиття – це злиття між підприємствами з різною національною належністю; важливий документ в цій сфері - Директива 2005/56/ЄС від 26.10.2005 про транскордонні злиття та поглинання товариств з обмеженою відповідальністю.

Врегулювання цього інституту є дуже складним, бо він постійно викликає конфлікти юрисдикцій, та в той самий час дуже важливим, оскільки деякі з таких злиттів є політизованими та можуть викликати напругу у відносинах між державами (наприклад, справа «Boeing/McDonnell Douglas» 1997р. між двома американськими компаніями та Єврокомісією, яка мала наслідком конфронтацію між Євросоюзом та США), а тому потребує врегулювання на глобальному рівні.

Цікавим є також питання екстериторіальної дії законодавства ЄС в сфері контролю злиттів і поглинань, яка базується на доктрині «Community dimension» («масштабів співтовариства») та підтверджена справами «Dyestuffs judgement» та «Wood pulp I», що означає можливість застосування європейського законодавства у випадку, коли сторони фактично не розташовані на території ЄС.

Під «масштаб Співтовариства» підпадають правочини, якщо сумарний обіг у світовому масштабі всіх учасників складає більш 2,5 млрд. євро; в кожній з щонайменш трьох держав-членів ЄС об'єднаний сумарний обіг учасників перевищує 100 млн. євро (25 млн. якщо в злитті беруть участь лише дві компанії), чи сумарний обіг в рамках ЄС кожної з компаній-учасниць складає більш ніж 100 млн. євро. Обіг кожного з учасників не може сягати більш 2/3 за рахунок операцій лише в одній з держав ЄС (ст.1 (2) Регламенту про злиття компаній).

На думку автора, існує 3 варіанти глобальної гармонізації процесу транскордонного

злиття: - м'яка гармонізація підготовчого процесу до угоди (щодо часу, попереднього повідомлення, надання інформації та ін.); - міжнародна конвенція (в 1993 Мюнхенська група запропонувала антитрастовий кодекс у формі міжнародної угоди); - взаємне визнання (наприклад, попереднього повідомлення, зробленого в країні, на яку злиття вплине найбільше).

В сучасному світі заходів лише на національному рівні для належного врегулювання цього інституту недостатньо та наразі необхідним є створення єдиної системи контролю за злиттями та поглинаннями, краще за все на базі ВТО.

Література

1. Consolidated version of the Treaty establishing the European Community. // European Communities. <http://eur-lex.europa.eu/>.
2. Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. // European Communities. <http://eur-lex.europa.eu/>.
3. T.Rogach, W.Devroe. Perspectives on cross-boarder mergers and the emergence of the global competition law // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2006. - № 62, ч.2. - С. 226-239.
4. Грінцов М.М. Правове регулювання злиття в корпоративному праві ЄС // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2005. - № 53, ч.2. - С. 137-145.
5. Калашников, Г. О. «Правовое регулирование слияния и поглощения компаний по праву

ЕС». (Дис. канд. юрид. наук. М., 2006)

Серьогін С.*

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕОРІЙ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

Загально визнано, що існує дві теорії зловживання правом:

1) шикана (дія по реалізації власного суб'єктивного права з єдиною метою - заподіяти шкоду іншій особі) та

2) дії по реалізації суб'єктивного права без наявності мети, але із фактичним заподіянням шкоди. При цьому шикана завжди характеризується умисною формою вини щодо заподіяння шкоди іншій особі, а зловживання «без наміру» - виною у формі необережності.

У літературі прикладами зловживання правом називаються і такі дії як «зловживання домінуючим становищем на ринку і обмеження конкуренції», «недобросовісна конкуренція та реклама» та «інші форми». На думку Стефанчука М.О. «такий поділ не може мати місця, оскільки, по-перше, відсутній єдиний критерій їх класифікації», а, по-друге, усі вищезазначені дії Законами України «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет» та іншими актами законодавства «визначаються правопорушеннями і саме цими законами детально та чітко встановлені види відповідальності. Таким чином, дана протиправна поведінка є такою, що вчиняється за межами свого суб'єктивного права, а тому не може вважатися його здійсненням і, у свою чергу, не можуть вважатися формами «зловживання правом». На нашу думку, дана позиція є правильною, оскільки вона ґрунтується на положеннях законодавства та не суперечить поняттям, розробленим доктриною. Ми також підтримуємо позицію про існування лише двох форм зловживання правом - шикани та здійснення свого суб'єктивного права із заподіянням шкоди іншій особі, але без наміру такого заподіяння.

Наразі хотілося б коротко зупинитися на такій формі зловживання правом як шикана. Даний термін походить від німецького *schikane* - знущання, каверза, придирка. До XIX ст. подібну дію отримали назву в німецькій юридичній літературі як «*rechtsmissbrauch*», тобто зловживання правами (від нім. *missbrauchen* - зловживати та *rechts* - права).

Зрозуміло, що основною ознакою шикани є намір заподіяння шкоди іншій особі за відсутності власного інтересу у здійсненні суб'єктивного права. Але, як вважає Яценко Т.С., «ця ознака не є єдиною, тим більше, що виключність спрямованості дій особи на заподіяння шкоди іншим буває дуже важко встановити». Поряд із цією основною ознакою вона пропонує виділяти ще такі ознаки шикани, як:

- шикана виступає результатом дії особи;
- протиправність шикани, під якою дослідниця розуміє «порушення правомочною особою обов'язку не вчиняти дій по реалізації свого права, спрямованих на заподіяння шкоди іншій особі». Даний обов'язок прямо впливає із положень ч. 3 ст. 13 ЦК України, яка встановлює принцип недопустимості шикани;
- винний характер шикани;
- об'єкт посягання шикани - майнові (речово-правові та зобов'язальні) та особисті не-

* студент 4 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Козьяков С.Ю.

майнові права та інтереси громадян, юридичних осіб та публічно-правових утворень;
- наявність шкоди, заподіяної такими діями іншій особі.

При цьому, обов'язок доказування факту наявності шкоди та наявності факту здійснення особою свого суб'єктивного права з єдиною метою заподіяння шкоди покладається на потерпілого, що викликає значні труднощі на практиці.

На нашу думку, дані ознаки не є характерними ознаками саме шикани, вони притаманні обом формам зловживання правом, що було доведено у попередньому розділі. Ми вважаємо, що для кваліфікації дій особи як шикани необхідно, по-перше, спочатку віднайти всі вищезазначені ознаки (тим самим ми доведемо існування у діях особи факту зловживання своїми суб'єктивними правами), а по-друге, довести наявність єдиної мети заподіяння шкоди іншій особі та відсутність інтересу особи у здійсненні свого суб'єктивного права (саме ці дві ознаки відрізняють шикану від іншої форми зловживання правом).

Як було зазначено, шикана, як і інша форма зловживання правом, становить особливий вид цивільного правопорушення, пов'язаного із заподіянням шкоди. Тому останнє, на чому хотілося б коротко зупинитися - це співвідношення категорії шикани та зобов'язань, що впливають із заподіяння шкоди.

Покровський І.А. визначав шикану як «звичайнісінький делікт». Він вважав, що «заборона користування своїми правами без всякого інтересу для себе з єдиною виключною метою заподіяти іншому шкоду настільки ж природна, як заборона умисного правопорушення».

З цього приводу варто зазначити наступне. Як відомо, зобов'язання із заподіяння шкоди є одним із видів зобов'язань, тобто вони виникають між особами, які не перебувають у договірних відносинах. Шикана ж може мати місце як по відношенню особи, з якою особа, яка зловживає правом, не перебуває у договірних відносинах (наприклад, стосовно сусідів), так і по відношенню до контрагента за договором. Як зазначає Яценко Т.С. «можливість проявів шикани у договірних зобов'язаннях дозволяє говорити про неспівпадіння її ознак із ознаками зобов'язань, що впливають із заподіяння шкоди».

До того ж, іще одним аргументом, який заперечує позицію Покровського І.А., є те, що шикана можлива лише у випадку наявності в особи суб'єктивного права, чого немає у випадку делікту.

Але, оскільки ЦК України не містить спеціальних норм, які б встановлювали відповідні санкції за здійснення шикани, можна припустити можливість поширення норм про зобов'язання, що впливають зі спричинення шкоди, на випадки заподіяння збитків шиканою особі, з якою правопорушник не перебуває у договірних зобов'язаннях. Отже, у таких випадках доцільно посилатися на положення Глави 82 ЦК України.

Варто зазначити, що шикана може заподіювати іншій особі як майнову, так і немайнову шкоду. Майнова шкода може проявлятися у зменшенні або втраті прибутку потерпілим, у необхідності проведення додаткових робіт тощо. А немайнова (моральна) шкода може виражатися у моральних та фізичних стражданнях, спричинених шиканою, яка посягає на права, належні особі від народження або в силу закону (гідність, ділова репутація тощо), або порушує її особисті немайнові або майнові права. Таким чином, не дивлячись на те, що багато науковців присвячували свої роботи питанням зловживання правом, дана проблема до сих пір залишається дискусійною, невизначеною та такою, яка потребує вирішення.

Кучер О.*

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ УКЛАДАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ

У найзагальнішому вигляді поняття «шлюбний договір» можна сформулювати як вид регулювання майнових відносин між подружжям. Країною-родоначальницею його вважається Англія. На теренах України поняття «шлюбний договір» було вперше відображено у Кодексі про шлюб та сім'ю в статті 271 у 1992 р. У прийнятому в січні 2002 року нині діючому Сімейному кодексі України цей інститут знайшов більш деталізоване закріплення і регулюється главою 10 [1].

Шлюбний договір є угодою осіб, які вступають у шлюб, або подружжя, що визначає їх майнові права і обов'язки у шлюбі та (або) в разі його розірвання [2]. З цього визначення можна виділити перелік осіб, які, згідно чинного законодавства, мають можливість заключати шлюбний договір:

- особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу;
- подружжя.

Якщо ж стороною укладення договору до реєстрації шлюбу є неповнолітня особа, на такі її дії потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Головними причинами, які спонукають подружжя заключити шлюбний договір, фахівці вважають наступні:

- захист майнових прав чоловіка та дружини у випадку розлучення, як-то право спільної сумісної власності подружжя на майно, набуте нею чи ним до шлюбу, як на період перебування у шлюбі, так і після розлучення;
- можливість збереження добрих стосунків між подружжям навіть після розлучення, що, звісно, є більш психологічною причиною, але все ж таки наявність угоди, у якій передбачено чіткий розподіл майна у разі розлучення, може заощадити велику кількість часу та сприяти мирному розлученню принаймні у майновій сфері [3].

Шлюбний договір регулює майнову сферу життя подружжя: регулювання майнових відносин між подружжям та визначення майнових прав та обов'язків кожного із них як в якості власне подружжя, так і в якості батьків. До цієї сфери Сімейний кодекс України відносить правовий режим майна, порядок користування житлом та право на утримання [2]. Що ж стосується аспектів сімейного життя, які Сімейний кодекс забороняє включати до сфери дії шлюбного договору, то їхній перелік є більш вичерпним і включає в себе такі моменти:

- неспроможність регулювати особисті немайнові відносини між власне подружжям та між подружжям і дітьми, наприклад примус до взаємної любові чи до певних моральних зобов'язань;
- заборона обмеження правоздатності та дієздатності одного з подружжя або майбутнього подружжя, як-то законодавчо встановлена неспроможність чоловіка заборонити дружині працювати та займатися виключно домашнім господарством;

* студентка 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Серьогін О.Ю.

- законодавчо встановлена неможливість ставлення одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище;
- до шлюбного договору не можуть бути включені умови, які суперечать правам дитини;
- шлюбний договір може регулювати розмір і порядок стягнення аліментів;
- шлюбний договір не може містити обмеження відносно таких питань як добровільність шлюбного союзу, рівноправ'я подружжя, турбота про добробут дітей [3,4].

Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. Стаття 94 Сімейного Кодексу України не визначає наслідків недотримання вимоги про нотаріальне посвідчення договору [2]. У цій ситуації буде застосовуватися стаття 220 Цивільного кодексу України, яка встановлює, що у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Але якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається [5].

Оскільки Сімейний кодекс передбачає дві групи осіб, що мають право укласти шлюбний договір, то початок його дії також відрізняється згідно цього поділу. Якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу. Якщо ж шлюбний договір укладено подружжям, він набирає чинності у день його нотаріального посвідчення.

Шлюбний договір може містити два види строків:

- загальний строк дії шлюбного договору;
- строки тривалості окремих прав і обов'язків кожної зі сторін.

Проте, якщо сторони не вказали загальний строк дії шлюбного договору, то він буде діяти до моменту відмови від нього, розірвання, чи визнання його недійсним. Дія шлюбного договору може тривати і після припинення шлюбу. Для цього має бути встановлено дія шлюбного договору або його окремих положень саме після припинення шлюбу.

Умови шлюбного договору можуть бути змінені подружжям шляхом укладання спеціальної угоди, яка має бути нотаріально засвідчена. Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається, але на вимогу одного з подружжя за рішенням суду шлюбний договір може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси або інтереси дітей. Такі інтереси повинні мати важливе значення оціночного характеру і вирішуватися у кожному конкретному випадку судом [2 - 4].

Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору, що тягне за собою припинення прав та обов'язків за вибором подружжя з моменту укладення шлюбного договору або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього. Одностороння відмова від шлюбного договору не допускається [2, 4].

Шлюбний договір може бути розірваний лише за рішенням суду. Звернутися до суду з вимогою про розірвання шлюбного договору може один з подружжя. Ухвала суду про розірвання шлюбного договору може бути винесеною лише за наявності підстав для розірвання, що мають важливе значення, наприклад:

- якщо його зміст не відповідає вимогам закону;
- якщо шлюбний договір був укладений недієздатною особою чи особою, яка у зв'язку з психічним розладом здоров'я не усвідомлювала значення своїх дій і (чи) не могла керувати ними;
- якщо шлюбний договір був укладений в результаті фізичного або психічного насильства (примусу, залякування, погроз);

- якщо особа уклала шлюбний договір через важкі обставини, на укр. не вигідних для неї умовах.

Слід зазначити, що при розірванні шлюбного договору він припиняє діяти в майбутньому [4].

Література

1. Антипова О. Особливості застосування шлюбного договору //Правовий тиждень. – 2007. - №48. – С. 6-7.
2. Сімейний кодекс України – Харків, «ФОЛІО». – 2007. – С. 60 – 65.
3. Шинковенко Р. Характеристика брачного договору //Юридическая практика. – 2004. - №4. – С. 3-4.
4. Ромовская З. Вопрос заключения брачного договора //Юридическая практика. – 2003. - №26. – С. 7-9.
5. Цивільний кодекс України – К., «Істина». – 2003. – С.83.

Сахно Я.*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ З ПОЗИЧАЛЬНИКАМИ В УКРАЇНІ

Із початком фінансової кризи українські банки швидко почали шукати шляхи збереження власних ресурсів. Населення України взяло в кредит приблизно 260 млрд. грн. 70% кредитів було видано в іноземній валюті (Повідомлення генерального директора компанії «Європейське агентство з повернення боргів» Олександр Ільчук). Практично всі фінансові установи почали вимагати дострокового повернення кредитів або повідомляти про зміну відсоткових ставок по вже існуючих угодах.

Відповідно до статті 1054 ЦКУ кредитним договором є зобов'язання банку або іншої фінансової установи (кредитодавця) надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Проценти за кредитним договором визначаються залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів (Стаття 1056-1). Підвищення ризику призводить до підвищення такого проценту. В умовах економічної кризи рівень ризику неповернення кредиту значно зростає, що змушує банки в односторонньому порядку змінювати розмір процентів. Це призвело до масових свавільних підвищень зі сторони банків. Для врегулювання ситуації було внесено зміни до ЦКУ від 12 грудня 2008 року.

Такі зміни викликають ряд колізій в національному законодавстві:

1. Регулюються тільки кредитні договори, укладені з банками, але при цьому немає ніяких змін відносно кредитних союзів, ломбардів, інших фінансових установ, які теж уповноваженні укладати кредитні договори. Це підтверджується відсутністю змін в інших законах, наприклад в законі «Про кредитні союзи».

2. Якщо стаття 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» забороняє в односторонньому порядку змінювати умови укладених з клієнтами договорів, зокрема, збільшувати розмір процентної ставки за кредитними договорами або меншувати її розмір за договорами банківського вкладу, так само як і ст. 525 ЦК України не допускає односторонніх змін умов договору, то стаття 11 Закону «Про захист прав споживачів» навпаки зберігає за банками таке право зі всіма витікаючими наслідками.

3. Здійснюється регулювання лише тих відносин, які виникли після набрання чинності законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України...». Що стосується договорів, які були укладені до набрання даним законом чинності, то виходить, що положення про зміну процентної ставки з набранням чинності закону з 10 січня 2009 року виконуватися через статтю 1056-1 Цивільного кодексу не може, оскільки визнається нікчемним і такими, що не потребують судового рішення. Але пункт 2 статті 5 ЦКУ про дію цивільного законодавства в часі передбачає зворотню дію в часі актів цивільного законодавства у випадках коли вони пом'якшують або скасовують цивільну від-

* студентка 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Серьогін О.Ю.

повідальність для особи. Стаття 1056-1 пом'якшує юридичні наслідки для позичальника, а отже дія даної статті має поширюватися і на правочини укладенні до набрання законом чинності.

4. Дія статті 1056-1 Цивільного кодексу і статті 11 Закону про захист прав споживачів дозволяє банкам змінювати розмір процентної ставки за кредитним договором, але тільки в тому випадку, якщо ця зміна не приведе до збільшення цієї ставки, оскільки таке збільшення прямо заборонене законом.

5. Відсутність переліку обставин, за яких банк може змінювати умови договору в односторонньому порядку. Відповідно до пункту 3.5 Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту від 12 грудня 2007 р. банки мають право змінювати процентну ставку за кредитом лише в разі настання події, не залежної від волі сторін договору, яка має безпосередній вплив на вартість кредитних ресурсів банку. Банки не мають права змінювати процентну ставку за кредитом у зв'язку з волевиявленням однієї із сторін (зміни кредитної політики банку). Необгрунтоване внесення змін банком до договору в частині вартості кредиту порушує вимоги ст. 49 Закону України «Про банки та банківську діяльність» в частині перевірки кредитоспроможності позичальників.

6. Відсутність можливості у клієнта впливати на умови договору, наприклад в односторонньому порядку змінити процентну ставку, через розроблені банками власних типових форм договору дає підстави зробити висновок, що договір кредитування стає договором приєднання (ст. 634 ЦКУ). Це є порушенням принципу свободи договору (ст. 627 ЦКУ) та статті 627 ЦКУ, згідно з якою сторони є вільні в укладенні договору та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства.

7. Одностороння необгрунтована зміна зобов'язань банками є порушенням ст. 638 ЦКУ про істотні умови договору, порушення яких в односторонньому порядку є підставою для визнання даної частини договору недійсною (ст. 217 ЦКУ).

Література

1. Закон України Про банки і банківську діяльність: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 9 січня 2009 року // www.rada.gov.ua.- Дата відвідання: 15 березня 2009.
2. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 12 грудня 2008 року // www.rada.gov.ua.- Дата відвідання: 15 березня 2009.
3. Закон України Про захист прав споживачів: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 13 січня 2006 року // www.rada.gov.ua.- Дата відвідання: 15 березня 2009.
4. Постанова Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 12 листопада 2007 року // www.rada.gov.ua.- Дата відвідання: 15 березня 2009.
5. Прес-реліз А.Франко Взаємна залежність // www.fuib.com.ua.- Дата відвідання: 15 березня 2009.
6. Прес-реліз Банкам заборонили на свій розсуд змінювати відсотки по кредитах // <http://tsn.ua>.- Дата відвідання: 15 березня 2009.
7. Прес-реліз Г.Г. Пампухи Кредит чи боргова прірва? // Газ. Правовий тиждень. - 2009.- 15 березня. - №39.
8. Цивільний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 квітня 2009 року // www.rada.gov.ua.- Дата відвідання: 15 березня 2009.

Расшивалов В.*

НАУКОВИЙ СПАДОК Г.К.МАТВЄЄВА: КОНЦЕПЦІЯ ПІДСТАВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Минулого року виповнилось 100 років від дня народження Геннадія Костянтиновича Матвєєва - видатного вченого, доктора юридичних наук, професора, діяльність якого багато років була тісно пов'язана з нашим університетом.

У 1955 р. році публікується робота Г.К.Матвєєва «Вина в радянському цивільному праві», в якій *склад цивільного правопорушення* визначається єдиною підставою настання відповідальності. Автор розглядає *об'єктивні й суб'єктивні елементи відповідальності*. Об'єктивні елементи: протиправна поведінка, її результат і причинний зв'язок між ними. Суб'єктивний елементом є провина правопорушника. В праці зроблено висновок, що при відсутності одного із зазначених елементів відповідальність наступити не може.

В 1970 р. Г.К. Матвєєв у розвиток своєї концепції публікує фундаментальну працю «Підстави цивільно-правової відповідальності», де обґрунтував висновок про необхідність *спільності і єдності об'єктивних і суб'єктивних елементів цивільного правопорушення*.

Питання про провину як суб'єктивну умову цивільно-правової відповідальності завжди було одним з найбільш складних і дискусійних у науці цивільного права. У теорії цивільного права існувало дві основні точки зору щодо провини того, хто завдав шкоди. Суть їх зводилася до різних принципів визначення підстав відповідальності: «*принцип заподіяння*» і «*принцип провини*».

«*Принцип заподіяння*», писав Г.К.Матвєєв, підставою громадянської відповідальності визнає: «... наявність тільки одного факту заподіяння збитку, суб'єктивні причини цього збитку значення не мають. Покладаючи на того, хто завдав шкоду, відповідальність за наслідки делікту або невиконання договору, ставилось одне питання: чи існує зовнішній об'єктивний причинний зв'язок між протиправною дією й збитком.

«*Принцип провини*», крім об'єктивних обставин, підставами громадянської відповідальності визнає також винність правопорушника. Факт заподіяння збитку вважається лише первинним поштовхом для виникнення деліктної й договірної відповідальності. Відповідальність може й не наступити, якщо буде доведено, що делікт або невиконання договору відбулися проти волі й свідомості того, хто завдав шкоду». На думку Г.К.Матвєєва, головний недолік цих підходів полягав у тому, що: «... вони не відводять місця випадковостям».

Г.К.Матвєєв розвинув *концепцію безвинної відповідальності*. Зокрема, він наголошував, що «відповідальність без провини» насправді не є відповідальністю, а є особливим випадком, відмінним від відповідальності способом відновлення майнового стану особи потерпілого від правопорушення. «Випадки безвинної відповідальності можна було б не йменувати відповідальністю, а говорити лише про обов'язок відшкодувати шкоду».

Основний науковий доробок Г. К. Матвєєва в цій сфері полягає в розробці концептуальних засад визначення *складу цивільного правопорушення* як підстави цивільно-пра-

* студент 2 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Забара І.М.

вої відповідальності. Зокрема, він запропонував умовно розрізняти **повноцінний склад** цивільного правопорушення, включаючи до нього *шкоду, протиправність, причинність, провину, і обмежений склад*, який охоплює *безвинну відповідальність* (наприклад, при випадковому заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки), *нешкідливу відповідальність* (наприклад, за непостачання товару - у вигляді сплати неустойки за невиконання договору, хоча воно не спричинило реального збитку) і *відповідальність безпричинну* (приміром, за каліцтво пасажирів літака, заподіяне в результаті впливу непереборної сили).

Література

1. Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве. Киев, 1955.
2. Матвеев Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности. М., 1970 .
3. Матвеев Г.К. Вибране/ Г.К.Матвеев, упоряд. В.І.Кисіль. – Київ.:Україна, 2008. – 600 с.
4. Насадюк А. Истинный профессор от юриспруденции. Памяти Геннадия Константиновича Матвеева посвящается//Юридическая практика №34 , 19/08/2008.
5. В. Кисіль/ Слово про мого Вчителя // Право України. — 2008. — N 7. — С. 145-150.
6. Примак В.Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб. Монографія , К.: Юрінком, 2007.- 432 с.
7. Юридична енциклопедія. Т.1: А-Г /Редкол.: Ю.Шемшученко та ін. - К.: Укр. енцикл., 1998.- 669 с.
8. Довгерт А.С. Цивільне право України. Підручник у 2-х томах. – К.: Юрінком-Інтер, 2005. – 1400 с.

ПОРІВНЯЛЬНЕ І ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Макаруха З.*

ВИРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Питання інтеграції до ЄС є одним із головних політичних пріоритетів України і важливим чинником її подальшого розвитку. Реалізація євроінтеграційного курсу України вимагає вирішення низки важливих та, одночасно, складних проблем, а саме: визначення основних стратегічних напрямів інтеграції України до ЄС; внутрішнього забезпечення європейської інтеграції України; доцільності запозичення досвіду держав-членів у сфері стратегічного планування політики європейської інтеграції; а також вироблення якісно нових міжнародно-правових рамок наближення та входження України в ЄС.

Вироблення стратегії інтеграції України до ЄС започатковано Постановою Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України», 1993 р. [1]. У зазначеному документі закріплено, що: «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах...», а «здійснення Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС стане першим етапом просування до асоціації, а згодом – до повного її членства в ЄС». Однак, на цей час не вироблено конкретних стратегічних напрямків європейської інтеграції.

Першим нормативно-правовим актом, в якому комплексно визначено напрями євроінтеграції України та внутрішні механізми її забезпечення є Стратегія інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. [2]. Проте, визначена у згаданому документі стратегія «партнерства та співробітництва» трансформується, внаслідок розширення ЄС та безпосереднього наближення його кордонів до кордонів України, у стратегію «сусідства», що включає подальше зміцнення стратегічного партнерства та сприяння утвердженню стабільності, безпеки і добробуту. Більше того, у Плані дій Україна – ЄС [3], який є інструментом Європейської політики сусідства, зазначено, що «розширення ЄС дає можливість для України та Європейського Союзу розвивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть за рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва». Це, своєю чергою, створює передумови для наступної трансформації стратегії інтеграції.

Можна визначити такі стратегічні напрями інтеграції України до ЄС: посилене співробітництво у сфері енергетики; торгівля та переговори про заснування зони вільної торгівлі; інвестиційна діяльність; співробітництво у транспортній сфері; співробітництво у галузі охорони довкілля; співробітництво у сфері свободи, безпеки та справедливості; забезпечення ефективності допомоги ЄС; співробітництво у сфері освіти, науки, техніки та космічної діяльності; адаптація законодавства України до законодавства ЄС.

Нова Стратегія інтеграції України до ЄС має забезпечити поступове входження держави до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), економічного і правового простору.

* докторант кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий консультант: проф. В.І.Муравйов

Політична консолідація передбачає неухильне поглиблення політичного діалогу, гарантування політичної стабільності як в Україні, так і на всьому Європейському континенті; зміцнення демократичних засад в українському суспільстві. Одним з реальних внесків на шляху до зближення політичних позицій України та ЄС було б залучення України до спільних дій ЄС, а також вироблення і прийняття спільних позицій України та ЄС.

Розвиток процесу економічної інтеграції полягає у лібералізації і взаємному відкритті ринків ЄС та України, сприяння інвестиціям з ЄС в Україну, забезпеченні свободи конкуренції, обмеження застосування засобів протекціонізму, формулювання основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.

Інтеграція у правовий простір забезпечується шляхом зближення з сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС.

Подальше стратегічне планування політики європейської інтеграції України вимагає вивчення досвіду держав-членів ЄС та держав-кандидатів на вступ щодо вироблення ними правових основ, а також запровадження ними механізмів та процедур реалізації стратегії євроінтеграційного курсу. Аналіз практичного досвіду держав дає змогу виявити тенденції, закономірності та підходи у реалізації національних стратегій інтеграції до ЄС та визначити доцільність їх запозичення Україною.

Досвід ЄС щодо вироблення правових форм співробітництва з третіми країнами свідчить про застосування індивідуального підходу до держав конкретного регіону.

Так, метою Угод про асоціацію ЄС з країнами Середземномор'я (Середземноморські угоди) є створення зони вільної торгівлі, економічна, соціальна і культурна співпраця. Виняток становить Туреччина, угода про асоціацію з якою засновує митний союз з ЄС та забезпечує доступ Туреччини до внутрішнього ринку ЄС протягом перехідного періоду. Своєю чергою, для Західних Балкан (в тому числі Хорватії та Македонії) ЄС передбачено процес стабілізації та асоціації, що включає різні рівні: стратегічний та політичний; інституційний; економічний; фінансовий. До окремої групи слід віднести угоду про асоціацію з Чилі, метою якої є заснування Політичної та Економічної Асоціації з ЄС.

З державами Центральної та Східної Європи (новими державами-членами) ЄС уклав Європейські угоди, які засновують асоціацію між сторонами. Саме угоди про асоціацію європейського типу стали передумовою для набуття повноправного членства країнами Центральної та Східної Європи в ЄС.

На сьогоднішній день правову основу відносин між Україною та ЄС становить Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС і його державами-членами, від 14 червня 1994 р. (далі – УПС) [4]. У зв'язку з закінченням терміну дії УПС, її має замінити нова угода.

Підготовка нового рамкового документа має враховувати увесь комплекс складних питань, пов'язаних з його укладенням, а саме: передумови укладення нової угоди між Україною та ЄС; існуючі правові форми співробітництва ЄС з третіми країнами; основні підходи до форми та змістовного наповнення нової угоди між Україною та ЄС.

Основними міжнародними документами, що закладають підвалини нової Угоди між Україною та ЄС є УПС та План дій Україна – ЄС на 2005-2007 рр. Зокрема у ст.4 УПС та преамбулі до Плану дій зазначено, що при умові просування України шляхом економічних реформ, Сторони розглянуть можливість створення між ними зони вільної торгівлі. Крім цього, План дій визначає нові перспективи відносин між Україною та ЄС, серед яких: перспектива просування за рамки партнерства до значного рівня інтеграції, вклю-

чаючи участь у внутрішньому ринку ЄС та можливість для України брати зростаючу участь у ключових аспектах політик та програм Європейського Союзу; а також можливість укладення нової посиленої угоди.

Таким чином, виходячи зі стратегії інтеграції України до ЄС, нова угода має забезпечити: визнання державами-членами ЄС нового статусу України, що передбачатиме вищий рівень інтеграції; створення правових рамок підтримання і розвитку сторонами тісного політичного діалогу, а також діалогу в галузі безпеки; вироблення і реалізація нових правил, політик та практичних заходів, які б створили передумови для набуття Україною членства в Європейському Союзі; забезпечення між сторонами свободи торгівлі; забезпечення соціально-економічного прогресу; всебічний розвиток та утвердження ролі сторін у сфері свободи, безпеки і справедливості; створення відповідних інституцій, необхідних для досягнення зазначених цілей.

Література

1. Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. - N 37. - Ст.379
2. Офіційний вісник України. – 1998. - №24. – С.3
3. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Угода про партнерство та співробітництво. Повний текст угоди, підписаної між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 року. Делегація Європейської Комісії в Україні. – К., 1994. -89 С.

Гончарук О.В.*

ПОНЯТТЯ ШТРАФУ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Українське та російське законодавство, зважаючи на їх спільне радянське коріння, мають однакові підходи до законодавчого тлумачення поняття штрафу. Штраф визначається кримінальними кодексами двох держав як грошове стягнення, що накладається судом у випадках і в межах, установлених законом. За своїм змістом штраф як покарання має майновий характер. Водночас він не є відкупом за вчинений злочин. Визначення штрафу як міри покарання дає ст. 53 КК України та ст. 46 КК РФ. Український законодавець визначає розмір штрафу у вигляді від 30 до 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, російський – від 25 до 1000 мінімальних заробітних плат або іншого доходу засудженого за період від двох тижнів до одного року.

В історико-правовому аспекті штраф як один з видів покарання був відомий законодавству дореволюційної Росії. Відповідно до Уложення 1845 р. розрізнялися штрафи, що надходять у скарбницю, і пені, що надходять у приходи суспільної опіки й інші загальнокорисні установи. У законодавстві й практиці народних судів 1917-1918 р. штраф був одним з видів покарання, які призначаються найчастіше. Так, у першій половині 1918 р. народні суди в Москві піддали штрафу 54% засуджених, а в другій половині цього року - 56,9%.

На сьогоднішній момент штраф як міра покарання є найбільш м'яким видом покарання, встановлюється законом за здійснення менш небезпечних злочинів проти власності, проти особистості, господарських і деяких інших видів злочинів, вчинених, як правило, з корисливих мотивів чи при завданні майнових збитків. Розмір штрафу встановлюється в залежності від тяжкості вчиненого злочину з урахуванням майнового положення винного (ч.2 ст. 53 КК України, ст. 46 КК РФ).

Штраф може бути призначений у виді як основного, так і додаткового покарання, але тільки у випадках, спеціально передбачених санкціями відповідних статей. Крім цього, у законодавстві обох країн містяться положення, коли штраф призначається крім випадку прямої вказівки на цю міру покарання у Особливій частині кодексу. До таких випадків відносяться: а) штраф призначається як більш м'яке покарання, ніж передбачено в законі (ст. 69 ККУ, ст. 64 КК РФ); б) він застосовується в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 80 КК РФ); в) має місце вердикт присяжних про полегшення покарання (ст. 65 КК РФ); г) штраф призначається у разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, 77 ККУ). Слід зазначити, що законодавець також передбачив випадки, коли розмір штрафу може перевищувати максимальну межу, і прямо вказує на це у санкціях деяких статей Особливої частини кримінального кодексу. Зокрема, в Україні це ч. ч. 1 і 2 ст. 204, ч. 1 ст. 209, ч. 2 ст. 212, ст. 220. При призначенні штрафу суд враховує майновий стан винного. Майновий стан винного є поняттям оціночним, оскільки в КК не визначений його зміст. Для оцінки майнового стану винного слід, зокрема, вра-

* асистент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ховувати розмір: а) заробітної плати, пенсії або стипендії винного; б) грошових доходів від його підприємницької та іншої законної діяльності; в) доходів у вигляді відсотків за банківськими вкладками; г) доходів від цінних паперів; д) доходів від земельної ділянки; е) нерухомого та іншого майна, а також наявність на утриманні непрацездатних осіб.

Якщо засуджений ухиляється від сплати штрафу, він може бути стягнутий у примусовому порядку, причому стягуватися можуть як кошти, так і майно засудженого. Однак у цьому випадку предмети, що не підлягають конфіскації, про які йдеться мова у Додатку до кримінального кодексу, не можуть бути вилучені і при стягненні штрафу. Особа, яка ухиляється від сплати штрафу, підлягає кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 389 КК України, російський законодавець теж має подібну норму у кодексі: у випадку злісного ухилення від сплати штрафу він замінюється обов'язковими роботами, виправними роботами або арештом відповідно розміру призначеного штрафу в межах, передбачених КК для цих видів покарань (ст. 49, 50, 54). У разі неможливості сплати штрафу український суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у вигляді громадських робіт або виправними роботами. Від неможливості стягнення штрафу варто відрізнити таке становище, коли обчислювальна сума штрафу, що підлягає сплаті, у даний момент може створити для засудженого або членів його родини особливі ускладнення в силу яких-небудь виняткових обставин (пожежа, стихійне лихо, важка хвороба, і т.д.). У цих випадках діють положення не кримінального кодексу, а кримінального процесуального кодексу в Україні та кримінального виконавчого кодексу Російської Федерації. Так, на підставі ст. 405 КПК України суд може відкласти сплату чи надати винному розстрочку терміном до одного року з дня вступу вироку в законну силу; подібне ж положення регулюється в Росії ст. 31 КВК РФ, за яким засуджений до штрафу зобов'язаний сплатити штраф протягом 30 днів від дня вступу вироку суду в законну силу, а у випадку, якщо засуджений не має можливості одноразово сплатити штраф, то суд за клопотанням засудженого й висновку судового виконавця може відстрочити або розстрочити сплату штрафу на строк до одного року.

Закон забороняє заміну штрафу позбавленням чи обмеженням волі прямо або побічно (ч. 5 ст. 46 КК РФ). Також не допускається заміна позбавлення волі штрафом, тому що така заміна суперечить природі цих двох покарань. Якщо суд призначає покарання по декількох вироках, то в цих випадках вироки щодо позбавлення волі і штрафу приводяться у виконання самостійно, окремо один від одного.

Штраф як міра кримінального покарання відрізняється від адміністративного штрафу, головним чином, своєю природою і юридичними наслідками. Штраф, будучи мірою кримінального покарання, призначається судом за злочин, передбачений кримінальним законом; він, як і всяке покарання, спричиняє судимість винного, чого немає при адміністративному штрафі.

Що стосується підходів до інституту штрафу у державах романо-германської правової сім'ї, то слід зауважити, що французький кримінальний кодекс не містить ні визначення покарання, ні чіткої системи його видів. Ситуація дещо змінилася у 1981 році, коли у Франції була скасована смертна кара і запропоновано певний перелік видів покарань, серед яких розрізнялися штраф та штраф у вигляді штрафо-днів.

Чинний КК Франції визначає систему покарань, що поділяється відповідно до класифікації злочинних діянь на три групи. Злочини караються кримінальними покараннями, проступки - виправними, порушення - поліцейськими. За здійснення злочину, поряд з кримінальним заключенням або ув'язненням, фізичним особам може бути призначений штраф, максимальний розмір якого становить 50 млн. франків, а також одне або кілька додаткових покарань. Серед виправних покарань основне місце займають тюремне ув'яз-

нення й штраф. Як виправне покарання можуть бути призначені і штрафо-дні. Штрафо-дні й неоплачувані роботи в суспільних інтересах утворюють систему альтернативних покарань і не передбачені в санкціях Особливої частини КК. Система поліцейських покарань представлена штрафом і покараннями, що позбавляють певних прав або їх обмежують. Максимальний розмір штрафу за порушення для фізичних осіб становить десять тисяч франків.

Німецьке законодавство за своєю структурою більш подібне до нашого національного законодавства. У КК ФРН система покарань також включає основні й додаткові види. У главі першій «Покарання» розділу 3 КК ФРН передбачено два види покарання, які по своїй правовій природі є основними – позбавлення волі (§ 38, 39) і грошовий штраф (§ 40-43). Штраф визначається в денних ставках - від 5 до 360 ставок (розмір денної ставки коливається в межах від 2 до 10 тисяч німецьких марок). Загальна сума штрафу повинна бути витребувана після закінчення строку, що відповідає числу призначених штрафних днів. Невиплата загальної суми штрафу тягне у ФРН позбавлення волі (з розрахунку один день позбавлення волі за одну денну ставку). У випадку якщо засуджений не в змозі негайно сплатити штраф, суд установлює додатковий строк для сплати штрафу в повному обсязі або окремих його частин.

Крім того, новелою системи покарань, передбаченою КК ФРН, є таке специфічне для німецького кримінального права покарання, як майновий штраф (§ 43а).

Також, варто звернути увагу, що вказані держави застосовують кримінальну відповідальність не лише до фізичних осіб, а й до юридичних, а отже система штрафів широко застосовується до такого суб'єкта злочину. Так, КК Франції у ст. 131-37 передбачає такий вид покарання як штраф до юридичної особи, причому максимальний розмір штрафу, що застосовується до юридичних осіб, дорівнює п'ятикратному розміру штрафу, передбаченого для фізичних осіб законом, який карає певне злочинне діяння. У випадку рецидиву на юридичну особу, що була уже засуджена за злочин чи проступок, покарання за яке передбачало 700 тис. франків штрафу для фізичної особи, покладається штраф, що дорівнює десятикратному розміру штрафу, передбаченого законом, який карає цей злочин (ст. 132-12, 132-13). Таке ж правило застосування штрафу у десятикратному розмірі від суми, що накладається на фізичну особу, діє при повторності скоєння злочину юридичною особою (ст. 132-14).

Кримінальне право держав англо-саксонської правової сім'ї теж дуже широко застосовує штраф як вид покарання. Наявність великої кількості штрафних санкцій, що носять характер відносно-визначених, тобто таких, які містять лише верхню межу покарання, являється особливістю англійського кримінального права. На сьогоднішній момент дорослий правопорушник (в англійському праві старше 21 року) може бути засуджений до сплати штрафу за будь-який злочин, за винятком випадків, коли закон передбачає певне безальтернативне покарання у вигляді смертної кари, довічного або тривалого тюремного ув'язнення за найбільш тяжкі злочини. Суд зобов'язаний надати час для сплати штрафу (від 9 до 90 днів), що залежить від суми штрафу, що накладається, з метою накопичення достатніх коштів для його сплати.

Що стосується ще однієї держави загальної правової сім'ї, Сполучених Штатів, то штраф є найпоширенішим видом покарання у кримінальному законодавстві. Законодавство надає широкі можливості для призначення цього покарання й нерідко навіть як би спонукає суддів до застосування насамперед штрафних санкцій.

Передбачені законодавством штатів розміри штрафу за скоєння злочинів однієї категорії нерідко дуже відрізняються між собою. Так, за КК Огайо його максимум за фелонію

(крім тяжкого вбивства) становить 20 тис. дол. (п. А (3) § 2929.18); КК Кентуккі - 10 тис. дол. (ст. 534.030). Згідно § 80 Кримінального кодексу штату Нью-Йорк «Штраф за фелонію»: вирок до сплати штрафу за здійснення фелонії повинен бути вирок до сплати суми, встановленої судом, що не перевищує 5000 дол. або дворазової вигоди, отриманої обвинувачуваним від здійснення злочину. Федеральне законодавство за будь-яку фелонію або місдімінор, що спричинила смерть людини, передбачає штраф у розмірі до 250 тис. дол. (§ 3571 розділу 18 Зводу законів). Як правило, штрафи для юридичних осіб у два рази вище, ніж для фізичних: у штатах Нью-Йорк і Кентуккі - відповідно до 10 тис. і 20 тис. дол., а на федеральному рівні - до 500 тис. дол. Але штрафи, передбачені для фізичних та юридичних осіб за здійснення наркозлочинів, можуть досягати астрономічних цифр, наприклад за федеральним законодавством (§ 841 розділу 21 Зводу законів) - відповідно 8 і 20 млн. дол. Несплата штрафу без поважної причини спричиняє тюремне ув'язнення, наприклад за КК Кентуккі (ст. 534.060) за скоєну фелонію - до 6 місяців.

Цікаво, що якщо засуджений за федеральним кримінальним законодавством «свідомо» не сплачує штраф, то він може бути засуджений до будь-якого покарання, що могло бути призначене спочатку (§ 3614 (а) розділу 18 Зводу законів), а якщо він цього не робить «навмисно» - може бути засуджений до сплати штрафу в розмірі до 10 тис. дол. або у подвійному розмірі несплаченого штрафу й (або) до тюремного ув'язнення на строк до одного року (§3615).

Влялько І.В.*

СЬОМА РАМКОВА ПРОГРАМА ЄС З ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

Лісабонський договір 2007 року в частині, що запроваджує Договір про функціонування Європейського Союзу [1] містить положення, що регулюють питання наукових досліджень.

Так, в ст.4 нового Договору передбачено, що ЄС у сферах наукових досліджень, технологічного розвитку та космосу має повноваження здійснювати розробку й реалізацію відповідних програм. Основним є Розділ XIX нового Договору [2], який безпосередньо стосується зазначених питань. Передбачається можливість для ЄС здійснювати заходи, які доповнюють дії в державах-членах: а) реалізація науково-дослідних програм, програм технологічного розвитку; б) сприяння співробітництву з третіми країнами з означених питань.

Європейський парламент і Рада (з Економічним і соціальним комітетом) приймають багаторічну рамкову програму, в якій відображено весь комплекс заходів Союзу. В такій Рамковій програмі (далі - РП) встановлено наукові й технологічні цілі й пов'язані з ними пріоритети; вказано головні напрямки реалізації заходів; зафіксовано загальну максимальну суму та порядок фінансової участі Союзу в програмі, а також відповідні частки запланованих заходів. РП реалізується, як зазначено у ст. 181, за допомогою спеціальних програм, в яких визначається порядок реалізації, тривалість та кошти.

Попередні шість РП ЄС були розраховані кожна на 5 років, а 7-ма Рамкова програма ЄС з досліджень та технологічного розвитку на 2007-2013 рр. - вперше на сім років, хоча, програма з ядерних досліджень, що також входить в РП 7, розрахована на 5 років з окремим бюджетом [3].

На думку Р.Бургера, європейська наука багато в чому ще має національну орієнтацію. Тому ключова умова РП - фактично всі проекти, що претендують на фінансування, повинні включати учасників з різних країн-членів Євросоюзу. Так, всі проекти та ініціативи, профінансовані на гроші європейських платників податків, повинні охоплювати як мінімум кілька європейських держав. Це забезпечує пан-європейський характер РП і відрізняє її від національних програм країн-членів ЄС, так РП 7 - найбільша програма фінансування наукових досліджень на базі грантів [4].

Хоча формально Україна отримала доступ до зазначених програм ще починаючи з РП 4, участь науковців і фахівців обмежується 2 основними причинами: 1-а – це відсутність фінансового внеску України у бюджет РП. Варто нагадати, що для цього не потрібно бути членом Євросоюзу - Ізраїль і Туреччина сплачують такий внесок, який дозволяє фінансування участі їх вчених у РП. 2-а причина - це недостатня поінформованість вітчизняних науковців щодо правил та умов подання пропозицій, тематики, форми реалізації проектів, способів пошуку партнерів, а часто не знають навіть про існування РП. Але протягом останніх років в Україні поживалася робота з інформування про РП та практичної участі вчених [5].

* юрист I категорії НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В РП 7 передбачено виконання та фінансування на загальну суму 50,521 млрд. євро таких спеціальних програм: «Співробітництво» 32,413 млрд. євро; «Ідеї» 7,51 млрд. євро; «Люди» 4,75 млрд. євро; «Можливості» 4,097 млрд. євро; а також «Спільні дослідницькі центри» (JRC) 1,751 млрд. євро; та «Євратом» (до 2011 року) 2,751 млрд. євро [6].

Основою програми, яка становить 2/3 загального бюджету, є Програма «Співробітництво». Вона сприяє дослідженням по всій Європі та інших країнах-партнерах за допомогою проектів міжнаціональних консорціумів промислових та наукових співтовариств. Дослідження проводимуться у 10 тематичних сферах: здоров'я; продукти харчування, сільське господарство, біотехнології; інформаційні та комунікаційні технології; нанонауки, нанотехнології; енергія; навколишнє середовище; транспорт; соціоекономічні та гуманітарні науки; космос; безпека.

Загальні умови участі в РП 7 - мінімальна кількість: 3 незалежних учасника з трьох різних країн-членів ЄС чи асоційованих країн, можуть брати участь фізичні особи та JRC, додаткові умови будуть формуватися у відповідності до робочої чи спеціальної програми. Спеціальні умови: одна юридична особа з країни - члена ЄС чи асоційованої країни для проектів ERC (Європейська рада з досліджень), дій з координації та підтримки, дій для навчання та кар'єрного росту (Marie Curie Actions) [7].

В більшості випадків гранти РП покривають видатки учасників тільки на 50-75%, залежно від характеру (юридичного статусу) учасників (і в окремих випадках до 100%). Отже, учасник проекту РП звичайно повинен внести свій власний фінансовий внесок у здійснення проекту або одержати на це фінансування з інших джерел.

Сенс участі українських вчених у європейських програмах є, хоча існує низка об'єктивних і суб'єктивних труднощів. Здебільшого це бюрократичний механізм ухвалення рішень стосовно участі, складність підготовки необхідних форм, що значною мірою пов'язане з браком у наших науковців досвіду в таких справах, але досвіду можна набути у процесі підготовки пропозицій. А пропозиції стосовно участі в європейських РП мають передбачати розв'язання не тільки наших проблем, а здебільшого тих, у яких зацікавлені партнери з країн Європи.

Література

1. Кашкин С. Ю. Европейский Союз: Основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / С.Ю. Кашкин, А.О. Четвериков. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 698 с.
2. Там само.
3. Seventh Framework Programme (FP7) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html
4. Европейское исследовательское пространство [Електронний ресурс] / Форсайт – 2007. - №1 (1) - с. 74-79. – Режим доступу до журн.: <http://ecsocman.edu.ru/images/pubs/2007/09/06/0000311749/11.pdf>
5. Гороховатська М. Європа на порозі нової рамкової програми Наукових досліджень (2007–2013) / М. Гороховатська, Д. Левіна, Т. Патрах, П. Смертенко, Л. Чернышев // Вісн. НАН України. – 2006.- № 11. - С. 7-18.
6. Загальні питання РП7: структура, правила участі, схеми фінансування, пошуки партнерів, оформлення документації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.fp7-ncp.kiev.ua/bulletin/b43_2007.doc
7. Там само.

Гурак Д.Д.*

ПРАВО ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ВИМОГ ЩОДО ЕМІСІЇ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Останні декілька років запам'ятаються як часи небаченого ажіотажу навколо вітчизняного фондового ринку.

В часи політичної та державної нестабільності, а отже і правової невизначеності, вдосконалення законодавства є не основним пріоритетом державної політики.

Особлива увага питанням адаптації Українського законодавства до стандартів ЄС полягає у тому, що скоро Україна приєднається до угоди про вільну торгівлю із ЄС.

У Європейському Союзі (надалі – «ЄС»), де цінні папери та фондовий ринок є однією з найбільш повно врегульованих галузей відбулися економічні зміни, які свідчать про необхідність розробки якісно нових механізмів функціонування фондового ринку.

Динамічність виникнення нових правовідносин у обігу цінних паперів потребує якнайшвидшої реакції з боку суб'єктів правотворчості. Такою реакцією, як зазначено вище, має бути, перш за все, оцінка ефективності діючих норм та їх відповідності визнаним світовим стандартам, які уособлює право ЄС. По друге, імплементація відповідних механізмів регулювання, шляхом прийняття відповідних нормативних актів усіма суб'єктами нормотворчості.

У системі правового регулювання цінних паперів первинним елементом є інститут емісії цінних паперів. Емісія цінних паперів є першочерговою умовою існування більшості розповсюджених цінних паперів як юридичної категорії. [7, 153]

Для уявлення стану розвиненості вітчизняного фондового ринку, доцільно розглянути стандарти регулювання ЄС, через найбільший вплив права цього міждержавного утворення на вітчизняну систему законодавства.

Законодавство, що створює ЄС, а держави-члени імплементують до свого національного, є досить нетиповим за своєю правовою природою. Це - неklasична система права у розумінні теорії. Суть нормотворчої діяльності полягає нібито у встановленні прикладу регулювання, що повинен бути наслідуваним у кожній із 27 держав окремо, хоча будь-яка норма, що створена органом ЄС має пряму дію. [3, 15]

Регулювання фінансових ринків є одним із ключових пріоритетів законотворчості співдружності. Фондовий ринок, як невід'ємна частина економічної системи здійснив відчутний прорив починаючи із 1999 року, коли був затверджений План дій щодо фінансових послуг (англійською мовою - «**Financial Services Action Plan**»). Запланована ним стратегія розвитку регулювання ринків, вже на даному етапі перетворила економічно відділенні та розрізнені у правовому регулюванні фінансові ринки держав-членів у більш-менш цілісний правовий простір. Важливим є те, що процес інтеграції незавершений, тобто слід очікувати ще більшого зближення стандартів регулювання. [6, 46]

Основними законодавчими актами ЄС, що регулюють процес емісії цінних паперів є:

* здобувач кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Муравйов В.І.

Директива № 2003/71/ЄС Європейського парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року про проспекти, що підлягають опублікуванню при відкритій пропозиції цінних паперів або виставленні їх на продаж, що вносить зміни до Директиви 2001/34/ЄС («Про прийняття цінних паперів до офіційного лістингу на фондових біржах та про інформацію, яка підлягає опублікуванню про такі цінні папери») (надалі – «**Директива**»);

Регламент Європейської Комісії № 809/2004 від 29 квітня 2004 року про імплементацію Директиви 2003/71/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно інформації, що міститься в проспектах емісії, так само як і формату, об'єднання посилань та публікацій таких проспектів емісії, та розповсюдження оголошень (надалі – «**Регламент про імплементацію**»).

Дані нормативні акти безпосередньо впливають на вітчизняну систему законодавства, оскільки в Україні прийнятий Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (надалі - «**Закон про адаптацію**»).

Враховуючи передбачені Законом про адаптацію вимоги до приведення у відповідність законодавства у 2006 році був прийнятий новий Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (далі – «**Закон про цінні папери**»).

Оформлення проспекту емісії є одним із перших кроків пов'язаних із публічним (відкритим) розміщенням цінних паперів.

Визначення проспекту емісії цінних паперів, наведено у ст. 1 Закону про цінні папери - документ, який містить інформацію про відкрите (публічне) розміщення цінних паперів. Дане визначення поняття не можна назвати розгорнутим, але ні Директива, ні Регламент ЄС взагалі не містять визначення поняття проспекту емісії. Очевидно, що Європейський законодавець передбачив можливість визначення поняття проспекту емісії у національних законодавствах держав-членів. [5, с.265]

В Україні Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку відповідає лише за повноту інформації, що міститься у зареєстрованих нею документах, та за її відповідність вимогам законодавства. Сама ж відповідальність за достовірність відомостей, наведених у документах, що подаються для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, покладається на осіб, які підписали ці документи. Ці норми фактично звільняють регулятора від обов'язку перевіряти інформацію, що надається емітентом. Хоча, відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» основними завданнями ДКЦПФР є «здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів». На мою думку, логічна неузгодженість даних норм заважає повноцінному та ефективну здійсненні контролю за випуском цінних паперів.

На мою думку, потрібно передбачити відповідальність як ДКЦПФР так і її посадових осіб у разі невиявлення недостовірних даних, наведених у проспекті, у разі здійснення перевірки.

Така новація могла б принести користь та стати відчутним вдосконаленням правого регулювання емісії цінних паперів. Тим більше, що європейська практика свідчить про існування країн, де встановлюється цивільна відповідальність регулюючих органів. Це стосується деяких країн Європи, наприклад Іспанії, де цивільна відповідальність місцевого регулятора ринку цінних паперів за збитки, завдані інвесторам була встановлена ще у 1988 році. [4, с.310] Хоча на рівні ЄС, поки що, не існує передбачення відповідальності регуляторів у національних законодавствах, але судячи з останніх подій у світових фінансах та заяв європейських органів, найближчим часом очікується запровадження значно жорсткішого регулювання фінансової сфери.

Детальний порівняльний аналіз положень законодавства України із Директивою та Регламентом не є необхідним, оскільки норми є узгодженими між собою, хоча, як сказано

вище – набагато менш деталізованими. Головне те, що Закон про цінні папери розроблявся у відповідності до права ЄС.

Серед основоположних принципів внутрішнього ринку ЄС, які матимуть безпосередній вплив на правову систему – «принцип свободи надання послуг» та «принцип свободи руху капіталу».

Ці принципи прямо стосуються ринку цінних паперів загалом та емісії цінних паперів зокрема.

Директива та Регламент про імплементацію були перекладені українською мовою Департаментом з адаптації, що повинно полегшувати діяльність державних органів, зокрема ДКЦПФР, із прийняття нормативних актів, що будуть відповідати Європейським стандартам регулювання.

Основною відмінністю між українськими нормативними актами та законодавством ЄС є мета регулювання. Через особливості ЄС як міждержавного утворення, більшість нормативних актів приймаються із включенням положень, що будуть забезпечувати вільний доступ емітентів із одних держав-членів на ринки інших держав членів. Саме це і є головним недоліком вітчизняних нормативних актів, що стосуються випуску акцій та оформлення проспекту їх емісії.

Література

1. Директива № 2003/71/ЄС Європейського парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року про проспекти, що підлягають опублікуванню при відкритій пропозиції цінних паперів або виставленні їх на продаж, що вносить зміни до Директиви 2001/34/ЄС;
2. Регламент Європейської Комісії № 809/2004 від 29 квітня 2004 року про імплементацію Директиви 2003/71/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно інформації, що міститься в проспектах емісії, так само як і формату, об'єднання посилань та публікацій таких проспектів емісії, та розповсюдження оголошень;
3. Andenas, Mads and Roth, Wulf Henning, *Services and Free Movement in EU Law* (Oxford University Press 2002)
4. Blair, M., Walker. G., *Financial Markets and Exchanges Law* (Oxford University Press 2007), p. 310
5. Ferran, E., *Building an EU Securities Market* (Cambridge: University Press, 2004), p. 265
6. Moloney, Niamh, *EC securities regulation* (Oxford University Press 2002), p. 46
7. Valentine, Stuart, *International dictionary of the securities industry* (Macmillan London 1985), p. 153

Філіпенко Д.*

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

Статут Ради Європи регламентує діяльність двох основних органів Ради – Комітету Міністрів та Парламентської Асамблеї.

Але також не можна не відзначити той факт, що створення Ради Європи послужило фундаментом для розвитку процесу інтеграції. Рада Європи стала своєрідною «пробою пера» в європейській інтеграції. М. Л. Ентін відзначає, що «основа основ, сама філософія створення та функціонування Ради Європи зводиться до формування в державах-членах таких політичних систем, такого правового порядку, які б перешкождали поверненню до тоталітаризму, що розцінюється в якості єдиного істинного джерела агресивних воєн, і таким чином до забезпечення через внутрішні перетворення мирного життя на континенті».

Європейські співтовариства, безумовно, виникли завдяки тому, що Рада Європи підготувала підґрунтя для розвитку співпраці, знявши основні протиріччя в позиціях держав.

Органи Ради Європи були і залишаються націленими на політичну співпрацю, перш за все – на співпрацю між державами Європи у справі захисту прав людини. Визнання примату прав людини у міждержавній сфері стало основою розвитку економічного співробітництва. Європа не змогла б піднятися з руїн після Другої світової війни, не «повернувшись обличчям» до людини, її надій та проблем. Саме звернення до людини стало основою фундаментальних змін, що відбулися в суспільній свідомості народів Європи, які, в свою чергу, дозволили розпочати об'єднання Європи, забувши про чвари, що тривали століттями.

Комітет міністрів, що складається з міністрів закордонних справ держав-членів, є вищим органом Ради Європи. Він приймає рішення щодо програми роботи Ради Європи, рекомендацій Консультативної Асамблеї, пропозицій різних міжурядових спеціалізованих комітетів і нарад галузевих міністрів, приймає бюджет Ради Європи та призначає членів Європейської комісії з прав людини. На рівні міністрів він збирається зазвичай два рази на рік, передбачено також щомісячні зустрічі на рівні «постійних представників» (делегатів).

Рішення Комітету міністрів можуть представлятися урядом або у формі рекомендацій, або у формі європейських конвенціональних угод, які після їх ратифікації стають частиною національного права.

Комітет є форумом, на якому держави-члени можуть обговорювати важливі політичні питання.

Міністри виконують функції Голови у порядку черговості, протягом шестимісячного періоду кожен.

Дискусії, що проводяться міністрами, проходять по політичних аспектах європейської співпраці, щодо розвитку співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи, які

* здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Муравйов В.І.

ще не є членами Ради, захисту демократичних інститутів і прав людини в Європі та за її межами, так само як і з міжнародних проблем, що становлять спільний інтерес.

До теперішнього часу розроблено понад 150 конвенцій, які є конкретним результатом роботи Ради Європи, серед них особливо можна відзначити наступні:

- Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод;
- Європейська культурна конвенція;
- Європейська соціальна хартія;
- Конвенція з охорони живої природи і природних середовищ існування в Європі;
- Конвенція із запобігання катувань;
- Конвенція по боротьбі з тероризмом;
- Конвенція по запобіганню актів насильства з боку глядачів під час спортивних змагань;
- Конвенція про транскордонне телебачення;
- Конвенція по захисту комп'ютерних баз даних;
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Більшість рішень Комітету, в тому числі й бюджетні, вимагають прийняття більшістю у дві третини голосів. Деякі важливі рішення, такі як затвердження рекомендацій, адресованих урядам, повинні бути прийняті одностайно.

Парламентська Асамблея – орган міжпарламентського співробітництва країн, що входять до Ради Європи. Парламентська Асамблея, стала першою асамблеєю європейського масштабу, що була створена за всю історію цього континенту.

Парламентська Асамблея проводить чотири сесії на рік та складається з депутатів і їхніх заступників, що обираються з числа членів національних парламентів. Кількість представників від кожної країни (від 2 до 18) залежить від чисельності її населення. В Асамблеї є п'ять фракцій (демократи і реформатори, європейські демократи, Європейська народна партія, ліберали, соціалісти). Вибори Голови Асамблеї проводяться щороку. Рада Асамблеї складається з Голови і 17 його заступників. Асамблея розглядає питання, що стоять на порядку денному, формує рекомендації, організовує конференції, колоквиуми і відкриті парламентські слухання. Парламентська Асамблея обирає Генерального Секретаря Ради Європи та його заступника, керівника апарату Асамблеї та суддів Європейського суду з прав людини. Робота Асамблеї готується спеціалізованими комітетами.

Парламентська Асамблея приймає рішення більшістю голосів, які мають форму резолюцій та рекомендацій, адресованих державам-членам. І резолюції, і рекомендації мають рекомендаційний характер і формально не містять обов'язкових приписів. Тим не менше, вони багато в чому формують практичну діяльність Комітету Міністрів.

Асамблея формує комісії у роботі яких беруть участь міжнародні неурядові організації в якості спостерігачів.

Асамблея стала ініціатором укладення багатьох міжнародних договорів, у тому числі і Європейської конвенції про захист прав людини.

Конгрес місцевих і регіональних влад Європи створений у відповідності до рекомендації Віденської зустрічі голів держав і урядів країн-членів Ради Європи 1993 року. Конгрес провів установчу сесію в 1994 році. Він наділений, як і Асамблея, консультативними функціями, засідає один раз на рік. Конгрес складається з Палати регіонів і Палати місцевих влад. Головними цілями цього органу Ради Європи є розвиток демократії на місцях і зміцнення транскордонного та міжрегіонального співробітництва в Європі.

Секретаріат Ради Європи налічує більше 1000 службовців та очолюється Генеральним Секретарем – головною адміністративною особою цієї організації.

Рада Європи була створена і продовжує розвиватися саме як міжнародна організація. Зміни, що відбувалися в цій організації, не носили кардинального характеру, а були еволюційними етапами розвитку.

Попко Є.*

ПРЕФЕРЕНЦІЙНЕ ГОЛОСУВАННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вдосконалення виборчої системи в Україні безпосередньо залежить від дотримання загальноєвропейських світових стандартів у нормативному забезпеченні та практиці виборів.

Запорукою і формою реалізації представницької демократії є систематичне законне застосування процедури виборів. При цьому визначення системи, за якою голоси виборців перетворюються у представницькі мандати, має відбуватися з усвідомленням доцільності певного впливу на суспільно-політичні процеси, врахуванням рівня політичної культури населення та доступності передбачених процедур.

Сучасні демократичні держави застосовують широке різноманіття виборчих систем (сьогодні їх налічують близько 350, враховуючи вибори до представницьких органів усіх рівнів).

Інститут преференційного голосування надає можливість виборцям проголосувати за список кандидатів певної партії, а також віддати перевагу певним кандидатам усередині цього списку, посприяти їх обранню. З цією метою, голосуючи за список, виборець відзначає кандидатів, обрання яких для нього найбільш бажане, незалежно від їх позиції у списку. Зокрема, у Норвегії виборець вказує порядок, в якому він хотів би бачити кандидатів від партії у списку. В Чехії виборець може проголосувати за регіональний список партій у цілому або віддати перевагу не більше як чотирьом кандидатам із цього списку. Преференції враховуються, якщо понад 10 % виборців, які підтримали список, висловили перевагу окремим кандидатам.

Цікавим є досвід Швейцарії (а до реформи 90-х років і Італії), де виборці голосують за партійними списками, однак група виборців, що складає не менше 15 громадян, може зареєструвати власний список кандидатів відповідно до своїх переконань. Відтак виборець може проголосувати за список тієї чи іншої політичної партії або ж використати список однієї з політичних партій як основу власного списку, доповнивши його прізвищами кандидатів від інших політичних партій, яким він симпатизує. На додаток виборці отримують на руки чисті аркуші паперу, за допомогою яких можна скласти свій власний список кандидатів у депутати на основі списків, зареєстрованих різними політичними силами. Виборці самі визначають місце у партійному списку того чи іншого кандидата, тобто його рейтинг.

Панашаж – (фр. *panachage* – суміш) означає право виборця голосувати за кандидатів із різних списків або вписувати нових. Наприклад, у Бельгії виборець має змогу обирати бажаних для себе депутатів незалежно від їхньої партійності, голосуючи часом за кандидатів з протилежними політичними поглядами. У Люксембурзі виборець може голосувати як за партійний список в цілому, так і проголосувати за окремих кандидатів зі списку, в Нідерландах – за конкретного кандидата, вказуючи його порядковий номер. В усіх зазначених вище випадках виборець може також проголосувати і за кандидатів від різних політичних партій (що означає фактично вільні партійні списки).

* студент 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Шпакович О.М.

Можливі зловживання преференційним голосуванням: опоненти партії, не розраховуючи здобути голосів за власний список, голосують за чужий і, віддаючи преференції кандидатам наприкінці списку, не пропускають до парламенту провідних діячів цієї партії. Іноді боротьба кандидатів від тієї самої партії чи блоку за власний високий рейтинг у партійному списку змушує вдаватися до агітації проти своїх же колег (наприклад, у Польщі з введенням напівжорстких списків). Результатом подібної внутрішньої конкуренції може стати те, що виборець зневіриться у партії як такій і взагалі проігнорує її список. Реальною є також загроза розколів.

Ефективне застосування систем преференційного голосування вимагає наявності таких умов:

- в окрузі розподіляється невелика кількість мандатів;
- участь у виборах бере невелика кількість суб'єктів виборчого процесу (5–8 політичних партій);
- функціонування стабільної партійної системи;
- існування політично структурованого суспільства.

Чи існують можливості застосування преференційного голосування в Україні? Чи простіше буде громадянам визначитися у симпатіях не серед ста політичних партій, а обирати серед 5–6 потужних політичних сил із чітко визначеною ідеологією?

В порівнянні з іншими елементами політичної системи, виборчу тільки на перший погляд легше змінювати. Виборчі системи інертні, й те, яку з них буде впроваджено в країні, залежить від політичних умов і традицій цієї держави. Зміна виборчої системи здатна спричинити істотні наслідки – від розколу партії до розколу суспільства. Український досвід використання різних типів виборчих систем показує, що результати виборів залежать не лише від народного волевиявлення, але й від виборчих правил. Демократичний розвиток та перехід до парламентсько-президентської республіки закономірно передбачають необхідність впровадження виборчої системи, що гарантувала б створення складу парламенту, який відобразить увесь спектр громадської думки, а зовнішня й внутрішня політика Кабінету Міністрів України безпосередньо спиратиметься на волю народу в особі його повноважних представників-парламентарів. Сьогодні, коли мандати розподілені між певною кількістю партій так, що уряд може мати лише коаліційний характер, та при невеликих списках цих політичних сил, наявне представництво переважної більшості областей, з'являються підстави очікувати на помірну стабілізацію політичної системи України. Не менш важливим у цьому процесі виступає потенціал українського суспільства, його здатність до самоорганізації та відстоювання громадянських прав.

Якщо говорити про відкритість виборчих списків, то Україні на сучасному етапі слід внести відповідні зміни у виборче законодавство, дуже складно зорієнтуватися у сотнях прізвищ та десятках списків. Зокрема, виборчі системи багатьох країн, щоб утримати від участі у виборах дрібні та непопулярні політичні сили, передбачають інститут виборчої грошової застави. Партії, яким не вдалося подолати встановлений відсотковий бар'єр, втрачають заставлені кошти, на відміну від тих, кого підтримали виборці. Інший метод змусити дрібні політичні сили шукати «притулку» в потужних структурах передбачає анулювання державної реєстрації партій, які на виборах набрали, наприклад, менше одного відсотка голосів виборців.

Наступний фактор, що потребує уваги – загальний рівень політичної культури громадян. Зважаючи на досвід останніх років, український виборець голосує не за програму певної політичної партії, а за конкретного лідера. У випадку впровадження преференційного голосування важливим завданням для кожної партії стане підбір кандидатів, здатних завоювати довіру народу та втілити на практиці передвиборчі обіцянки.

Зважаючи на всі означені переваги та недоліки, варто задуматись над тим, які перспективи українському народу надала б можливість формувати списки та складати власний рейтинг кандидатів. Однозначно, політичний олімп України зазнав би значних змін. Досвід країн, де застосовуються системи преференційного голосування, показує, що їх громадяни мають реальні та вагомі важелі впливу на політичні процеси та діяльність держави.

Бровко О.*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ КОНКУБІНАТУ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ ТА В СУЧАСНОМУ ПРАВІ КРАЇН РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ СИСТЕМИ (УКРАЇНА, ФРАНЦІЯ)

На сьогоднішній день проблема конкубінату, або цивільного шлюбу, викликає багато непорозумінь у правовій сфері. Зокрема, це пов'язано з майновими питаннями та статусом дітей, народжених у такому шлюбі. Людська спільнота неправильно розуміє суть правової категорії «демократія», яка ні за яких обставин не може поширюватись на моральну сферу життя.

Серед врегульованих правом багаточленних суспільних відносин, у які вступає людина протягом свого життя, сімейно-шлюбні відносини являють собою комплекс складних суспільних зв'язків, які, з одного боку, мають родинний характер, а з іншого – майновий.

У традиційному розумінні *шлюб* – це укладений у визначеному законом порядку вільний та добровільний сімейний союз чоловіка та жінки, який породжує для них взаємні права та обов'язки. Шлюб має бути зареєстрований у визначеному законом порядку. Час виникнення прав та обов'язків подружжя визначається моментом реєстрації шлюбу. Інші форми шлюбу – церковний, так званий цивільний прав та обов'язків не породжують.[2. – с.127]

Варто зазначити, що в нормативно-правових актах не розкривається саме правова природа шлюбу, тож, це питання досі залишається актуальним. Фахівці висловлюють, як правило, три точки зору з цього питання: шлюб-договір, шлюб-статус, шлюб-партнерство.

Найбільш поширеною є **договірна концепція**, котра заснована на вимогах, визначених законом до порядку та умов укладання шлюбу, його дійсності, право на відшкодування збитків у разі розірвання шлюбу тощо.

Противники договірної концепції вважають, що шлюб не може бути договором, оскільки сторони набувають лише передбачених законом прав та обов'язків, які вони за своєю волею не можуть змінити. Мета шлюбу – це створення сім'ї, народження та виховання дітей. **Тому шлюб – це не що інше як статус**, якого набувають суб'єкти у разі вчинення вказаних законом дій.

У концепції **шлюб-партнерство** відображається більш демократичне становище жінки, рівність між подружжям. Проте за такої інтерпретації шлюбу дуже розпливчато постають права та обов'язки подружжя [7, с.517].

Фактичні шлюбні відносини людей, які не могли взяти законний римський шлюб (різне громадянство чи стан), одержали назву **конкубінат**. Малося на увазі стійке співжиття чоловіка і жінки з наміром утворити сім'ю. Короткочасний тимчасовий зв'язок з часів Августа суворо притискувався (ряд законів було спрямовано на зміцнення моральних підвалин сім'ї, переслідування перелюбства, особливо з боку жінки).

* студентка 1 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Гончарук О.В.

Конкубінат практично не породжував ніяких правових наслідків. Діти, народжені в конкубінаті, не набували імені й статусу свого батька, не мали права на аліменти, не могли стати спадкоємцями після його смерті, не одержували статусу шлюбних дітей, на них не поширювалась батьківська влада. Жінка в таких відносинах не поділяла громадського і соціального становища свого фактичного чоловіка тощо. Батько мав право узаконити дитину, народжену в конкубінаті, лише за умови її згоди [5, с.127].

Співжиття – це інститут сімейного права, який присутній у правовій системі багатьох європейських країнах (Швеція, Нідерланди, Бельгія, Франція, Португалія) й трактується як фактичний союз, який характеризується як спільне життя та має безперервний стійкий характер. Особливість регулювання цього питання поряд із офіційним шлюбом полягає в тому, що наявність співжиття не як факту, а як правовідносин сімейного характеру визначається не лише в силу реєстрації, але й без неї, якщо доведено, що даний союз триває довгий період часу, має стійкий характер та характеризується спільним веденням домашнього господарства [7, с.535].

У Франції 15 жовтня 1999 року був прийнятий *Пакт громадянської солідарності*, який став правовою базою для створення так званого **соціально-економічного партнерства**. Суть полягає в тому, що дві повнолітні фізичні особи укладають цивільно-правовий договір про спільне життя, з метою організації їхнього співжиття. У договорі про спільне життя вони можуть врегулювати відносини власності, тобто визначити, яке майно належить кожній стороні на момент укладання договору [7, с.545].

Щодо майнових відносин між партнерами, то вони достатньо звужені порівняно з майновими відносинами подружжя. По-перше, партнери несуть солідарну відповідальність за борговими зобов'язаннями перед третіми особами, якщо такий борг є результатом дій одного з подружжя для забезпечення потреб спільного життя. По-друге, держава передбачає податкові пільги та створює економічну основу партнерства. Сторони можуть мати право подавати спільно податкові декларації, що зумовлює стабілізацію відносин між партнерами. Так, обов'язок сплати податків на майно виникає у партнерів з моменту реєстрації договору, а у подружжя – з моменту реєстрації шлюбу. По-третє, у разі смерті одного з партнерів, інший має право на продовження договору оренди приміщення, де вони разом проживали. Проте, такий партнер не має права бути спадкоємцем за законом, а лише за заповітом. Причому він має сплатити суттєвий податок на спадщину.

Відсутність правового врегулювання існування конкубінату автоматично виключає одноманітний підхід судових органів при вирішенні пов'язаних з ним суперечок. Наприклад, *Сімейним кодексом України* визначена лише можливість осіб, що перебувають у цивільному шлюбі, претендувати на частину майна, придбаного під час сумісного проживання. Але при зареєстрованому шлюбі одному з подружжя законодавчо дозволено не працювати з об'єктивних причин без утиску його матеріальних прав. Чи зможе сторона конкубінату, що фактично не приймала участі у формуванні матеріальних благ, претендувати на отримання певної частки в майні і за яких умов?

Виникають і певні побоювання щодо підриву фундаментального принципу шлюбно-сімейних відносин — моногамії. Законодавець дає всі підстави (стаття 74 СКУ) говорити про можливість існування двох «паралельних», одночасних шлюбів: зареєстрованого і фактичного. Даний висновок підтверджується і аналізом статей 75, 76, 91 СКУ України. Отже, фактично вищевикладене положення суперечить принципу моногамії, чітко закріпленому в статті 25 СКУ («Одношлюбність»), що виключає можливість полігамії.

Законодавець надає певні переваги зареєстрованому подружжю перед учасниками конкубінату. Зокрема, згідно статті 13 Закону України «Про податок на доходи фізичних осіб», по нульовій ставці оподатковуються основні види спадщини, отримані від чоловіка (дружини), тоді як з доходів від спадку учаснику конкубінату слід сплатити

податок у розмірі 5% від бази оподаткування. Це, на мою думку, риса, яка об'єднує ставлення до фактичного співжиття законодавців України та Франції.

Таким чином, можна зробити висновок, що інститут конкубінату з часів Стародавнього Риму кардинально не змінив свою сутність. Проте в умовах сучасного життя відбулись певні зміни, які пов'язані з вимогою регулювання сімейно-шлюбних відносин на більш високому рівні. Поза сумнівом залишається той факт, що незважаючи на лояльне ставлення законодавця до конкубінату, офіційні відносини між подружжям мають більш усталений та врегульований характер.

Література

1. Конституція України. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.
2. Курс правознавства. Частина III: Основи приватного права України: Нав. посібник. – К.: Версія, Видавець Іван Котюк, - 2004. – 246 с.
3. Правознавство: Підручник; За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 752 с.
4. Теорія держави і права: Підручник. 2-ге вид./ Пер. з рос.; О.Ф. Скакун Харків: Консум, 2005. – 656 с.
5. Підопригора О.А. Римське приватне право: Підручник для студентів юридичних спеціальних навчальних закладів; Видання 3-є, перероблене та доповнене. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – с.124 – 143
6. Сімейний кодекс України. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 96 с.
7. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник / Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд., пераб. и доп. В 2-х т. – Т. II. – Международ. отношения, 2006. – 640 с.
8. Перетерский И.С., Краснокутский В.А. Римское частное право. – М.: Юриспруденция, 1999.
9. Хвостов Б. М. Новый труд по критике римской традиции.
<http://forum.yurclub.ru/index.php?act=downloads&do=view&type=cat&cat=16&page=2&current=25&num=25&group=date&order=DESC>
10. Новицкий И.Б. Римское право.— Изд. 7-е стереотипное. – М.: ГЕИС, 2002.- 310 с.
<http://right777.narod.ru/rimpravo.html>
11. Цивільний кодекс України. Х.: ПП «ІГВІНІ», 2005. – 400 с.
12. Закон України «Про податок на доходи фізичних осіб» // zakon.rada.gov.ua

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Мішин О.В. Особливості функціонування субрегіональних інститутів безпеки в Африці.....	3
Осташ Н. Асиметрія двосторонніх міждержавних відносин.....	11
Слабоус-Луценко А.О. Глобалізація та її вплив на суверенітет.....	13
Ястремська І. Палестино-ізраїльське протистояння в рамках близькосхідної системи безпеки на сучасному етапі.....	15
Колесникова В. Неприєднання як різновид політики нейтралітету.....	20
Вишньов В. Перспективи оновлення російсько-американської договірно-правової бази у сфері скорочення стратегічних озброєнь.....	27
Капируля М. Пріоритетні напрямки боротьби з загрозою ядерного тероризму Адміністрації Президента Обами.....	31
Кирильчук Н. Паливні ресурси Росії як загроза енергетичній безпеці ЄС.....	35
Костюченко Д. Значення розбудови Північноєвропейського газопроводу в контексті енергетичного співробітництва між РФ та ФРН.....	37
Мінгазутдінова Г. Придністровський конфлікт на початку XXI століття та значення ЄС в його подальшому врегулюванні.....	39
Саломаніна Ю. Міжнародні аспекти врегулювання кризи в Судані.....	42
Яшна Н. Політика королівства Швеції щодо реалізації проектів інтеграції України в Європейський Союз.....	44

Бут С.	
Проблема піратства в сучасному світі.....	46
Нечипорук О.	
Україна в системі європейської безпеки.....	48
Стрільчук В.	
Розвиток зброї масового ураження та її вплив на міжнародну безпеку.....	50
Ткач В.	
ІРА: новий етап активізації руху?.....	52

КРАЇНОЗНАВСТВО

Бовсунівський П.В.	
Участь арабської республіки Єгипет в урегулюванні етнополітичних конфліктів у Судані.....	55
Гримська М.І.	
Японія у зовнішній політиці КНР: нові чинники і тенденції.....	58
Ерман Г.	
«Мавританський синдром» повернення військових еліт до влади в Африці.....	61
Семеніст І.	
США на початку 90-х рр. ХХ ст.: оцінки геополітичної ситуації та пошуки стратегії у постбіполярну добу.....	65
Кияниця Л.	
Китайсько-кубинські відносини на сучасному етапі.....	68
Спиридонова К.	
«Боліваріанська альтернатива для Латинської Америки» (alba). Інтеграція заради побудови соціалізму.....	70

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Ковальчук Т.І.	
Співпраця Європейського Союзу і ЮНЕСКО у сфері культури.....	73
Черінько І.П.	
Двосторонній діалог України з Великою Британією на сучасному етапі.....	77
Небрат С.	
Еволюція підходів до реалізації права націй на самовизначення.....	79

Радлінська О. Сучасна дипломатія в умовах глобалізаційних процесів.....	82
---	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Криштопа О.М. Дія нотаріуса щодо перевірки дієздатності та правоздатності юридичних та фізичних осіб з законодавством України та Іспанії.....	85
---	----

Львів А. Опосередкована правова нормативність у міжнародному атомному праві.....	88
--	----

Сліпченко А. Відокремлення положень ANS від регулятивного нагляду як один з пріоритетів єдиного європейського неба.....	90
---	----

Кориневич А. Еволюція принципу постійного суверенітету держав над своїми природними ресурсами у сучасному міжнародному праві.....	92
---	----

Мудрак Д.О. Система передачі засуджених осіб в європейському регіоні.....	94
---	----

Григоров І. Міжнародно-правові засади транзиту ядерних матеріалів: досвід України.....	97
---	----

Магда А. Міжнародно-правові засади безпеки транспортування радіоактивних речовин.....	100
--	-----

Глуздєєв О. Міжнародно-правовий режим відповідальності за ядерну шкоду.....	101
---	-----

Леонідова О. Дослідження міжнародно-правових проблем співробітництва держав в боротьбі з морським піратством в радянській та пострадянській науці міжнародного права після 1982 року.....	106
---	-----

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Грінцов М.М. Правове регулювання транскордонного злиття в Швейцарії.....	109
--	-----

Святун О.В. Практика Міжнародного суду ООН у сфері консульського захисту на прикладі США.....	112
--	-----

Грицун О. Правове регулювання договору дистриб'юції в сучасному комерційному обороті	115
--	-----

Finogin A. Contract formation: can the cisg fill the gaps of the ukrainian civil code?.....	118
Подимако Н. Злиття та поглинання: правове регулювання в ЄС та можливості рецепції в Україні.....	122
Серьогін С. Аналіз основних теорій зловживання правом.....	125
Кучер О. Загальні засади укладання шлюбного договору в Україні.....	127
Сахно Я. Сучасні проблеми правового регулювання відносин банківських установ з позичальниками в Україні.....	130
Расшивалов В. Науковий спадок Г.К.Матвеева: концепція підстав цивільно-правової відповідальності.....	132
<u>ПОРІВНЯЛЬНЕ І ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО</u>	
Макаруха З. Вироблення та реалізація стратегії інтеграції України в ЄС: правовий аналіз.....	134
Гончарук О.В. Поняття штрафу як виду покарання у кримінальному праві (порівняльний аспект).....	137
Влялько І.В. Сьома рамкова програма ЄС з досліджень та технологічного розвитку.....	141
Гурак Д.Д. Право цінних паперів європейського союзу: порівняння відповідності вимог щодо емісії цінних паперів у законодавстві України.....	143
Філіпенко Д. Особливості інституційного механізму діяльності Ради Європи.....	146
Попко Є. Преференційне голосування: європейський досвід і можливості застосування в Україні.....	148
Бровко О. Порівняльна характеристика інституту конкубітату Стародавнього Риму та в сучасному праві країн романо-германської системи (Україна, Франція).....	151

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 89

(Частина I)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф. Шнирков О. І.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол №7 від 23 лютого 2010 року.**

Підписано до друку 25.02.2010
Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25